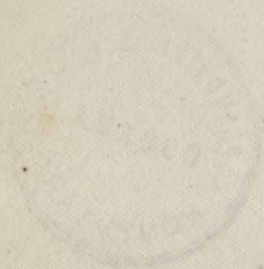

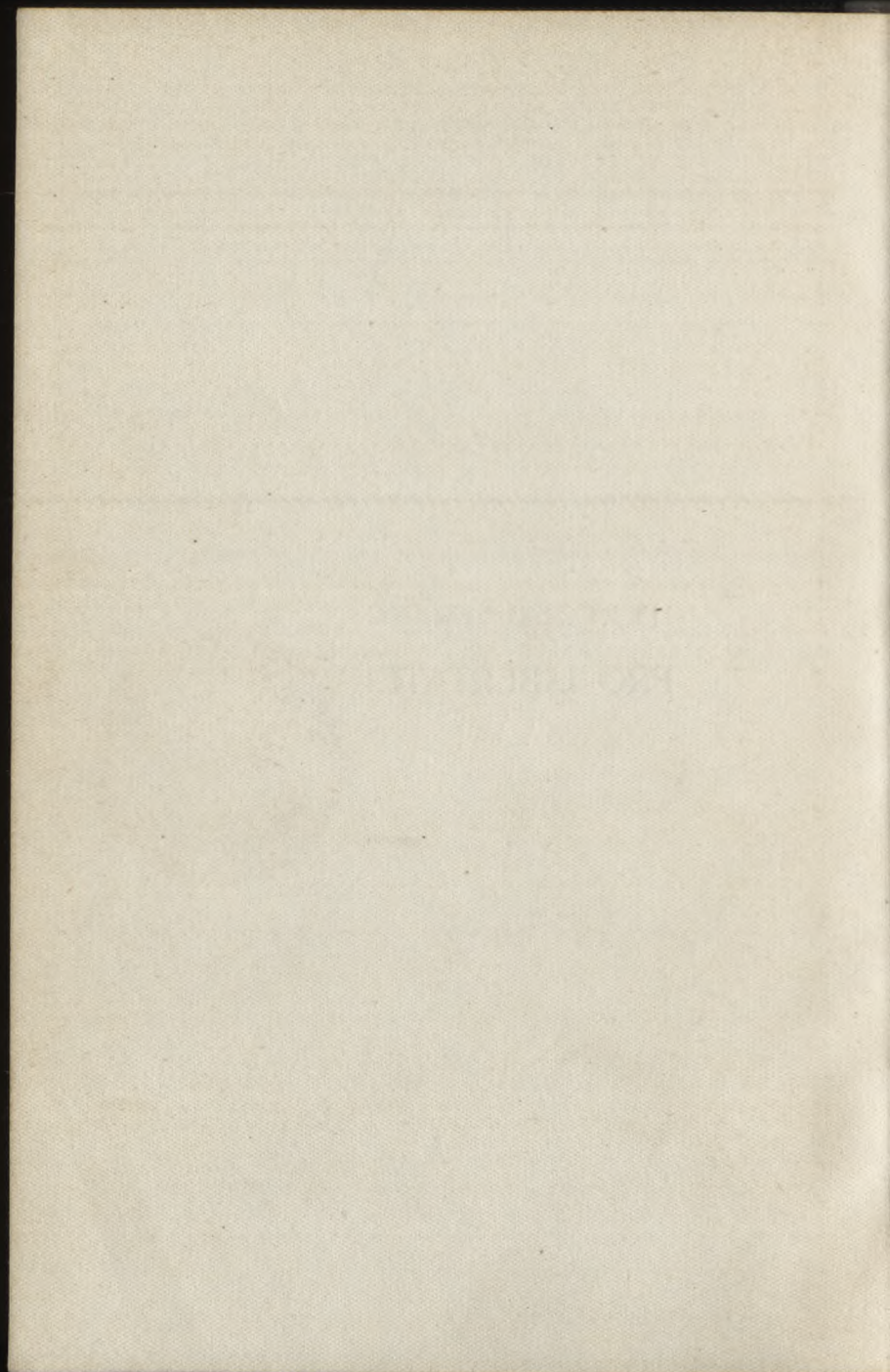
II. RÁKÓCZI FERENC
EMLÉKÉNEK HÓDOLVA
A MAGYAR KÖNYVBARÁTOKNAK
ILLETMÉNYŰL ADJA
A KIRÁLYI MAGYAR EGYETEMI NYOMDA

HERCZEG FERENC
PRO LIBERTATE!

PRO LIBERTATE!

REGÉNY KÉT KÖTETBEN

ÍRTA

HERCZEG FERENC

ELSŐ KÖTET

BUDAPEST

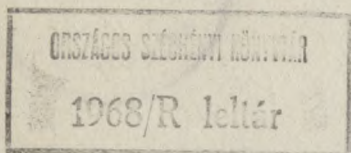
SINGER ES WOLFNER IRODALMI INTÉZET R.T.

KIADASA

*Fenntartunk minden jogot, a fordítás, a színpadra alkalmazás
és filmesítés jogát is.*

Copyright by Singer és Wolfner Rt. Budapest. 1936.

57.744

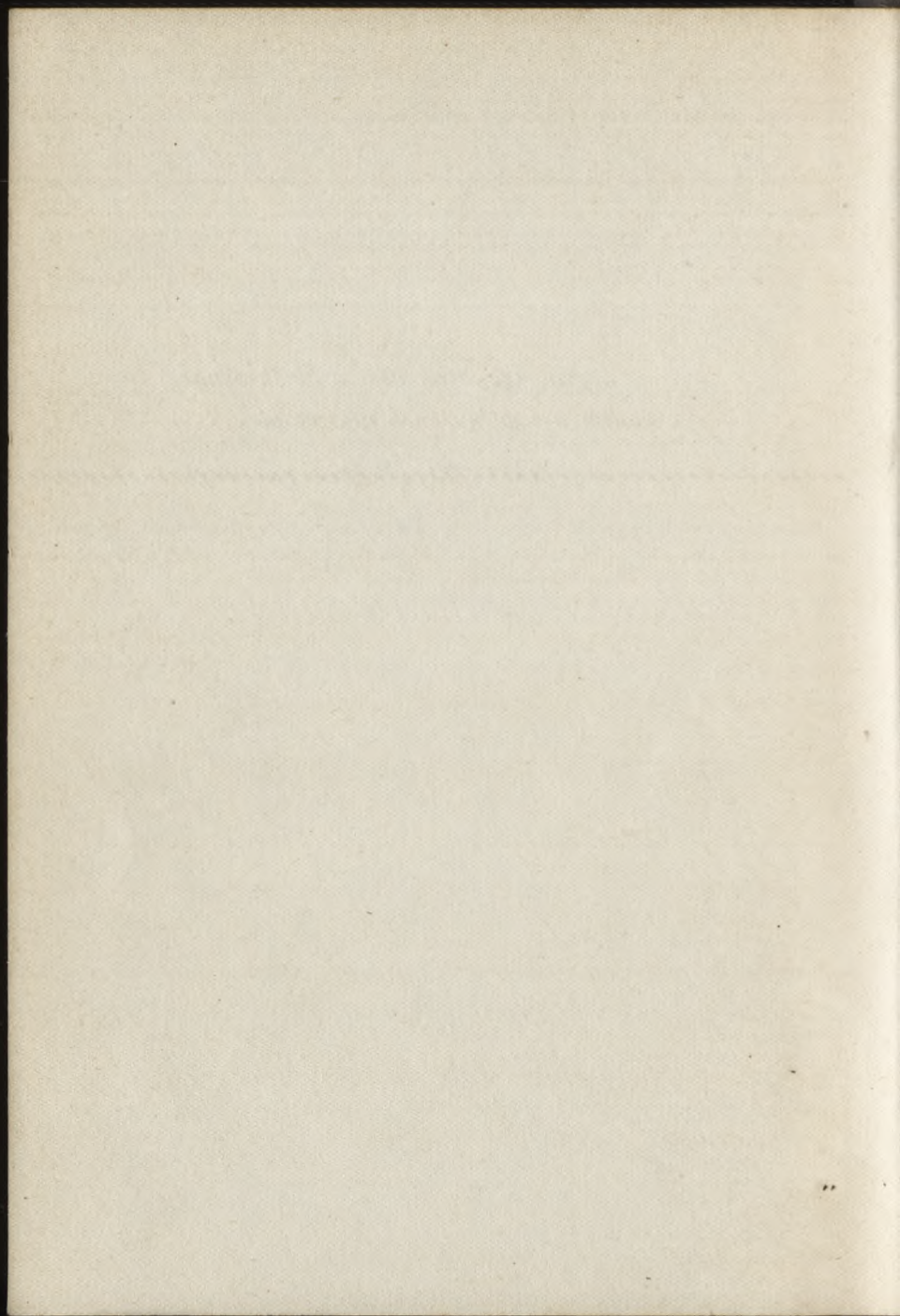
Budapesti Hirlap nyomdája.

*„...a magyarok nem a királyoknak,
hanem a törvényeknek alattvalói...”*

RÁKÓCZI, „Confessio peccatoris”.

„DICSŐ ANYÁM...”

1.

Óriás robbanás, siketítő csattanás, mintha leszakadt volna az égbolt... A palota alapjában megrendült... Azután rémült csend lett, csak vakolat vagy homok hullása hallatszott valahonnan, hosszan csörgedezve, mint a hegyi patak... Most pedig szaladó csizmák a folyosó téglapadozatán...

Ferkó dobogó szívvel ül oszlopos ágyában, mely olyan öblös, mint a dunai gálya. Apai öröksége az ágy; édesanyja, mikor másodszor férjhez ment, nem akarta ifjú urát befektetni és így a kis fiúé lett.

De az ajtó most kivágódik és berohan — nem! — bezuhan Körösy György uram. Az arca fakó a rémülettől.

— Kisuram! Kisuram!

Ferkó mosolyogva néz rá. Ő is sápadt, de azért tudja, hogy ha valamikor, úgy most illik mosolyognia. Körösy ugyan látja, hogy nincs baj, de mivel eszébe jut, hogy milyen baj lehe-

tett volna: az ágy elé roskad és magához kapja az úrfit.

— Édes, drága kisfiam!

Ferkó tisztaban van vele, hogy ez tulajdonképpen nem helyes dolog, mert Körösy az ő szolgálattelvő kamarása, ő maga pedig, bár még csak tíz esztendő, fejedelmek és királyok unokája, sőt — Badinyi preceptor uram tanúsága szerint, — bizánci császárok vére is folyik ereiben. De azért jól esik neki a kamarás nagy szeretete. Különösen négy szemközt, mikor az ember azt teheti, amit akar.

— Ez százfontos volt, úgye? — kérdi szakértően.

— Százfontos, hogy hullana belőle minden német kalapjára! A gazok tegnap este öreg mozsarakat vontattak a vár alá.

Megint lépések konganak a folyosón: jön Badinyi uram, a preceptor. Ő is siet, de módjával, mert ő filozófus.

— Megijedt, kisuram? — kérdezi már az ajtóból.

— Hát szabad egy Rákóczinak megijednie? — kérdezi vissza a fiú.

A preceptor elismerően vigyorog, — igen, őmaga szokta mondani, nem szabad!

— Hol vágott be? — érdeklődik Ferkó.

— A csigalépcsőn, Júliánka ö nagysága szobája mellett. Az ablakon röpi be, másképp nem tudott volna, mert hiszen a ház bombaálló.

— Nagyon megijedt a néném?

— Nem volt a szobájában, a templomba ment a nagyasszonnyal.

Badinyi jónak látta, hogy az esetből erkölcsi tanulságot faragjon.

— Lássa, kisuram, a jó Isten megjutalmazta Juliankát, merthogy korán kelő.

Ferkó kissé elpirult; ő nem szeret korán kelni, de azért nem óhajtaná ingerelni a Gondviselést, mikor az éppen tüzes bombákkal labdázik...

Hirtelen kiugrott ágyából és meztelen talpán megállott a fekete medvebőrön. Tíz éves, de formás és nagyranőtt, az ember tizenégynek nézhetné. Nyugodt, széles, piros arcán látni való, ez az emberséges kisfiú, akiről édesanyja egykor majd azt fogja mondani a halálos ágyán: soha életemben meg nem szomorított!

— Majd mi ketten felöltöztetjük Badinyi urammal, — indítványozta a kamarás. (Ő mindig boldog, ha bizalmas szolgálatot tehet Ferkó körül.)

Nem is szólították a lakájokat, hanem maguk kikeresték az öblös almáriumból az arannyal hímzett, császáerveres parádésruhát. Ők tudták, miért éppen azt. Miközben öltöztették és azon vitatkoztak, mire valók a különböző gombok, kapsok és selyemhevederek, az úrfi elnézően mosolygott ügyetlenségükön.

— Édesanyám miért ment ma olyan korán templomba? — kérdezte, mikor Körösy

éppen óvatosan megszorította derekán a nadrágszíjat.

— Évfordulója van. Ezen a napon kérte feleségül Thököly fejedelem úr önagysága.

Ferkó elhúzta a száját. Imre apát ő nem szerette. Tudta, hogy ez bűn, de azért mégsem szerette, inkább magára vette a vezeklést, amit a gyóntatója, Bárkány páter, a „csökönyös“ viselkedéseért rárótt. Ha ráparancsoltak, hogy imádkozzék Imre apáért, aki az örökös táborjárásával ugyancsak rászorult a keresztény imádságra, akkor ő csakazért is a meghalt Rákóczi apjáért fohászkodott. Az igaziért.

Furcsa, hogy néhanapján még Leopoldus császáráért is imádkozott, főleg ellenkezésből, mert Thököly Imre olyan nagyon gyálázta. A császár neki gyámja és Ferkó erre igen büszke.

Igaz, hogy a császári pattantyúsok sáncosarak mögött hasalva, most öreg mozsarakkal törik a várat, de az úrfi már kieszelte, a császár nem tudja, hogy Munkács a gyámfia vára, hanem azt hiszi, Thököly Imréé. Tanácsosai nem mondják meg neki az igazat. A császár egyáltalában igen jó úr, csak a bécsi miniszterek rossz emberek.

Zrínyi Ilona teljesen gyermekeinek élt, míg Rákóczi özvegye volt, de abban az órában, mikor másodszor oltár elé lépett, életre-halálra rabja lett Thököly Imrének.

A kuruc király, aki egyébként tizennégy esztendővel fiatalabb volt az asszonynál, csak-

ugyan arra született, hogy bálványa legyen a nőknek. Daliás, elmés és vidám volt, lovascsatában csak olyan vakmerő, mint táncnál vagy poharazás közben. Igen kedvelte a pompát és ha valahol megjelent, trombiták harsogása, selyemzászlók lobogása, nemesvérű lovak patkócsattogása kísérte.

Csak az volt a baja ennek a mesebeli királyfinak, hogy örökös nyugtalanság hajtotta, nem tudott megülni a felesége mellett sem. És hogy ritkán járt végére annak, amibe belekapott. Kitartó ő csak egyben volt: híven ragaszkodott a török barátságához, bár ezért nagyon megszólták az országban.

Mikor először kezdett mutatkozni Rákócziné udvarában, Ferkó azt kérdezte édesanyjától, igaz-e, hogy Imre bácsi öregapja lókupec volt Késmárkon? Ilona asszony ezt igen rossz néven vette, pedig hát igaz volt. A Thökölyek az eszükkel és nem a kardjukkal szerezték vagyonukat.

Az ifjú mostohaapa a kis Ferkó néma engedelmességéből kiérezhetett valami ellenséges indulatot, talán valami öntudatlan Rákóczi-gögöt is, mert állandóan tréfás kötekedés hangján beszélt vele. Néha nagyságos uramnak szólította, néha meg Második Ferkó fejedelemnek. Olykor azonban kemény él ütközött ki a tréfájából...

Mikor Kara Musztafa nagyvezér megszámlálhatatlan csűrheseregével Bécs ellen indult, Thököly, mint a pogány hűbérese, maga

is táborba szállt Pozsony alá. Ferkót is magával vitte, pedig édesanyja nem könnyen adta a hétéves kislányt. Azért vitte persze, hogy a basák és bég urak előtt eldicsekedjék a híres Rákóczi-csemetével.

A táborban gyalázatos soruk volt, zabkenyéren és mocsárvizen éltek, mert a török már fölgázolta és fölfalta az egész vidéket. Ferkó vérhast is kapott és ha nincs mellette Körösy György, akkor ő Kara Musztafa seregének veszteséglajstromát szaporítja.

A hadműveletekből csak annyit tapasztalt, hogy egy éjszaka rettenetes bögéssel, mint a megvadult tuloknyáj, keresztül robogott Thököly táborán a Bécs alól menekülő janicsárság, mire a kurucok is szedelődöztek és eliszkoltak, bár senki sem üldözte őket. A kis Ferkót majd agyonnyomta a rászakadt nagy sátor.

Körösy uramnak a táborozás idején egyvalaki egy várat ajánlott hozzávaló földbiratokkal, ha elemésztí a kis Rákóczit. A kamarás sohasem mondta meg, ki volt az a valaki, de ettől kezdve, ha távol jártak az anyai háztól, nem engedte, hogy Ferkó mást egyék, mint amit ő főz a maga kezével. Ez súlyos dolog volt, mert Körösy uram sokféle mesterséghez értett, de a szakácstudományban kontár volt.

Még egy gyermekkori emlék vésődött Ferkó elméjébe. A bécsi futás után Thököly, hogy visszanyerje a Fényes Porta bizalmát,

túszul Konstantinápolyba akarta küldeni kis mostohafiát. Ilona asszony akkoriban sokat sírt. Ferkó nem sírt, de komolyan és szúrós szemmel nézte édesanyját, mit fog vajjon határozni.

Egy nap azt mondta Zrínyi Ilona, anélkül, hogy a fia szemébe tekintett volna:

— Ferkó, te Törökországba fogsz menni!

— Igenis! — szólt halkan a gyerek.

Körösy és Badinyi uram titokban arról tanakodtak, hogy keresztény kötelességük volna meggyilkolniok Thököly uramat. Mert miféle ember az, aki egy faggyúgyertyáért zálogba vetne egy csillagot? Az indulás napján már nyeregben ült a fiú, mikor a mindig kiszámíthatatlan Thököly azt mondta:

— Ferkó itthon marad!

Elvágtatott a kurucaival, mint a pusztai fürgeteg, és a por, melyet felrúgott az úton, volt az utolsó emlék, ami megmaradt utána. Ferkó nem látta többet az életben; a váradi basa láncra verten Nándorfehérvárra küldte.

És hogy most a császári sereg öreg ágyúkkal lövi Munkácsot, azt is csak Imre apának kell felróni. A Rákóczi-háznak régóta nem volt már baja a királlyal, hiszen Báthory Zsófia nagymama olyan szent labancasszony volt, hogy megégetett volna minden protesztánszt és végrendeletével a császár külön kegyelmébe ajánlotta unokáit. Thököly azonban föltette lelkét a törökre, mikor az már csak a saját hazajáró kísértete volt és sok por-

tyázás és égetés közt el is vesztette egymásután a várait, a Thököly-féleket csak úgy, mint a Rákóczi-féleket. Végül a munkácsi hegyre ültette a feleségét, maga pedig elment Pogányországba.

Ha az urával szemben nem is volt akaratlan Ilona asszonynak, bezzeg volt a császárral szemben. Egész Európa ámulatára és a külső királyok nem csekély kárörömére, három évig az anyasárhány bátorságával védte a fia várát és a magyarok azt mondták: most már csak az egy Munkácson van még szabadság!

2.

Ferkó úrfi időközben elkészült az öltözködésével. Uraimék aranyos kardot kötöttek oldalára, gyémántforgós süveget nyomtak barnafürtös fejére és kis vezéri buzogányt adtak kesztyűs kezébe. Mert, ha tízéves gyerek volt is, azért ő volt ennek az országnak első embere. Hárman aztán megindultak a várudvar felé. Ferkó elől lépkedett, szerényen, de délcegen, a két familiáris követte.

— Hogy áll a lelkem kezében az a buzogány! — susogta elragadtatással Körösy uram.

Az ámbitus fordulóján hirtelen becsapódott előttük egy ajtó. Nem szobába nyílt, hanem kis fülkébe, honnan a palota kályháját fűtötték. Körösy uram szigorúan kinyitotta

az ajtót, tudni akarta, nyár közepén ki-nek mi dolga a fűtőkamrában. A homályban egy riadt párocska lapult meg. A búzavirág-színű leányzó majd elsüllyedt szégyenében, a legény pedig igen ostobán forgatta dülledt, nagy szemét.

Badinyi felelős volt növendéke jó erkölcsiért és azért szigorúan becsapta megint az ajtót, Ferkó azonban a búzavirág-színű hajadonban már felismerte édesanyjának nemes szolgálóleányát, Fejér Katót, a bögölyszemű ifjoncban pedig Harangozó Miskát, a második kornétást. De azért nem szólt egy szót sem, hanem komor méltósággal tovább lépkedett.

Mikor fölértek a felső kastély zegzúgos udvarára, a nagyasszony már kijött a templomból. Vele volt a szép kis Juliánka, talpig rózsaszínben, a pártája is rózsás volt.

Az udvari frájok éppen tollas sisakot borítottak Ilona asszony gyönggyel átfűzött kontyára. Mert a nagyasszony katonai díszben volt, páncélinget, vaskesztyűt, kardot viselt. Negyven felé járt már, de még mindig őt tartották Magyarország legszebb asszonyának. Hosszú, remek termete vállban feltűnően széles, derékban keskeny. Nemes, elragadóan merész metszésű profilja van; türkizszínű szeme pillantásával meg tudja bolondítani a férfiakat, de ha haragszik, akkor félelmetes a tekintete.

Minden héten egyszer magára vette a páncélját, hogy gyermekei és Radics várka-

pitány kíséretében körüljárja a várfalakat. Nem kérkedésből tette, hanem okos számításból, hogy a várőrségben a lelket tartsa és az ellenséggel tudassa rendületlen elszántságát.

Három év folyamán már három császári generális hagyta ott katonai hírét az alváros békalencses árkában. Most hol Caraffa marsall, hol Caprara tábornok törte a várat. A császáriakat mérhetetlenül felbőszítette a hétről-hétre ismétlődő kihívás. Valahányszor Zrínyi Ilona megjelent a várfokán, valóságos golyózáport zúdítottak feléje. A tudat, hogy egy szép asszony ellen bömböltetik ütegeiket, arcukba kergette a szégyen pírját és a szégyen a dühöngésig szította haragjukat.

Ebben a pillanatban is sűrűbben morogtak odalenn az ágyuk. Egy-egy füstlabda elbűgött Rákócziék feje fölött, olykor egy mélyebben járó teke megzökkentette lábuk alatt a falat.

Az asszony ajkán ott mosolygott a Zrínyiek, a kereszténység legvitézebb katonáinak, harcias büszkesége. Gyermekai görcsösen fogták a kezét és szakadatlanul édesanyjuk arcát nézték, mintha annak látásából merítenék a biztonság érzetét.

A várbeli hajdúk és pattantyúsok a süvegüket lengették és köszöntve suhogtatták kardjukat asszonyuk felé. Ime, köztük járt a bátorság és győzelem egy tündérszép nő képében! Ez némileg kipótolta száraz kenyerük mellől a hiányzó szalonnát. Szilaj kiáltás hul-

lámzott végig a bástyákon és szökdelt föl a tornyokra:

— Vivát Rákóczi! Vivát a szabadság!

Ferkó megszokta, hogy ezt a két szót: „Rákóczi” és „Szabadság” együtt kiáltsák az emberek. Nem tudta pontosan, mi az a szabadság, de azt már megértette, hogy az ő fajtaja életre-halálra el van annak kötelezve. Bizonyára úgy van, hogy a jó Isten az ő atyafiságára bízta a szabadságot, mint egy szelídített oroszlánt, hogy gondozói legyenek. Zrínyi nagyapát is a szabadságért nyakasták le Bécs-újhelyen . . . A rokon urak, ha összegyűltek mulatni vagy tanácskozni, mindig erről sutogtak vagy szónokoltak. Néha hirtelen nyeregbe ültek és elvágtattak és olyankor világos lett az éjszaka az égő falvak tüzétől. Ha éjjeli tüzet látott Ferkó, mindig a szabadságra gondolt. . .

De Bécsben, a távoli mesevárosban, egy komor nagyúr ül, irtóztató magányban. A császár! Ő nem szenved a szabadságot. Ferkó tudta, hogy miért nem: a bécsi urak nem mondják meg neki az igazat. El is határozta, hogy ha majd nagyember lesz, elmegy Bécsbe és megmondja a császárnak az igazat.

Már a végén voltak körutjoknak, mikor éles asszonyi sikoltozás döfött a fülükbe. Mint rendesen, ezúttal is az udvarló leányok csapata járt a nyomukban. De most valamennyien egy helyen keringtek és visí-

tozva hajoltak valami fölé, ami a földön feküdt.

— Mit műveltek ott? — kérdezte a nagyaszony.

Zavaros hangok:

— Jaj szegény! Jaj a feje! Megütötte a golyóbis!

Nagy vértócsában, rútul megtépett búzavirágszín szoknya terült el. Két karja, két lába volt, de a feje hiányzott. Egy virág, melyet formátlanra taposott a háború ércpatája.

— Vigyétek a kápolnába! — parancsolta a nagyaszony. És hozzátette: — Katonai temetést kap.

Odalenn az ostromlók észrevettek valamit, gúnyos káromlás és diadalmas üvöltés hangja szűrődött fel a hegyre. Ilona asszony a vállán keresztül lenézett a völgybe és nyugodtan mondta:

— Még egyszer végig a falon!

És kezén fogta a két gyermekét. . . Megint az a Zrínyi-mosoly vonaglott az ajkán. Nem! az ő fajtája nem hátrál meg a halál előtt!

A szerencsétlen leány most is ott feküdt még a pokróc alatt, melyet hirtelen ráterítettek. Magas árboc tövében feküdt; fenn, a kék égbe nyúló rúdon, szél csattogtatta a Rákócziak piros hadizászlóját. Ferkó persze első pillanatban megismerte a búzavirágszín ruhát. Fejér Kató volt, aki fél órával ezelőtt a fűtőlyukban csókolódzott.

Szegény Kató volt az első, aki Rákóczi Ferenc mellett vitézi halált szenvedett a szabadságért.

3.

A laxenburgi várkastély folyosóján három úr sétál fel-alá. A folyosó, miként az egész kastély és miként a császár minden palotája, olyan kopár és szegényes, mint valami kaszárnya. Leopold úrnak sem pénze, sem hajlandósága, hogy fényűzésre költsön.

Az etikett szabályait a császár udvarában talán még szigorúbban tartják, mint Versaillesben; Bécsben azonban a spanyol szertartás járja, mely a császár személyét elérhetetlen magasságba emeli a halandók feje fölé és félig katonai, félig szerzetesi fegyelmével ünnepegyessé, szárazzá és szomorúvá teszi az életet.

A folyosón várakozó három úr közül az egyik biboros, a másik tábornok, a harmadik miniszter.

A biboros Kollonich Lipót gróf, a császár és a bécsi nép legkedveltebb embere. Aranyszívű Lipótnak nevezik, mert mikor Bécs felszabadult a török ostrom alól és neki szabad választást engedtek a prédában, háromszáz hadiárvét követelt magának. Derék szál pap, de az arca olyan keserű és aggodalmas, mintha állandóan félne valamitől, vagy haragudnék valamiért.

A miniszter, aki a püspök jobbján lépked, hat láb magas és igen kövér úr. Égszínkék bársonyruhát visel, melyet, a lionok divatja szerint, annyi kis aranygomb ékesít, mint csillag az égboltot. Parókájából kábító muszillat árad. Ez Kinsky gróf. Bár kétszázhatvan font a testi súlya, szívesen veszi, ha az udvar hölgyei szeretetreméltó léhűtőnek nézik.

A tábornok valóságos torzképe a katonának. Kicsi, vézna, ferdén nőtt testű és ijesztően rút arcú ember. Óriás fürtös parókája alól fakó halálfej tekint elő; orra alig van, a helyét két fekete lyuk foglalja el; felső ajka pedig rövidre sikerült, úgy hogy állandóan kivicsorog a sárga fogsora. Ez Savoyai Eugen, egy híres ház koldusszegény sarja. A Bádeni örgróf, aki atyafiságban van vele és aki a török győzelmei óta mindenható a bécsi udvarban, egy dragonyos ezredet szerzett neki, sőt tábornokká is kinevezette.

Az udvari emberek kiállhatatlannak találták a kis savoyardot, mert beleártotta magát olyan dolgokba, amelyekhez semmi köze nem volt és csodálatos önhittséggel ítelt elevenek és holtak fölött. A Bádeni azonban annyira szerette a kellemetlen kis embert, hogy a győzelmi híreket rendesen vele küldte a császárhoz. Most is olyanféle járatban volt.

Séta közben az urak beszélgettek.

A herceg: Öfelsége még nem látható?

A bíboros: Menegatti páter van nála, a gyóntatója.

A herceg: Akkor persze várni kell.

Kollonich: Magyarországból nem érkeztek újabb hírek a haditanácshoz?

A herceg: Tudtommal semmi különös.

A bíboros: Munkács vára még áll?

A herceg: Három év óta rendületlenül.

A bíboros: Az az asszonyosság, Thökölyné, végleg nevetségessé fogja magát tenni az amazonkodásával!

A herceg: Hogyhogy? Én azt hiszem, ha egy asszony három esztendeig tart egy várat császári tábornokok ellen, akkor nem az asszony a nevetséges.

A bíboros: Minden céltalan erőlködés nevetséges. Mert mire való mindez? Előbb-utóbb csak fel kell adnia a várat.

A herceg: Előbb vagy utóbb nem mind egy. Azt a három esztendőt nem lehet többé kitörülni a magyar nép emlékezetéből. A munkácsi várhegyből pedig vulkán lesz és nem lehetetlen, hogy tíz, vagy ötven, vagy száz esztendő múlva megint tüzet hány.

A bíboros titokban meglöki Kinsky karját: És hercegséged szerint hogyan lehetett volna megelőzni a veszedelmet?

A herceg: Tehetséges tábornokokat kellett volna Magyarországba küldeni! Akik ott lenn vezényelnek, azok átlag csapnivalóan rossz hadvezérek, győzni nem tudnak, csak gyermekeket koncoltatni és nőket korbácsoltatni. Nem azért rossz katonák, mert kegyetlen emberek, hanem azért kegyetlenkednek, mert

rossz katonák és minden áron érvényesülni akarnak.

A bíboros: Nagyon nehéz ítéletet mondani a magyarországi viszonyokról; azok igen bonyolultak. A magyar közember derék és szeretni való, az urak azonban egy rögeszme hatása alatt vannak, melyet ők szabadságnak neveznek. A nemesek nem fizetnek adót, megvetik a polgári munkát, szörnyű rabszolgaságban tartják a parasztságot — és ez az ő szabadságuk! A szép ország nem tud megnyugodni, nem tud fölemelkedni, hanem elmerül a mocsokban és vérben... Lássa, serenissime, én éjt nappallá téve, törvényjavaslatokat szerkeszték a magyar adóügy, a bíráskodás, a közigazgatás és kereskedelem rendezésére. De magam sem bízom benne, hogy javaslataimból törvény lesz, mert hiszen sértenék az úgynevezett magyar szabadságot. Egy későbbi kor azonban hasznát fogja látni munkámnak.

A herceg: Nem vagyok politikus, de úgy képezem, nem üdvös politika az olyan, mely arra akar kényszeríteni egy népet, változtassa meg évszázadok óta kialakult jellemét, csak azért, hogy valakinek Bécsben kényelmesebb legyen a kormányzás.

A bíboros, rákvörös arccal: Bocsánat, serenissime, most már semmikép sem értem az ön álláspontját! Mit tenne például, ha öfélése önre bízna a magyar fölkelés leverését?

A herceg: Természetesen leverném, tüzzel, vassal!

A bíboros: De hiszen mi is azt akarjuk!

A herceg: Van köztünk valami különbség. Én katona vagyok, fegyver a császár kezében. A kardnak nem szabad okoskodnia, mikor szujtanak vele. Eminenciád azonban politikus. Az ön hivatása, hogy feleslegessé tegye a kard munkáját. Mert a győzelmekben, melyeket az uralkodó a saját alattvalói fölött arat, nincs sem dicsőség, sem köszönet.

Ebben a pillanatban egy negyedik úr jelenik meg a galériában. Thiele tábornok, az udvari haditanács előadója.

A tábornok: Hírek Munkácsról!

A bíboros: Elfoglalták végre a várat?

A tábornok: Azt ugyan nem, de a kardos özvegyasszony hajlandó egyezkedni. De csak úgy, ha maga öfelsége írja alá az egyességet.

A herceg: Mik a feltételei?

A tábornok: Teljes amnesztia a védőknek, életük, szabadságuk és vagyonuk biztosításával. Maga Thökölyné hajlandó a Rákóczi-gyermekekkel Bécsbe költözni, de a fiát maga óhajtja nevelni, a vagyonával pedig szabadon kíván rendelkezni.

A miniszter: Arcátlanság!

A herceg: És mit szól hozzá az ostrom intézője, Caraffa tábornagy?

A tábornok: Azt ajánlja öfelségének, fogadja el a kapitulációt. Caraffa gróf úr képesnek tartja Thökölynét arra, hogy magával együtt levegőbe röpíti a várat, ha nem tud tisztelességgel szabadulni.

A bíboros: Arra magam is képesnek tartom!

A herceg: Ilyen világgraszoló botrány pedig fölérne az Ausztriai Háznak egy vesztett háborúval.

Feketeruhás kamarás lép az urak elé. Öfelsége hivatja a Savoyai herceg úr öfenségét és a tábornok urat!

A herceg: Ajánlani fogom a császárnak, fogadja el Thökölyné kapitulációját. Legyen vége a munkácsi ízetlenségnek!

A herceg és Thiele tábornok eltűntek a kamarás kíséretében. Kollonich és Kinsky összenéznek.

A miniszter: Mit szól eminenciád ehhez az ifjú savoyardhoz? Most már a kancellária dolgát is ő intézné és tanácsokat osztogat a császárnak!

A bíboros: A Bádeni örgróf és a Bajor elektor a protektorai. Amit pedig ők mondanak, az ellen nincs föllebbezés.

A miniszter: Valóságos áldás lenne a birodalomra nézve, ha az urakat egyszer alaposan elpáholná a török! Attól kell tartanunk, hogy el fogják rontani a munkácsi dolgot is. Pedig éppen most módunkban volna, hogy végleg rendet teremtsünk Magyarországon.

A bíboros: Hogyan gondolja excellenciád?

A miniszter: Tekintettel a nagy célra, nem szabad visszariadni erős eszközöktől. A kis Rákóczi házának utolsó fiúsarjadéka. Egyszer

már voltunk ilyen kedvező helyzetben, mikor ennek a fiúnak apja belekeveredett a Wesse-lényi-összeesküvésbe... Akkor ezüsttálcán hozta a fejét! Az udvarnak azonban pénzre volt szüksége és négyszázezer tallérért futni hagyta. Most Bécsbe jön ez a gyerek! Bűn lenne, ha megint elmulasztanók a jó alkalmat. Végre is, ha egy Rákóczi fegyvert fog a császár ellen, — és eddigelé még mindegyik fegyvert fogott! — az tízezrek életébe kerül. Már tiszta emberszeretetből is azt kell mondanunk: inkább *egy* vesszen, mint tízezen! A jelen esetben pláne csak egy gyermekről van szó...

A bíboros: Nem, nem lehet úgy, ahogyan excellenciád gondolja... A császár nem tűrné. Ófelsége gyámja a kis Rákóczinak, édesapja a halálos ágyán rábízta és Leopold komolyan veszi kötelességeit.

A miniszter: Fel kell világosítani, hogy egy Rákóczi soha sem lehet hű alattvaló. A család gazdagabb, mint az Ausztriai Ház. Az ilyen emberek nem alattvalók, hanem nyílt vagy titkos trónkövetelők. Büszkeségük előbb-utóbb lázadókká teszi őket, nagy vagyonuk pedig párthíveket és katonákat toboroz nekik. Hiszen a Rákócziak már bizonyos forradalmi hagyományokkal születnek. Azt hiszik, kötelességmulasztás és hazafiatlanság tőlük, ha nem fognak fegyvert a császár ellen.

A bíboros: Mégsem lehet! Politikai okokból sem. A munkácsi várostrom a Rákóczi-árvákra terelte egész Európa figyelmét és ha

a kormány erőszakos lépésre határozná magát, az erkölcsi kár nagyobb lenne, mint a haszon. A kérdést kesztyűs kézzel kell megfogni.

A miniszter: Nos, húzza föl eminenciád a diplomata kesztyűit!

A bíboros: Fontos, hogy a fiú kikerüljön édesanyja befolyása alól, mert az az asszony szinte betegesen gyűlöl mindent, ami ausztriai. Én erre vonatkozóan előterjesztést fogok tenni a császárnak és ha excellenciád szíves lesz támogatni...

A miniszter: Az ellenséget lehet elpusztítani, esetleg meg is lehet vele békülni. Csak egyet nem lehet: felbőszíteni és azután szabadon hagyni.

A fekete kamarás jelenti, hogy öfelsége kihallgatásra rendeli a bíboros urat.

4.

Mikor Thökölyné két gyermekével Munkácsról Bécsbe érkezett, a kíséző dragonyosok nem a Himmelpfort-utcai Rákóczi-palotába, hanem az augusztinusok kolostorába kísérték. Ez a parancs! — mondta a tisztjük.

A nagyasszony még a kibontatlan ládák és bőröndök közt ült, mikor már látogatót jelentettek: Kollonich kardinális várakozik a folyosón.

Mivel Zrínyi Ilonának száz oka volt, hogy ne ingerelje tovább a bécsi hatalmasokat, ud-

variasan ajtót nyitott a látogatója előtt és maga hívta a szobájába. Tudta, hogy magyar ügyekben döntő szava van a papnak. A nádorispán ugyan Esterházy Pál herceg, de őreá nem mindig hallgatnak. A labanc nagyuraknak az a hírük, hogy hazai ügyekben vagy a pajtáskodás, vagy a gyűlölködés vezeti őket és azért nem igen lehet a szavuk után igazodni.

A bíboros egyébként nagy tudású férfiúnak számított, egy dolog azonban sohasem fért a fejébe: hogyan lehet valaki más véleményen, mint ő maga. A magyarság egész politikai gondolkodása, főleg az elavult alkotmányhoz való kétségbeesett ragaszkodása és a közömbösség, mellyel a magyar katolikusok a protestánsok dolgait nézték, idegen, érthetetlen és gyanús volt előtte. Hogy ennek alapja valami becsületes meggyőződés lehetne, azt egy percig sem hitte; inkább úgy vélekedett, hogy mindez gonosz emberek cselszövésének eredménye.

Most tehát szemben ült Thökölynével, aki tönkre tette magát, mivel nem hallgatott Kollonichra, sőt ki sem kérte soha jótanácsait, hanem egy Istentől elrugaszkodott eretnekhez ment feleségül.

— Látja immár, hová vezetett az út, amelyen haladt! — mondta szigorúan.

Ilona asszony azonban mosolyogva válaszolt:

— Az út eminenciádhoz vezetett és ebben

hívó katolikus léleknek csak öröme és elégtétele telhetik!

Bár fárasztó utazás után volt és az utóbbi napokban sok gond is gyötörte, a nagyaszszony mégis szép és üde volt. Kollonichnak azonban még fiatal katonatiszt korában sem volt valami különös érzéke a női szépség iránt, ez az asszony pedig semmivel sem volt neki rokonszenvesebb, mint akármelyik erős és veszedelmes nőtény ragadozó.

— Azért jöttem, — mondta, — hogy a kormány akaratát tudassam önnel. Holnap-tól fogva az Orsolya-szüzek kolostorában fog lakni.

— Fogság? — kérdezte Zrínyi Ilona még mindig mosolygó szájjal, bár ennyiből is megértette, hogy a kormány nem szándékozik betartani a kapituláció föltételeit.

— Csak gondos felügyelet. Ez állam-biztonsági okokból szükséges.

— A gyermekeim velem lesznek? — kérdezte szünet után a nagyasszony.

— A fia nevelése szükségessé teszi, hogy más környezetben éljen.

Thökölyné tudta, mit jelent ez: németet akarnak nevelni Ferkóból! A tekintete, mely szakadatlanul Kollonichon függött, lassanként kemény és éles lett, mint a dárda hegye.

— És ki az, aki Isten előtt állítani merészeli, hogy neki több joga van a fiamhoz, mint nekem? — kérdezte.

— Az ön boldogult ura, aki öfelségét

kérte meg fia gyámjául, — válaszolt száraz hangon Kollonich.

— Mikor föladtam Munkácsot, kikötöttem magamnak a szabad rendelkezési jogot gyermekeim és vagyonom fölött. Alig, hogy bevonult a császári katonaság, már kifosztották a lakásomat.

— A söpredék sajnálatos kihágása. Ki tehet róla?

— Senki. A fosztogató söpredék közt volt két császári tábornok is. Igaz, ők rangjukhoz illően csak arany- és ezüstholmit vittek.

Kollonich jobbnak látta, hogy másra terelje a szót.

— Nem tudom, mit kötött ki magának a hercegné, de azt tudom, hogy a császár úr az ön gyermekeinek törvényes gyámja és a felség jogait nem lehet semmiféle utólagos kikötéssel kijátszani.

— Akkor sem, ha a kapitulációt maga a császár írta alá? Vagy ez is a söpredék sajnálatos kihágása volt?

A kardinális remegett a dühtől, de erőt vett magán és közömbös arccal beszélt tovább.

— Vannak napok, mikor százával terjesztik eléje az ügyiratokat, nem csoda, ha némelyiknek tartalmáról tudomást sem nyer.

A nagyasszony tudta, hogy összeomlott az élete. Ezek most már nem irgalmaznak neki, ha porban kúsznék is előttük. Nem is

volt tehát érdemes tovább játszani ezt a komédiát.

— Azt hiszi eminenciád, van német bíróság, mely ilyen védekezés alapján fölmentene egy okmányhamisítót?

Kollonich szinte rémülten kapta föl a fejét. Soha még emberi beszédben a gyűlöletnek, gúnynak és megvetésnek olyan erejét nem tapasztalta, mint az asszony szavaiban.

A látogatás ezzel véget is ért. Künn a bíboros gondolt egyet és azt mondta Badinyi uramnak, akit az ajtó előtt talált, hogy a császár öfelsége sürgősen látni óhajtja gyámoltjait. Mivel ilyen parancsal semmiképpen nem lehet ellenkezni, felöltöztették Ferkót és Juliankát és beültették a kardinális hintójába.

A kocsi azonban nem a Burgba, hanem az Orsolya-szüzek kolostora elé hajtott. Miután kiesöngették az apácákat, Kollonich ráparancsolt Juliankára, hogy menjen a kolostorba, mert ezentúl itt fog lakni. A kisleány megijedt, az anyja után sírt és megkapaszkodott a kapubálványban: Kollonichból ekkor hirtelen kitört a harag, mely a szívében összegyűlemlett, és berugdosta a sikoltozó leányt a kapun.

Ferkó magával vitte Juliánka képét, amint tehetetlenül vergődik az apácák kezei közt. Némán és sápadt arccal ült a kocsiban. Kollonich, anélkül, hogy útközben szólt volna hozzá, egy idegen házba vitte. A kis Rákóczi

csak később tudta meg, hogy a püspök jószágkormányzójának házába.

Zrínyi Ilona azalatt keserű gondolatok közt ült a kolostori szobában, melyet már árnyékba borított az alkonyat. Attól rettegett, hogy végleg elvesztette fiát. Félelme nem is volt alaptalan, mert ebben a földi életben nem is találkozott többet Ferkóval.

Eszébe jutott, amit Caprara gróf mondott neki, Munkács átadásának órájában:

— A fanatikus gyűlölet, melyet ön, hercegné, a birodalmi kormány iránt érez, lehetetlenné teszi, hogy lovagiasan bánjanak önnel és családjával.

Ilona asszony erre azt felelte:

— Amit én gyűlölök, az nem a kormány, hanem a képmutatás, a kapzsiság és a gyávaság.

De a taljának mégis igaza volt: ő csakugyan gyűlölte azt a lelketlen hadat! Tenger vért ontottak, gyötrik az embereket, csak azért, hogy olyan idegen népek fölött uralkodjanak, amelyek útálják őket. Ha van igazság a halál után, akkor ezek a tábornokok, bíborosok és hercegek az örökkévalóságot bűzös vermekben fogják tölteni, legyilkolt áldozataik rothadó hullái között...

Édesapját vérpadra küldte a kormány. Nem merték törvényes bírái elé állítani, sehonnai zsoldosok mondtak halált egy Zrínyi gróf fejére. De Ilona asszony azért is

gyűlölte Bécset, mert elragadta tőle az ő szerelmes Imre urát, aki után minden csepp vére sírt.

Az ősi gyűlölet új lángra lobbant tegnap alkonyatkor, mikor a főváros alá érkezett és úti hintójának órákig kellett vesztegelnie a zárt városkapu előtt. A csöcselék körülfogta a kocsit és kedvét lelte abban, hogy gúnyolja és gyalázza azt az asszonyt, akivel három évig nem bírt a császári hadsereg. A nagyasszony, de a két gyermeke is, köarccal nézett el a söpredék feje fölött, melyet elbízottá tettek a császári hadsereg szédületesen nagy győzelmei a török fölött... Mostanában a bécsi szatócsok és korcsmárosok is azt hitték, hogy ők kiváltságos és világalomra termett emberek. A kísérő katonák egyébként nem védték meg Rákócziékat.

De hiszen, ha Bécs nem gázolt volna szöges csizmával az ő büszkeségében, Ilona asszony akkor is lángolt volna a gyűlölettől, mert ez az érzése úgyszólván vele született, a vérében volt, horvát ősei hagyták rá.

A Zrínyiek és főleg a Frangepánok másfél száz év óta olyan idegenül, annyi megbotránkozással és bosszúvággyal állanak szemben Bécs hódító mohóságával, mint a boldog óceáni sziget bennszülöttei a paradicsomukba tört kalózzokkal. Gyűlöletük annál nagyobb, mert ők alantas fajnak tartják a hódítót. Még a bécsi udvart is szánalmasnak és nevetségesnek látják, minden allonge-paró-

kájával, ősök próbájával és spanyol etikettjével együtt.

Hogy Bécs mégis ki tudta terjeszteni hatalmát a világ fölött, azt részben a „rendszer” erkölctelenségének, részben a vak szerencsének, részben azonban az ellenpárt élhetteletlenségének tulajdonították.

Igy éreztek a Zrínyiek és Frangepánok, így érzett Thökölyné is, akinek apja Zrínyi, anyja pedig Frangepán volt. Ősei példájára ő is buzgón szította a cserépkorsó harci vágyát a vasfazék ellen, ami végül is odavezetett, hogy szilánkokra törtek mind a dicsőséges nemzetiségek.

A CSÁSZÁR GYÁMFIA.

1.

A korai reggeli órákban vagy ötven ember várakozott a bécsi Vöröstorony-kapu előtt. És még egyre jöttek a városból, egyenként vagy párosan és csendesen a várakozók közé álltak. A férfiak többnyire szakállt viseltek, tehát magyarok voltak. Voltak köztük bársonydolmányos urak, de abaposztós szegény emberek is.

Akit vártak, az nem jött meg, helyette futólépésben előloholt a császári arcière-testőrség őrzárata. A tisztjük ráripakodott a tömegre:

— Miféle csödület ez? Mit kerestek itt?

A várakozók nevében egy vasderes öreg válaszolt.

— Elutazik egy atyánkfia, őt akarjuk búcsúztatni.

— Valamennyiteknek atyjafia? Ennek a rongyosnak is?

— Minden magyar embernek, — hagyta rá komoly arccal az öreg.

A tiszt azt hitte, lóvá akarják tenni.

— Tüstént hordjátok el magatokat! Itt

ma nem lesz ingyen komédia... A császár nevében!

A magyarok közül néhányan morogtak, de csak igen szerényen, mikor pedig a testőrök fenyegetően leeresztették alabárdjukat, sietve elszéledtek.

Magyar ember akkoriban kevesebbet engedhetett meg magának, mint más emberfia. Amióta Bécs városa dicsőségesen visszaverte a török ostromot, igen megnövekedett a császáriak önérzete, a magyarokat pedig egyébként sem kedvelték, mert az volt a hírük, hogy nagy részük törökpárti.

A vöröskabátosok még ott állottak, amikor félórával később rozoga utiszekér zötyögött ki a városkapun.

A kocsiban hárman utaztak: a kis Rákóczi Ferkó, egy kövér papi ember és Badinyi uram. A pap az eiszkorni prépost volt, őt Kolonich rendelte kísérendőül az úrfi mellé. A preceptor a fuvaros mellett helyezkedett el, de a lábát befelé rakta, hogy szembe nézhessen kísérendőjével.

A külvárosban, amelyen keresztül hajtottak, a török dúlás óta szerényen folyt az építkezés. A Belvárosban is sok volt az új cseréptető. A Szent István tornyát egész gerendaháló fogta körül, a tornyon bőven volt javítani való, Kara Musztafa az ostrom idején kétezer bombát lövetett reá, mert tudta, hogy Starhemberg onnan intézi a védelmet.

A kocsi már künn járt az országuton, mikor a prépost elúnta a hallgatást.

— Reggelizett már a kisgróf? — kérdezte.

Ferkó azonban nem válaszol, hanem sirástól bedagadt szemével a levegőbe bámul.

A prépost: Miért nem válaszol a kisgróf, mikor egy öregember kérdezi?

Badinyi: Mert az öregember olyan grófhoz beszél, aki nincs a kocsiban. Az én kegyelmes uram fejedelem, ő megszokta, hogy őt grófok szolgálják.

A prépost: Ön büszkeségre neveli a tanítványát... Helyes ez?

Badinyi: Igenis, büszkének kell lennie, mikor meg akarják alázni.

Prépost: Dehogya akarom megalázni!... Csak követem az utasítást, amit Bécsben kaptam.

Badinyi: Tökéletlen eszű ember lehetett, aki ilyen utasítást adott. Mit szólna a prépost úr, ha káplán úrnak nevezném?

A prépost: A preceptor úr tréfás kedvében van. Az utasítást a kardinális úr adta. Ő eminenciája pedig a császár ő szent felsége akarataiból az úrfi gyámjának tisztét viseli.

Badinyi: Nem fél a prépost úr, hogy fel ségsértést követ el, ha belekeveri a császár föl kent személyét ebbe a szennyes dologba?

A prépost: Nem tudom, mit nevez a preceptor úr szennyes dolognak. A magas kormányának bizonyára fontos okai vannak —

Badinyi: Azt hiszi, prépost úr, vannak

olyan fontos okok, amelyek kedvéért az igazságos Isten helybenhagyja a hitszegést? Mert aki ilyet hisz, az istenkáromló.

A prépost: Felségsértő és istenkáromló? Ön ugyan nem válogat a szavakban...

A pap nem beszél többet, hanem sötéten bámulja a felhős láthatárt. Hosszú szünet után megszólal Ferkó úrfi:

— Hová visznek engem?

A prépost: Sajnálom, de utasításom értelmében nem mondhatom meg...

Badinyi: Szabad kérdezni, hány esztendő a főtisztelendő úr? Vagy ez is hivatalos titok?

A prépost: Nem titok. Isten kegyelméből hetvennégy lettem.

Badinyi: Gondolt-e már arra, prépost úr, hogy közeledik az idő, mikor majd számot kell adnia mindarról, amit életében tett? Arról is, amit felsőbb utasításra tett?

2.

Késő éjjel van; nemsokára talán már pirkadni is fog. Ferkó úrfi idegen ágyban fekszik, de nem alszik. Édesanyjára és Juliankára gondol. A szíve rettenetesen fáj. Vajjon ezentúl mindig idegen emberek közt kell élnie? Németek közt, akikről azt hallotta, hogy rossz emberek, a szegény magyarok ellenségei?

Az ágy, amelyben fekszik, nagy szobában áll, ott még három ilyen fekvőhely van, de

azok éjszakára üresen maradtak. A szoba pedig a neuhausi jezsuita-iskola első emeletén van.

Az este érkeztek Neuhausba, több napi rázós kocsikázás után. A cseh városból semmit sem láttak a sűrű sötétségben, csak a prépost úrtól hallották, hogy a város valami Slavata Joachim nevezetű gróf családi birtoka. Inkább sejtették, mint látták, hogy a jezsuita ház igen nagy épület.

A kapuban két páter fogadta őket, lámpással a kezében. Ferkót egyenesen ebbe a szobába kalauzolták, ahol szerény estebéd várta. Azt mondták neki, Zimmermann igazgató úr beteg, csak holnap üdvözölheti vendégét, addig pihenje ki magát a „gróf úr“.

Sötét hajnalon mégis elszunnyadt volna, de akkor meg fölriasztotta valami gyanus nesz. Valaki óvatosan kinyitotta a szoba ajtaját... Ferkó úrfi szíve viharosan megdobbant, orgyilkosra gondolt, — ilyen veszedelemtől őt már kisgyermek korában is féltették. De egy suttogó hang szólalt meg a sötétségben:

— Csendesen, kisuram! Én vagyok: Badinyi!

Csakugyan a preceptor! Meztláb volt. Odaült az ágy szélére és megragadta kisurának két kezét. Ferkó érezte, hogy a preceptor egész testében remeg... Pedig hát filozófus volt!

— Búcsúzni jöttem, — suttogta Badinyi, — nekem reggel el kell innen mennem. Vissza

Magyarországba. Nem tűrik, hogy kisuram mellett maradjak.

— Pedig megigérték, hogy kegyelmed félévig velem lesz. Maga a kardinális úr ígérte.

— Mikor tartották meg azok adott szavukat?!

— Akkor egészen egyedül leszek, — mondta könnyek közt a fiú.

— Aki hisz Istenben és akinek szívében a Rákócziak becsülete él, az nincs egyedül! — Ezt bátorításnak szánta a preceptor, de ugyanakkor egy forró könnycseppet hullatott az úrfi nyakába és ezzel lerontotta szavainak hatását.

— Miért választanak el engem kegyelmedtől? — kérdezte Ferkó elkeseredetten.

— Hogy ne legyen alkalmam elmondani azt, amit most azértis el fogok mondani. Figyeljen, kisuram! A jezsuiták jól fognak bánni nagyságoddal, mert Kollonich érsek uram meghagyta nekik, kedveltessék meg kisurammal a szerzetesi életet. A bécsi kormány azt akarja, hogy az utolsó Rákóczi szerzetes legyen és kolostorban éljen.

— És miért akarja?

— Hogy a Zrínyiek, a Frangepánok, a Báthoryak után a Rákócziak nemzetsége is kihaljon. Hogy a Rákóczi-vagyon a magyarság ellenségeinek kezére jusson. Hogy az országban ne legyenek erős és független férfiak. Hogy a magyar nemzetnek ne legyenek vezérei.

Ferkó visszafojtott lélekzettel figyelt...

— Mit kell hát tennem? — kérdezte.

— Soha el ne felejtse nagyságod, hogy aki Rákóczi, annak élete nem magáé, hanem egy egész szegény, nyomorult országé. Amit más megtehet, ahhoz nagyságodnak nincs joga. Mert akárki fia, ha hivatást érez a papi pályára, a lelki üdvösségét szolgálja, ha enged a hívó szózatnak. Nagyságod azonban, ha szerzetbe lép, vétkezik a Szentlélek ellen. Mert a Gondviselés azzal, hogy fejedelmek unokájává tette, világosan kinyilvánította szent akaratát, hogy nagyságodnak az Urat nem barátkolos-torban, hanem a magyar nemzet élén kell szolgálnia. És ha valamikor egy belső hang azt súgná nagyságodnak, hogy szerzetessé kell lennie, akkor jusson eszébe, hogy az nem Istentől jön, hanem a Sátán incselkedése. Mert a furfangos gonosz néha megbúvik a fészület mögött. Megígéri, kisuram, hogy nem felejti el, amit mondtam?

— Megígérem, Badinyi uram!

— Akkor hát Istennek ajánlom nagyságodat. Reggel nem fogom már látni. Nem engedik meg.

— Öleljen meg, kegyelmed.

3.

Reggeli istentisztelet előtt a szeminárium igazgatója meghagyta, vezessék hozzá a kis Rákóczit. Négy testvér ment érte. Kissé elcso-

dálkoztak, mikor fejedelmi díszben lelték, aranyos karddal az oldalán, vezéri buzogánnyal a kezében.

Zimmermann igazgató igen nyájasan fogadta és karosszékbe ültette.

— Szeretném, — így kezdte a beszélgetést — ha a gróf úr jól érezné magát a házunkban. Tekintsen engem szerető apjának és ha bármikor azt hiszi, hogy panaszra van oka, forduljon bizalommal hozzám.

— Máris van panaszom, tisztelendő atyám, — szólt Ferkó úrfi, — itt nem adják meg nekem a rangommal járó címemet.

Erről már szó volt az utikocsiban is, de a jezsuita most másképp válaszolt, mint az eisz-korni prépost.

— Jól tudom, hogy önt megilleti a hercegi cím és ha kívánja, el fogom rendelni, hogy mindenki hercegnek nevezze. Figyelmeztetem azonban, hogy fejedelmi személyek, ha olyan környezetben tartózkodnak, ahol nem fejthetik ki a rangjukhoz illő pompát, vagy ha olyan munkáival foglalkoznak, melyet föllebbvalók vezetése mellett kell végezniök, inkognitó címet szoktak fölvenni.

A fiú kissé elgondolkozott, majd egyszerűen mondta:

— Ha így van, akkor én itt gróf leszek.

— Jó jelnek veszem, hogy ilyen hamar megértettük egymást, — mondta az igazgató.

— A jövőben sem lesz köztünk félreértés, ha

ön, gróf úr, teljes őszinteséggel viszonzozza az én szeretetemet.

— Én mindig őszinte leszek, — szólt Ferkó úrfi, — és hogy ezt bebizonyítsam, megmondom önnek, tisztelendő atyám, hogy én sohasem leszek jezsuita!

Zimmermann meglepetten nézett reá.

— Többféle út is vezet az igazsághoz, — mondta aztán, — a fontos az, hogy tiszta szívvel keressük. A többit bízunk a jövőre.

A kihallgatás véget ért.

Két páter jelentkezett, hogy a templomba vezessék az igazgatót, aki a csúza miatt nehezen tudott csak járni.

— Te leszel a kis Rákóczi gyóntatója, — mondta Zimmermann az öregebbiknek. — Ügylátom, jólelkű, eszes, de gyanakodó természetű gyermek. Egyelőre jobb lesz, ha nem keletel neki a szerzetesi életet.

A fiatalabbik, egy Caesar-fejű jezsuita, csodálkozva nézett az igazgatóra.

— Mikor megbízásból Bécsben jártam, Kollonich öminenciája hangsúlyozta, milyen nagy érdekek szólnak a mellett, hogy szerzetest neveljünk az ifjúból.

Az igazgató a fejét rázta.

— Lehet, hogy nagy állami érdekek, de kétséges, hogy egyházi érdekek-e. Ezt különben nem nekünk, hanem föllebvalóinknak kell eldönteniök.

— A Rákóczi-vagyon igen nagy, — véle-

kedett a Caesar-fejű — és az ifjú egyetlen férfisarja a családjának.

— Az ifjú egy egész nemzet reménysége. Egy olyan nemzeté, mely — fájdalom! — háromnegyed részében eretnek. Ha mi szerzetest csinálunk belőle és beleülünk a Rákóczi-vagyonba, ez évszázadokra szóló gyűlöletet szítana a rendünk ellen, olyan gyűlöletet, amelyért semmiféle anyagi nyereség nem tudna minket kárpótolni. Ez azonban nem tartozik reánk, hanem a föllebbvalóinkra...

4.

Három évvel később...

Slavata Joachim gróf, a tartományi marsall neuhausi szép várkastélyában egy fiatal leány ül a pattogó kandallótűz mellett.

Waldstein Tekla, a háziasszony húga. Tegnap érkezett Duxból látogatóba. Tizennégy esztendő, vékony kisleány, de azért nagy-leányosan öltözködik, mert korának fogalmai szerint már eladó kisasszony. Szépnek nem mondható, csak a szeme, mely ragyog az értelemről, teszi lelkessé és rokonszenvessé az arcát.

Két fiatal Kollonich gróf jön a galériából. Mindketten a jezsuita gimnázium tanulói. Slavata szereti az ifjúságot és a szeminárium főrangú növendékei a várkastély állandó vendégei.

Tekla: Üljetek le, urak. A néném gyöngelkedik és reám bízta a háziasszony tisztét. Akartok bort?

A nagyobbik Kollonich: Már szóltam, hogy hozzanak.

Tekla: A barátjukat nem hozták magukkal? A magyar herceget...

A kisebbik Kollonich: Rákóczit? Három esztendő óta alszunk vele egy szobában, de azért nem merném barátomnak nevezni.

Tekla: Hogy lehet az? Pedig azt hallom, hogy mindenki szereti. Joachim bácsi azt mondja, odaadná fél vagyonát, ha ilyen fia lenne.

A kisebbik: Mindenki szereti, de bizalmasa egy sincs. Tudja, Tekla grófnő, olyan ő, mint a jól védett várkastély, mély árok van körülötte és széles glaxis.

Tekla: Nem vezet hozzá híd?

A kisebbik: Eddig még senki sem tudta megtalálni. Neki csak bajtársai vannak az iskolában, barátai nincsenek.

A nagyobbik: Inkább a tanárokkal barátkozik, mint a tanulókkal. A páterek nagyra vannak vele, úgy beszélnek róla, mintha ő volna a nyolcadik világcsoda.

Tekla: Nem kaptam választ a kérdésemre: miért nem hozták magukkal?

A nagyobbik: Rókát hajtanak Joachim bácsival és Volkrával. Vadászat után idejönnek.

Tekla: A bácsi azt mondja, hogy mesél lovas!

A nagyobbik: Azoknak a magyaroknak valami titkuk lehet, amivel meg tudják nyerni a paripák barátságát. Ha Rákóczi végig megy az istállón, minden ló utána fordítja a fejét. Még a vízfordó csacsi is. Szavamra mondom: magam láttam!

Tekla: Nekem azt mondták, a herceg édesanyja Bécsben él, mint a császár foglya.

A nagyobbik: Csak volt foglya. Az ura, a híres Thököly, valami ütközetben elcsípett két császári generálist és velük kiváltotta a feleségét.

Tekla: Teremtöm! Azok ilyeneket mernek öfelségével?

A kisebbik: Magyar szokás, hogy kezüket a kardjukon tartják, mikor az urukkal beszélnek.

Tekla: A hercegnek leánytestvére is van?

A nagyobbik: Biztosan ismeri: Aspremont grófné.

Tekla: Az altábornagyné? Nem is tudtam, hogy Rákóczi-leány. Csinos asszony és mindig jókedvű. De hiszen akkor Aspremont nagy pártit csinált!

A nagyobbik: Inkább csak elméletben. Mert igaz ugyan, hogy Juliánka a birodalom egyik leggazdagabb örököse, de a mi kardinális-nagybácsink a gyámja és nem adja ki örökségét.

Tekla: Hogy lehet az? Miért nem adja?

A nagyobbik: Az öregúr haragszik, mert

becsapták, mint Pantalonet az olasz komédiában.

A kisebbik: Ő azt akarta, hogy Juliánka egyáltalában ne menjen férjhez, hanem legyen apáca.

Tekla: No de ilyet! Szörnyű ember lehet a maguk bácsija!

A nagyobbik: Mikor az öreg Rómában járt, pápaválasztáson, Aspremont kiszöktette Juliankát a kolostorból és megesküdött vele. Persze, a leány anyjának tudtával. Juliankát megkapta, de pénzt nem ad az öregúr.

Tekla: Mondja csak, miért olyan erőszakos az ön nagybátyja?

A nagyobbik: Mindig ilyen volt. Ha megcsípi egy szúnyog, akkor ő félreverí a harangokat.

Tekla: Még valamit szeretnék kérdezni. Rákóczi is olyan — hogy is mondjam csak? — olyan vad ember, mint azok a magyar urak, akik minduntalan föllázadnak a császár ellen?

A nagyobbik: Intézetünkben ő az egyetlen valódi grandseigneur. Mindig nyugodt, mindig udvarias, mindig előkelő.

A kisebbik: De azért az ember úgy érzi magát mellette, mintha szakadék partján járna.

Tekla: Vajjon miért?

A kisebbik: Nem tudom. Talán azért, mert titkai vannak előttünk...

Az udvar felől kutyaugatás és patkócsatogás hallatszik.

A nagyobbik: Megjöttek a jágerek! Most szállanak nyeregből...

Tekla: Melyik ő? A magas barna? De hiszen az sokkal idősebb, mint önök. Tizennyolc — húsz esztendősnak látszik...

A nagyobbik: Fél esztendővel fiatalabb, mint én, pedig én tizenhat vagyok.

Rákóczi és a fiatal Volkra gróf belépnek a terembe.

Volkra: Joachim bácsi átöltözik, de rögtön itt lesz. Tekla grófnő, bemutatom önnek Rákóczi grófot — vagy herceget?

Tekla: Ha valaki Rákóczi, akkor mindegy, hogy gróf-e, herceg-e. A fontos, hogy Rákóczi. — Milyen volt a vadászat?

Volkra: Arról inkább ne beszéljünk, mert elfut a méreg. Nagyon szép lehetett volna, de Rákóczi elrontotta.

Tekla: Mit hallok? Hogyan rontotta el?

Volkra: Kitanult vén rókát hajtottunk, a gaz kópé hallatlan ügyességgel védekezett, végül mégis elcsíptük volna, de Rákóczi elverte a kutyákat a lyuk elől és a libatolvaj bemene-kült.

Tekla: Halljuk a vádlottat!

Rákóczi: Igazán nem tartottam ezt a dolgot fontosnak... A hajtás szép és izgalmas volt, a rókalyuk előtt így vagy úgy csak véget ért volna, mert a róka sem bírta már és azzal, hogy széttépetjük a nyomorult kis állatot a kutyákkal, nem fokoztuk volna élvezetünket...

Tekla: Szóval ön megsajnálta a libatolvajt?

Rákóczi: Tulajdonképen nem, de hosszú ideig annyi fufanggal és olyan ügyesen védte a bőrét, hogy úgy éreztem: a magasabb igazság azt követeli, hogy küzdelme sikerrel járjon.

Volkra: Magasabb igazság! Ki hallott már ilyet egy vadász szájából?

A nagyobbik Kollonich: A furcsa az, hogy Rákóczi mindannyiunk között a legszenvedélyesebb vadász.

A kisebbik: Én tudom, miről van itt szó! Öhercegsége azokkal érez, akiket a szabadságukért üldöznek.

Rákóczi: Nem is a kutyákkal!

A kisebbik: A kutyák nem gonoszságból üldözik a rókat, hanem kötelességtudásból, egy magasabb intelligencia parancsára.

Rákóczi: A hóhér sem gonoszságból akasztja az embereket, hanem kötelességtudásból. Azt kívánja tőlem, hogy ezért tiszteljem?

Volkra: Uraim, ne politizáljatok! Mert ti most politizáltok!

A kisebbik: Nem mondtam önnek, Tekla grófnő, az ember az ő társaságában szakadék partján érzi magát?

Tekla: Igyék egy pohár bort, Kollonich gróf, attól elmúlik a szédülése. Töltsenek a hercegnek is. Ha el is rontotta a vadászatot, egy korty bort azért ne sajnáljunk tőle. Különben be kell vallanom, én is inkább vadpárti vagyok, mint kutyapárti.

A kisebbik: Miként a nők általában. Pedig a kutyák a társadalmi rend végrehajtó közegei.

Volkra: Már megint politizáltok?

5.

Egy évvel később...

A prágai egyetem tanterme. Jókora amfiteátrum; a padok zsúfolva vannak diákokkal. A katedrán Wirbelius doktor trónol, a logika és ékesszólástan tudós professzora. Fekete tógát visel, óriási fekete parókát, az orrán pedig pápaszemet, melynek üvege akkora, mint a csésze alja.

A doktor: Rátérünk a disputációra. Mi a tétel? Az Isten kegyelméből való uralkodó jogai. A tételt Kollonich gróf úr lesz szíves megvédeni. Őt családi hagyományai teszik hivatottá erre a tisztre. Ki támadja a tételt? Talán Rákóczi gróf úr vállalkozik a diaboli rotæ szerepére? Nos, perillustris domine? Hiszen önnek is vannak bizonyos családi hagyományai...

Nevetés a padokban. Rákóczi maga is mosolyog.

A doktor: Kezdhethjük, uraim!

A kisebbik Kollonich: A fejedelem Isten kegyelméből uralkodik. Ebből az következik, hogy uralkodói cselekedeteiért egyedül csak

Istennek felelős és aki akaratának ellene szegül, az nemcsak felségsértő, de istenkáromló is.

Rákóczi: Hol és mikor jelentette ki Isten, hogy valamely uralkodó az ő szent akaratának végrehajtója?

Kollonich: Maga Krisztus mondta: Add meg Istennek, ami Istené és a császárnak, ami a császáré. Tehát az uralkodó jogát mindjárt Istené mellé helyezte.

Rákóczi: A Genézisben van egy vers, mely azt mondja, hogy Isten az embert a maga képére teremtette. Ha az ember a Teremtő képét viseli, akkor az, aki megalázza az embert, megsérti Isten méltóságát. Nem következik ebből, hogy a fejedelem, aki megbántja alattvalóinak emberi méltóságát, ugyancsak istenkáromló? Nem következik ebből, hogy csak az a fejedelem uralkodik Isten akarata szerint, aki népei javára fordítja hatalmát?

A doktor: Fölötte veszedelmes elmélet! Mit válaszol Kollonich gróf?

Kollonich: Rákóczi gróf úr elfelejti, hogy a fejedelem, éppen mert Isten hatalmának letéteményese, maga ítéli meg, mi válik népei hasznára és mi nem.

Rákóczi: Minden fejedelem Isten akaratából uralkodik?

Kollonich: Minden fejedelem, mert a Sátán nem adhat hatalmat, csak Isten.

Rákóczi: Nero és Caligula is Isten akaratából uralkodott?

Kollonich: Ők pogányok voltak és az

isteni kegyelem csak keresztény uralkodót illet meg.

Rákóczi: Honnan veszi ön ezt? Hiszen mikor a Megváltó azt mondta: add meg a császárnak, ami a császáré, akkor pogány volt a római birodalom ura.

Kollonich: Visszavonom előbbi állításomat! Pogány uralkodó is Isten akaratából bírja hatalmát.

Rákóczi: Tehát Nero és Caligula is?

Kollonich: Igen, ők is.

Rákóczi: Akkor is Isten akaratát hajtja végre az uralkodó, mikor törvény ellenére cselekszik?

Kollonich: Az Isten kegyelméből való fejedelem nem cselekedhetik törvény ellenére, mert hiszen az ő akarata a törvény. Bármit tesz is, mindig törvényes alapon áll.

Rákóczi: Válaszoljon kérem egy kérdésre. Ha egy apa megőrül és legyilkolja gyermekeit, szabad-e a gyermekeknek őt erőszakkal lefegyverezniök?

Kollonich: Természetesen!

Rákóczi: És ha egy császár megőrül?

Kollonich: Az uralkodó joga isteni eredetű és azért mérhetetlenül fölötte áll minden emberi jognak.

Rákóczi: Tehát ha egy örült fejedelem halomra öleti alattvalóit, az ön véleménye szerint akkor is Isten akaratát teljesíti? Hogyan egyeztethető ez össze az isteni irgalmassággal?

Kollonich: Isten időközönként pestist és

éhinséget is küld az emberiségre, azért nem lehet kételkednünk irgalmasságában. És ha az uralkodó kegyetlenkedik alattvalóival, bele kell nyugodnunk abba, hogy Isten a fejedelem kezével kívánja sujtani a vétkes emberiséget és meg kell hajolnunk szent akarata előtt.

A doktor: Jól van! Igen jól van!

Rákóczi: Nem folytatom a vitát.

A doktor: Kifogyott az argumentumokból?

Rákóczi: Ha a gróf úr Isten csalhatatlanságával és mindenhatóságával ruházza fel az uralkodót, akkor az maga is isten és vele szemben nincs helye a bírálatnak.

A doktor: Van valami igazság abban, amit most mondott. A császár ugyan nem isten, mert nem örökéletű és nem is mindentudó, de égi sugallatok irányítják cselekedeteit, azért is szoktuk a mi uralkodónkat szent felségnek nevezni. Őt nem lehet bírálni és vitatkozni is csak azért szabad erről a tárgyról, hogy alkalmat nyerjünk az isteni igazság tudományos megvilágítására. A disputát befejezem és Kolonich grófot jelentem ki győztesnek.

A diákok, tetszésük jeléül, ütemesen verdesik a padokat. Két-három padsorban azonban mozdulatlanul ülnek a fiatalok.

Ők a magyar diákok.

„BABILON ...“

1.

A kardinális még mindig arra számított, hogy Ferkó úrfi, akinek hitbuzgalmáról biztató hírek érkeztek a neuhausi és prágai atyáktól, előbb-utóbb csak be fog lépni a jezsuita szerzetbe. Juliankából apácát szeretett volna nevelni, mert „állambiztonsági okokból“ kívánatosnak látszott, hogy a Rákóczi-nemzetiség mind fiú-, mind leány-ágon megszűnjön, az önfejlő leányzó azonban tudvalevően arra használta Kollonich római útját, hogy nyakra-főre megesküdült Aspremont-Reckheim Nándor gróf altábornaggyal.

A bíborost annyira felháborította ez az engedetlenség, hogy visszaérkezése után a grófot Kufstein várába záratta, Juliankát pedig a tullni apácakolostorba hurcoltatta. Egyszersmind lépéseket tett, hogy a „szerencsétlen házasságot“ egyházilag érvénytelenítsék.

A Haditanácsnak azonban sehogysem tetszett, hogy tábornokait papi fegyelem alá akarják fogni és egy császári parancs haldéktalanul szabadlára helyezte az új házaso-

kat és haragosan eltiltotta öminenciáját hasonló erőszakoskodásoktól.

Kollonichnak be kellett tehát érnie anyyival, hogy mint a Rákóczi-vagyon kormányzója, megtagadta Juliánka örökrészének kiadását, amiből természetesen ádáz pereskedés lett.

A fiatal asszony, miután hazajött Tullnból, ahol úgy bántak vele, mint valami közrendű vezeklővel, azt mondta urának:

— Ezért én még megtáncoltatom a kardinális urat!

Aspremont csak a vállát vonogatta, szerinte nem született még meg az az ember, aki el tudna bánni a szörnyű öregúrral.

Az események megmutatták, hogy az altábornagy nem ismeri még a feleségét. Ferenc öccse, az ő nagyvonalú és jól egyensúlyozott egyéniségével, sohasem tudott igazán gyűlölni, Aspremontné azonban édesanyja leánya volt és amióta Kollonich őt megrugdosta az Orsolya-szüzek kapuja előtt, vérontásra is képes lett volna.

A Kollonich elleni hadjáratot azzal kezdte, hogy összebarátkozott Strattmann Nórával. Ez a szép és kedves leány az új kancellár gyermeke volt. Strattmann gróf a társadalom homályos mélységeiből emelkedett mostani, fényes állásába és ausztriai és csehországi régi családok ezért le is nézték a leánnyal együtt.

Aspremonték barátsága révén Nóra föl-

került a bécsi társasélet tündöklő csúcsára, sőt mikor Batthyány Ádám, a későbbi horvát bán feleségül kérte, az egész város és maga a kancellár is tisztában volt vele, hogy a házasság értelmi szerzője Juliánka.

Egynap Strattmann, egyéb fontos és kevésbé fontos ügyek közt, előterjesztést tett öfelségének: a fiatal Rákóczi immár közeledik életének tizenharmadik esztendejéhez, magyar törvények szerint joga volna hozzá, hogy maga intézze vagyoni ügyeit, az ifjú tehát a rend kedvéért Bécsbe idézendő, ahol további szándékait illetően nyilatkozat veendő tőle. Ez bürokratikus formaságnak látszott, semmi egyébnek.

Rákóczi Ferkó tehát felsőbb parancsra Prágából Bécsbe érkezett és a Kollonich-palotában jelentkezett. Az érsek nem tulajdonított nagyobb súlyt annak, amit ő hivatalos fontoskodásnak nevezett és azt ajánlotta az ifjúnak, jelentse ki a bíróság előtt, hogy a mostani állapot fenntartását kívánja, három nap múlva pedig utazzék vissza Prágába, mert be kell fejeznie filozófiai tanulmányait, később pedig Ingolstadtba, esetleg Padovába kell mennie, hogy jurisprudeniciát tanuljon.

Ferkó úr ezúttal is az érsek jószágkormányozójánál volt szálláson. Igen elesodálkozott, mikor, alig pár órával a megérkezése után, egy selyemtől suhogó szép asszony topant be hozzá. A fakó kis udvari szoba egyszerre megtelt jószaggal...

A látogató zokogva a nyakába borult és Rákóczi szeme is könnyes lett, mert felismerte Juliankát, akit több mint négy éve nem látott már.

Kitűnt azonban, hogy a testvérek nem igen tudnak egymással beszélni, mert Ferkó elfelejtette a magyar nyelvet, a németet és franciát pedig sohasem tanulta. A neuhausi atyák annyira tisztelték Cicero nyelvének univerzális jellegét, hogy kárbaveszettnek hittek volna minden órát, melyet holmi lingua vulgaris tanulására fordít az ember. És így a nyugatrómai birodalom bukása óta talán Rákóczi volt az egyetlen ember, aki a latin nyelven kívül nem tudott egyebet.

Juliánka nem vesztette el a szívét, hanem német, francia és olasz szavakból új nyelvet rögtönzött magának, melynek segítségével meg is tudta magát valahogyan értetni. Sőt kitudódott, hogy elég szép számú latin szó is megragadt a barnafürtös fejében.

Azon kezdte, hogy körülnézett a szobában, összeacsapta a két kezét és felsikoltott:

— Miféle istállóban lakol te, Ferkó? Egy Rákóczi, akinek száz várkastélya áll üresen! Lesülne arcomról a bőr, ha akár csak egy óráig itt hagynálak!

A fiatal úr azon vette észre magát, hogy Juliánka félig erőszakkal, félig kedveskedéssel, levitte az utcára és beültette a hintójába. Az Aspremont-palotát, feleségének esedékes

hozományában bizakodva, főúri fénnel és óriás adósságokkal rendezte be az altábornagy.

Aspremont kemény, barna condottiere-profilja csakhamar megjelent az asszony selyemfészkében. Kétszer annyi idős volt, mint Julianka, de azért igen jól meg voltak egymással. A gróf, mint Felsőmagyarország katonai kormányzója, szerette meg jövődő feleségét. Ebben része lehetett annak is, hogy alkalma volt a hatalmas Rákóczi-uradalmak viszonyait a helyszínén tanulmányozni.

A sógor tudott latinul, már amennyire egy császári altábornagy tudhat, a társalgás most már simábban folyt.

— Legfőbb ideje, — mondta Aspremont, — legfőbb ideje, hogy ön kezébe vegye vagyona kormányzását, mert amíg a Rákóczi-birtokokkal a kardinális úr rendelkezik, addig mindenkinek lehet belőlük haszna, éppen csak a Rákócziaknak nem. Elmúlt héten Bécsben járt Körösy uram, ő keservesen panaszkolta, hogy még az épületek tatarozására sem kap pénzt, a szép kastélyokba becsurog az eső, a hires várak omladoznak... Semmi értelme, hogy nagyságod tovább is az iskola padját nyomja és filozófiát tanuljon, miközben rommá és sivataggá lesznek az uradalmi. Ha ön a maga ura lenne, véget vethetnénk az ízetlen családi perpatvarnak is... Mondta önnek a bíboros, hogy az ön nevében pereskedik Juliankával?

— Olyasmit irt nekem, hogy a néném magának követeli az egész Rákóczi-vagyont.

— Reménylem, nem hitte el ezt a sületlenséget?! Az én feleségem egy garassal sem kíván többet a köteles leányrésznél.

— De a kardinális úr azt akarja, menjek Ingolstadtba, jurisprudentiát tanulni.

— És mit kezd majd Sárosmegyében a német birodalmi joggal?

Ez csakugyan olyan kérdés volt, mely gondolkodóba ejthette Rákóczit.

Még beszélgettek, mikor látogató érkezett: Batthyány Ádámné. Azzal a kedves fesztelenséggel köszöntötte Ferkót, melyet úriasszony a legjobb barátnője fivérével szemben megengedhet magának.

2.

A bíboros: Mikor utazik Prágába?

Rákóczi: Nem szándékozom többé visszamenni.

A bíboros: Hát hová?

Rákóczi: Egy ideig még Bécsben maradok, azután hazamegyek Sárosba, elfoglalom főispáni székeket.

A bíboros: Úgy — ?! Nahát ez nagyon érdekes! Ön persze találkozott Aspremontékkal?

Rákóczi: A tegnapi estét velük töltöttem.

A bíboros: Gondoltam! Nos, kívánom, sohase legyen oka megbánni elhatározását...

Az én barátságomra a jövőben is számíthat, szívesen fogom gondozni vagyoni ügyeit.

Rákóczi: Köszönöm atyai jószágát, de nem szándékozom tovább terhelni. Éppen egy órával ezelőtt jelentettem be a bíróságnak, hogy ezentúl magam akarom kezelni vagyonomat.

A bíboros: Ön ezt bejelentette a bíróságnak?! Ez alattomos cselvetés, mely rávall a szerzőire! Hát legyen úgy, ahogyan ön akarja! Átengedem önt hizelkedő nénjének és ravasz sógorának. Átengedem önt saját esztelenségének és bűnös szenvedélyeinek. Majd meglássa, hová fog mindez vezetni! Ön hamarosan el fogja prédálni vagyonát és büntetése embertársainak káröröme és megvetése lesz.

Rákóczi: Igazán nem tudom elképzelni, mi háborítja fel eminenciádat annyira? Én abban reménykedtem, hogy a jövőben is meg fog tisztelni jóindulatával...

A bíboros: Jóindulatról merészel beszélni, miután igen súlyosan megbántott? Menjen a szemem elől! Nem akarom többet látni!

Az öregúr karon ragadta az ifjút, aki azt sem tudta, nevéssen-e vagy bosszankodjék-e, végigvonszolta a folyosón és kivezette a palota kapuján, amely azután döngve becsapódott.

Julianka, akinek fölötte tetszett, hogy öccse végleg összekülönbözött Kollonichcsal, Strattmann kancellár útján ki tudta eszközölni, hogy a bíróság számadásra kötelezze a bíborost. Strattmann bizonyos kedvteléssel

segédkezett Aspremontnének ebben a párbajában, maga is útálta Kollonichot, aki kicsinylő hangon szokott nyilatkozni az ő államférfiúi képességeiről.

A „számadás“ szó hihetetlenül felbőszítette a szenvedélyes öregurat. És hogy éppen most éri ez az orvtámadás, mikor az ő kedves fiai és leányai, azok az árvagyermek, akiket Bécs fölmentése után örökbe fogadott, már felnőttek, mikor a leányoknak hozományra, a legényeknek pedig fejenként némi tőkére volna szükségük, hogy a mesterségükben önállósíthassák magukat!

A biborosnak most minden garasra szüksége lenne és el sem tudta képzelni, hogyan hozhatja tető alá istenes művét, ha le kell mondania a Rákóczi-uradalmak jövedelméről...

Jó ideig elszántan védekezett. Megpróbálkozott azzal is, hogy Báthory Zsófia állítólagos végakarataira hivatkozván, óriási ellenszámlát állíttatott a jezsuita-renddel. Végül azonban be kellett látnia, hogy a harcot elvesztette.

Holta napjáig fájt neki a Rákóczi-testvérek rút háládatlansága. Mert ő jóhiszemű férfi volt, olyan jóhiszemű, mint a kánya, mely meg van róla győződve, hogy Isten a csibéket az ő táplálékául teremtette.

Mikor kezébe kapta a császári rendeletet, mely kimondta ebben az ügyben az utolsó szót, dühösen a padlóhoz vágta és eszét veszve meg-

taposta. Toporzékolása groteszk tánchoz hasonlított és ha Julianka láthatta volna, elmondhatta volna, hogy csakugyan sikerült megtáncoltatnia a bíboros urat.

3.

Amióta Ferkó úr a sógoránál lakott az Aspremont-palotában, egyik látogató a másik kezébe adta az ajtókilincset. Egész Bécs szemtől-szembe kívánta látni a sokat emlegetett ifjút, akinek már olyan mozgalmas és érdekes multja volt. Különösen a főnemesség leányos anyái érdeklődtek melegen a birodalom leggazdagabb örököse iránt.

Bécs, a török veszedelem elvonulása óta nagyot nyújtózott és kibontakozott középkorias és vidékies merevségéből. És csakhamar fölfedezte magában a könnyed élvezetek fényes és szeretetreméltó metropolisát.

Komor és kopár az élet márcsak a császári udvarban volt, melyet nyomott az örökös pénzzavar és megfagyasztott a spanyol etikett. Az urak azonban, köztük a magyarok is, akik a pogány kitakarodása után ismét óriási földbirtokhoz jutottak, nagyszerű palotákat építettek Bécsben, ahol fényes udvart tartottak, a város pedig megtelt jókedvvel, harmóniával és szépséggel.

Rákóczi olyanformán volt az iskolával, mint rab a börtönével: eleinte szinte fájt

neki, hogy el kellett hagynia, miután azonban teleszívta tüdejét a szabadság levegőjével, hallani sem akart többet jezsuitákról és magolásról.

Élete alkonyán följegyezte, hogy akkori-ban ismerkedett meg „Babilonnal“. Csak-ugyan sokat forgott társaságban, nagy kedvvel látogatta a komédiaházakat, szenvedélyesen kártyázott, — szóval az előkelő gavallér életét élte.

De a császárváros mohó és lármás farsangján kimondhatatlanul édes és gyöngéd érzés kezdte hevíteni a vérét: az ifjú első szerelme. Batthyány Ádámné, — őt zárta szívébe — nem tartozott az ünnepelt divatszépsegek sorába, de képviselője volt a passzív nő bájos, szerény és szelid típusának, mely minden idő-kben hatással volt a férfiakra. Szerette az urát, de sokkal inkább asszony volt, semhogy ne találta volna gyönyörűségét a pompás fiú vágy-nélküli rajongásában.

Rákóczi atyafiságban volt a Batthyány-akkal és ezen a címen hónapokig vendégeskedett a rohonci várkastélyban. Olyankor is, mikor a bánt hivatalos kötelességei visszafogták Horvátországban. Egészben véve ez volt életének legboldogabb időszaka, melynek emléke édesen és mélán beleszólt későbbi viharokba, mint pacsirtaének a csatazajba.

Ha Nóra grófné Rohoncon magára maradt a lovagjával, reggelenként rendesen nyergeltetett és kivitette a sólymokat a náda-

sokba. A Batthyány-féle sólyomvadászatoknak hírük volt.

Egy verőfényes októberi napon, mikor a Fertő partvidékét verték fel gémek után, idegen vadásztársaság jött velük szembe.

— Ez József király! — suttogta a bánné.

Lipót nagyobbik fia volt, akit kilenc esztendőskorában megkoronáztak a szentkoronával. Apjaura szigorúan és féltékenyen eltiltotta a közügyektől és az ifjabb király örökös lovasvadászatokon élte ki felgyülemlett tetteirejét.

József vidáman köszöntötte a bánnét, mikor pedig megtudta, hogy vadásztársa az ifjú Rákóczi, kezét szorított vele.

— Ez hát a híres Ferkó úr? — kiáltotta. És hozzátette: — Sokat hallottam önről és még többet gondoltam önre. Ha visszajön Bécsbe, föltétlenül látogasson meg!

Rákóczi már harmadnap eleget tett a parancsnak és kitüntető fogadtatásra talált az ifjabb király udvarában. József úr kedvelte a magyarokat, bizonyos fokig értette is különleges észjárásukat. Ennek oka részben az a csendes, de szívós ellenzéki álláspont volt, melyet a kormánnyal szemben elfoglalt, részben pedig szenvedélyes szeretete, melyet lovak és lovasok iránt érzett.

Mint afféle jégre tett trónörökös, kíméletlenül bírálgatta a bécsi minisztereket és nem titkolta, hogy magyarországi politikájukat végzetesen ostobának tartja. Meg volt róla

győződve, hogy egy uralkodó, aki „jól bánna“ a magyarokkal, az Ausztriai Ház világuralmi terveinek janicsárgárdájává nevelhetné ezt a népet.

Befogadta Rákóczit szűkebb baráti körébe és a Kinskyek, Kollonichok és Mannsfeldek megbotránkozására nyíltan híresztelte, hogy erre az ifjú emberre fontos szerep vár a jövőendő birodalmi politikában.

Egyébként nevezetes dolog, hogy Lipót és a két fia, akik egymás után viselték a német császári koronát, semmiféle közösséget nem éreztek a német nemzeti gondolattal. Sőt bizonyos, hogy egyikük sem szerette a németeket. Lipót császár maga legszívesebben olaszul beszélt, olasz katonákkal és papokkal vette körül magát és gyönyörűségét lelte az olasz zenében és irodalomban. József király a magyar lovasnépet kedvelte, a saját fajtájáról kicsinyelve mondta: gyalognép! Károly pedig spanyolnak vallotta magát és mikor később vérző szívvel ott kellett hagynia az ő szeretett Barcelonáját, hogy elfoglalja a császári trónt, Bécsben spanyol szokás szerint élt és a spanyol kamarilla segítségével uralkodott.

4.

Aspremontné, akinek szenvedélye volt, hogy másokon gyámkodjék és hogy másokról gondoskodjék, aggasztónak találta, hogy az ő

öccse egy férjes asszony szoknyáját örzi. Mivel az ura rendszerint azt beszélte, amit Julianka gondolt, az altábornagy egy nap nyíltan megmondta a „kissógornak“, hogy jó volna feleség után néznie.

— Ha nem siet vele, előbb-utóbb öfelsége fog önnek asszonyt választani. Ajánlom, ezt ne várja be. Én meghalok a császáromért, de azért nem szeretnék a nyoszolyámban olyan vászoncselédet találni, akit öfelsége fektetett oda.

A grófné is a szobában volt. Éppen a papagályával disputált, amellyel az altábornagy lepte meg. Francia szóra akarta szoktatni, de valahányszor azt mondta neki: — Bon jour chérie! — a csökönyös baromfi mindig németül rikácsolta: — Halt's Maul!

Most beleszólt a beszélgetésükbe.

— Én már régóta keresem a jövődő Rákóczinét. Tudok is három olyan hajadont, akit szívesen vállalnék sógornőmnek. Mind a három fejedelmi ház leánya, mert olcsóbban csak nem adjuk!

Ferkó úr, amióta közel járt tizennyolcadik évéhez, maga is foglalkozott a házasság gondolatával. Ezt ő, mint korának főrangú férfiai általában, politikai és családi természetű kötelességnek tekintette, melynek semmi köze ahhoz a gyöngéd érzéshez, mely a szívét hevítette.

Julianka a szekreterjéhez szaladt és két, csontra festett arcképet kotort elő.

— Kettő itt van, a harmadikat még várom. Melyik tetszik?

— Az első nem látszik éppen fiatalnak, — mondta Ferkó úr savanyú arccal.

— Négy-öt esztendővel idősebb nálad... Különben a Brunswik-ház leánya! Nagyon szeretne ám Rákócziné lenni!

Az úrfi fejét rázta és visszaadta a miniatürt. (A visszautasított ara később még Ferkó úrnál is fiatalabb kérőt talált, József ifjabb király személyében. És így Magyarország és Rákóczi királyasszonya lett.)

— Hát a második tetszik? — kérdezte az altábornagyné.

— Ha olyan, mint a képen?

— A valóságban még csinosabb. Ez Hessen-Darmstadti Magdolna, Eleonóra császárné közeli rokona.

Mi tagadás benne, a császári atyafiság imponált a fiatal úrnak. Minél tovább nézte az arcképet, annál vonzóbbnak találta a leányt.

— Azt hiszed, hozzám jönne?

— Ész nélkül! A harmadik jelölt Hessen-Rheinfels Karola Amália. Azt mondják, nagyon csinos, de az arcképe még nem érkezett meg.

Aspremontné nem állotta meg, hogy rögtön levelet ne írjon Darmstadtba, ott azután többet olvastak ki a soraiból, mint a mennyit Julianka beletett és Rákóczi egy nap azon vette észre magát, hogy ő most már vőlegény.

Úgy gondolta, erről hírt illik adnia gyámjának, a császárnak, meglátogatta tehát őfelsége gyóntatóját, Menegatti atyát, és megkérte, szerezze meg neki Leopold úr beleegyezését.

A jezsuita néhány nap mulva visszaadta a látogatást és meghozta Rákóczinak a császár parancsát, hogy utazzék Itáliába. Őfelsége kívánsága, hogy gyámfia töltsön egy esztendőt az olasz udvaroknál, hogy megtanulja a rangjához illő viselkedést.

Mikor már jó ideje járta Olaszországot, egy bécsi futár azt a hírt hozta utána, hogy szegény Magdolna hercegnő himlőbe esett és rövid szenvedés után elhunyt. Ugyanekkor a darmstadti hercegnő azt az értesítést kapta Bécsből, hogy Rákóczi Ferenc vadászat közben szerencsétlenül járt és szörnyethalt. És miközben a fiatalok szívében még forrón lüktetett az élet, esténként elmélázva imádkoztak egymás lelki üdvösségéért.

A gonosz ötlet egyébként nem a császártól eredt. Neki nem voltak gonosz ötletei, néha azonban vállalta a másokéit, ha el tudták vele hitetni, hogy arra „állambiztonsági okokból“ szükség van. Ezúttal Eleonóra császárné tudta vele elhitetni, hogy az utolsó Rákóczinak nem szabad uralkodócsaládból házasodnia, különösen nem olyan családból, mely atyafiságot tart az Ausztriai Házzal. A felséges asszony elviselhetetlennek találta azt a gondolatot, hogy ő

sógorságba keveredjék „azokkal a magyar rebellis familiákkal“.

Pedig ha meg tudott volna alkudni a büszkeségével, talán kevésbbé véres lett volna a jövődő.

5.

Alkonyatkor a veneziai St. Moisé-temp-lom lépcsőjén három álarcos ül. Pantalone, Pulcinello és Smeraldina .

A közeli Piazzáról áthallatszik a farsangoló tízezrek zshivaja. Az embertenger morajlásából egyes fütyülő, cincogó és sikoltozó hangok pattannak ki, mint rakéták az éji homályból.

A három álarcos beszélget, néha mindahárom egyszerre. Smeraldina mandolinát tart a térdén, amelyen akkordokat fog.

Smeraldina: „Kél a hold a lagunában...”

Pulcinello: Jaj de émelyít a te holdvilágod lagunástól!

Pantalone: Ti olyanok vagytok, mint a majmok: mindig másról beszéltek!

Smeraldina: A majmok mindig másról szoktak beszélni?

Pantalone: Komoly dologról van most szó. Egy magyar herceg érkezett a városba, félig suhanc még, de olyan gazdag, hogy ez már szinte szemérmertlenség. Vele okvetlenül kell valamit kezdenünk.

Smeraldina: Ha egyéb baja nincs, mint hogy gazdag, arról még lehetne tenni.

Pulcinello: Nagyon őrzik azt a Ragoczkít, nem lehet a közelébe férközni.

Pantalone: Megpróbáltad?

Pulcinello: Megvételtre akartam neki valamit ajánlani.

Pantalone: Smeraldinát?

Pulcinello: Nem. Gyöngyészert.

Smeraldina: Magától értetődően hamisak voltak a gyöngyeid?

Pulcinello: Valódiabbak, mint te, drágám!

Pantalone: Ne veszekedjetez örökké, hanem hallgassátok meg a tervemet. A herceg biztosan eljön a Piazzára

Smeraldina: Élve az álarcos szabadsággal, bele fogok kötni.

Pantalone: Úgy kell intézned a dolgot, hogy meglássa az arcodat. Neked olyan ártatlan arcod van, kár, hogy nem használod ki okosabban.

Pulcinello: El kellene vele hitetned, hogy apáca vagy. Az idegenek közt mindenféle hírek keringenek a muranói apácákról.

Pantalone: Szamárság! Az apácát éppolyan kevéssé fogják neki elhinni, mintha azt mondaná, hogy tonhal.

Smeraldina: Még mindig jobban eljászom az apácát, mint te a becsületes embert!

Pulcinello: Az Isten áldjon meg, Pantalone, nyögd ki már, mit akarsz!

Pantalone: Ha a herceg lángot fog, akkor Smeraldina elcsalja a Carciofo-kaszinóba. Tudód, a Formosa-templom mögött...

Pulcinello: A púpos traktéros tartja a kaszinót.

Smeraldina: Nekem meséltek? Tegnap ott táncoltam Mylord Pembroke előtt.

Pantalone: A gondolában bevallod a hercegnek, hogy ősnemes család leánya vagy. Az idegenek ezt szeretik.

Smeraldina: Bízd rám, ez az én specialitásom.

Pantalone: Az apád palotájába viszed, mert főrangú nő létedre nem mehetsz csap-székre.

Smeraldina: Ez világos! De a Carciofo lesz ősnemes apám palotája?

Pantalone: Az idegenek az ilyen dolgokban nem olyan szőrszálhasogatók... Különbiben megmondom majd a púposnak, hogy söpörtessen a lépesőn.

Smeraldina: A családom természetesen mantuai birtokára rándult, a cselédeknek kimenőt adtam, tehát magunk leszünk a palazóban.

Pantalone: A kaszinóban én fogadlak, mert én leszek az apád!

Smeraldina: Madonna, visszajött a papa! — Engem ájulás környékez...

Pantalone: Dehogyan környékez! Leküzdöd zavarodat és azt mondod: „Kedves apám,

bemutatom önnek Ragoczki herceg urat...“
„Soha jobbkor, hercegem! — mondom én, — ön együtt találja nálam főrangú barátaim kicsi, de válogatott társaságát.“ Azzal bevezetem az ebédlőbe, ahol Tanaglio éppen faraó-bankot ad...

Smeraldina: „Hercegem, nem volna kedve próbára tenni a szerencsáját?“

Pantalone: Az ifjoncnak rossz a lelkiismerete, tehát nem mer ellenkezni. A többit aztán bízátok reám!

Smeraldina: „Mert én vagyok Grattino, a hí-hí-híres borbély...“

Pulcinello: Mennyire becsülöd?

Pantalone: Zaguriék a múlt héten ötezer angol font erejéig vágták meg Pembroket. Pedig a magyar gazdagabb.

Pulcinello: És én mennyit keresek az üzleten?

Pantalone: Nem mondok összeget, fiam, mert nem tudom, mennyi lesz a haszon és nem szeretek a levegőbe fecsegni, — hanem megbízhatok bennem, tökéletesen megbízhatok bennem!

Smeraldina: Úgy beszél a tiszteletreméltó aggastyán, mintha azt sem tudná, mi az a Bagno!

Pulcinello: Hát csak trombitáld össze a sipistáidat, mi majd elvégezzük a magunk dolgát.

Pantalone: Sipista kemény szó, nem sze-

retem. De azért sietek, ti pedig menjetek a Piazzára.

Smeraldina: Most már kezdek kíváncsi lenni arra a pénzeszsákra!

Pulcinello: Ha bekapja a horgot, egyenesen az Arany Delfinbe viszed.

Smeraldina: Hát nem a Carciofoba?

Pulcinello: Miért engedjem át az üzletet az öreg kártyanyúzóknak? Gyöngélméjűnek kellene lennem!

Smeraldina: Tehát a Delfinbe! És azután?

Pulcinello: Én előre sietek és magamra veszem a kapitányi egyenruhámat.

Smeraldina: A többi könyv nélkül tudom! Reánk törsz kivont karddal és eljátszod a nagy jelenést. „Hah, a menyasszonyom egy idegen férfi karjai közt —!”

Pulcinello: Tévedsz, nem a menyasszonyom, hanem a húgom leszel. A húgom egy idegen férfi karjai közt, az még irtóztatóbb sértés!

Smeraldina: Mennyiről fog szólni a váltó, amit aláíratasz vele?

Pulcinello: Azon még gondolkoznom kell...

A San Marco-téren lovakat vezetnek körül és az álarcos nép egetverő örömrivalgással fogadja az állatokat. A lovakat, melyek holnap versenyezni fognak a Riva degli Schia-

vonin, úgy teleragasztották tarka szalagokkal és arany tollakkal, hogy mindenhez hasonlítanak, csak éppen lovakhoz nem. Velencei ember nem is fogja soha megtudni, milyen egy igazi ló.

Rákóczi másodmagával sétál a téren nyüzsgő sokaságban. Kísérője Aspremont Frigyes gróf, az altábornagy fivére. Frigyes úr máltai lovag, jelenleg útban van Málta felé és Bécs óta utitársa Ferkó úrnak.

A gróf: Észrevette azt a kis Smeraldinát?

Rákóczi: Melyik az? A mandolinával?

A gróf: Jó termete és csinos lába van.

Rákóczi: Ide jön! Egyenesen nekünk tart! Vajjon mit akar?

A gróf: Amit minden velencei nőtényke: pénzt!

Smeraldina: Herceg, beszédem van önnel!

Rákóczi: Beszéljen, hallom.

Smeraldina: Gazok összeszövetkeztek, hogy önt kifosszák.

Rákóczi: Honnan tudja?

Smeraldina: Engem beavattak, hogy segítségükre legyek.

A gróf: Ez érdekes!

Rákóczi: Kissé fantasztikusan hangzik.

Smeraldina: Ne kicsinyelje a veszedelmet. Pénzért azok mindenre képesek.

Rákóczi: Jól van, majd vigyázok magamra.

Smeraldina: Kérem, jöjjön egy pillanatra az árkádok alá.

Rákóczi: Mire jó az?

Smeraldina: Le akarom vetni az álarcomat. Bízom benne, ha meglátja az arcomat, akkor hinni fog nekem.

A gróf: Óvatosság!

Rákóczi: Azt az öt lépést megtehetem.

A gróf: Tovább ne menjen, hogy szemmel tarthassam.

Az árkádok alatt a nő leveszi álarcát és a fiatal úr szemébe tekint.

Rákóczi: Elhiszem, hogy ön nem tud hazudni.

Smeraldina: Nem egészen úgy van. Ha akarok, akkor tudok hazudni, de most nem akarok.

Rákóczi: Ki ön tulajdonképpen?

Smeraldina: Egy szegény leány, amilyen ezer van ebben a városban.

Rákóczi: És Pulcinello, akivel együtt volt?

Smeraldina: Volt osztrák katonatiszt. Elkergették a császári hadseregből. Most belőlem él. Pedig én utálom.

Rákóczi: Miért nem szabadul tőle?

Smeraldina: Erről sokat lehetne mondani, de az nem az ön fülének való.

Rákóczi: Ön meg akar engem menteni. Akár képzelt, akár igazi veszedelem volt: önnek van lelkiismerete és akinek lelkiismerete van —

Smeraldina: Ne fáradjon, kérem, bízza azt a gyóntatómra... Most különben nem a lelkiismeretem szólalt meg, hanem a szívem.

Rákóczi: A szíve? Jó tréfa!

Smeraldina: Igen, ön tetszik nekem. Miért titkoljam? Ön olyan... olyan, mint egy fiatal erdei fa... Ilyesmi nem terem ebben az ezerszínű pocsolyában... Mikor az imént Pulcinello megmutatta önt nekem, azt mondtam magamban: nem engedem bántani ezt a fiút!

Rákóczi: Ön azt mondta, hogy szegény leány. Talán elfogadja tőlem ezt —?

Smeraldina: Mi van az erszényben?

Rákóczi: Pénz. Száz arany. Körülbelül annyi...

Smeraldina: Alamizsnának sok.

Rákóczi: Nekem nem sok, elfogadhatja nyugodtan.

Smeraldina: Jöjjön velem!

Rákóczi: Hová?

Smeraldina: Elvezetem valahová... Nem az Arany Delfinbe, hanem biztos helyre. Szereti a velencei dalokat? Énekelek önnek. Táncolni is tudok.

Rákóczi: Nem, nem megyek.

Smeraldina: Miért húzódik? Önnek ez csak egy kis farsangi kaland. Én tudok nagyon kedves lenni.

Rákóczi: Elhiszem, de nem akarok kalandot.

Smeraldina: Nem is volt még?

Rákóczi: Hát — nem volt!

Smeraldina: Nem csókolt még nőt? Nem is fog soha?

Rákóczi: Dehogy nem! Majd ha feleségem lesz.

Smeraldina: Addig nem?

Rákóczi: Nem.

Smeraldina egy percig hallgat, azután Rákóczi lába elé ejti az erszényt és eltűnik az álarcosok tömegében.

A fiatal úr nem is látta többet.

6.

Naplementekor néhány hölgy és gavallér sétált a firenzei Pitti-palota kertjében. A társaság központja a toszkánai nagyhercegné.

Franciául beszélgetnek, Louise d'Orleans nem érti és nem is kedveli az olasz nyelvet, melyet parlaginak tart. Igazgyöngyökkel teli-szórt ezüst brokátruhát visel, hátrasimított vörös haján pedig gyöngyhálót. Szemöldöke és pillája is vörös, szeme zöldes, arcbőre pedig világítóan fehér. Nem egészen fiatal már, de egyelőre még sikerrel védekezik az évek ro-hama ellen. Versaillesben annakidején fehér viperának nevezték és ő szerette ezt a nevet.

— Ott jön a fenséges úr! — mondja az egyik udvarhölgy.

Medici Cosimo most lép ki a palota kerti kapuján. Kövér kis ember, kacsázva jár és vakmerően szembeszállva a divattal, felpödört

bajuszt visel. Nincs magában, barnahajú ifjú ember lépked mellette. A sarkában pedig a két fehér agara. Itália leglustább állatai. Lassan kaptatnak föl a lejtős kerti úton.

— Ki lehet az? — kérdezi a nagyhercegné.

A kérdésre egy vörös bársonyba öltözött gavallér felel:

— Átutazó idegen, magyar herceg, Ragoczkinak hívják.

— Miféle ember?

— A római császár gyámfia. Úgy mondják, Európa leggazdagabb nemesembere.

— Ó, már emlékszem! — mondja a nagyhercegné. — A Palais Royalban szó esett a Rákócziakról. Szövetségesei voltak a francia királynak... De hiszen ez nagyon csinos fiú!

— De még milyen csinos! — mondják kórusban a hölgyek.

Cosimo úr időközben fölért a társasághoz és bemutatja vendégét a nagyhercegnének. Természetesen ő is franciául beszél, mert ő is parlaginak tartja az olasz nyelvet.

— Madame, engedje meg, hogy jóindulatába ajánlhassam Borsheim báró urat, akiben az ön éles szeme fel fog ismerni egy híres „osztrák“ fejedelmet.

Madame szakértően végigmustrálta, olyan pillantással, amelytől meggyulladhatna az ifjú, ha szalmából volna. Rákóczi nem gyullad meg, csak rákvörös lesz.

— Fogadja szerencsekívánataimat, her-

ceg, — szól Madame Louise, anélkül, hogy levénne róla a tekintetét. — Valahányszor eddig a Rákóczi nevet hallottam, mindig ágyúkra és medvebőrökre gondoltam, de ön kellemes csalódást okoz az embernek.

— Jó kezekben tudom önt, Borsheim báró, — mosolygott, nem minden irónia nélkül, III. Cosimo, — és így visszamehetek az államtanácsba. Apropos államtanács! Úgy hallom, önnek kilátásai vannak az erdélyi trónra? Ha egy sokat szenvedett felebarátjának tanácsát akarja hallani, akkor óvakodjék attól, hogy beleüljön. Mert becsületemre mondom: nincsen olyan utolsó mesterség, mint az uralkodás! Tudja, mi az: uralkodni? Unalmas emberek fecsegését hallgatni és ismeretlen tartalmú papírokat aláírni.

A nagyherceg mosolyogva elment, abban a tudatban, hogy elmondta egyikét az ő híres elmésségeinek, melyekkel időközönként megszokta botránkoztatni az emberiséget. Két fehér agara pedig utánakullogott az államtanácsba.

— Herceg, — kérdezte Madame Louise, — érdeklődik ön kertek iránt?

— Ó igen, — mondta a fiatal úr, — különösen, ha a kert olyan szép, mint ez!

— Szívesen megmutatom önnek. Kérem a karját.

A kíséret hölgyei és urai visszamaradtak. Ők tudták, miért. Csak egy pávakakas követte őket csökönyösen.

— Ezt a kertet ön szokta gondozni, Madame? — kérdezte Ferenc úr.

A nagyhercegné meglepetten nézett reá.

— Én? Hogy jut eszébe?

— Mert nálunk Magyarországon a kerti gazdaság a nőkre tartozik... Az én édesanyám is...

Elhallgatott és elpirult. Madame Louise különösen mosolygott. Furesák lehetnek azok a magyar dámák! Azt is hallotta már róluk, hogy csizmát viselnek...

— A császár megbízásából utazik? — kérdezte, hogy másra terelje a szót.

— Nincs semmi megbízásom. Mulatságból utazom.

— Mi mulattatja Itáliában? A szűnyogok vagy a koldusok? Más itt nincs.

— De igen, Madame, ön is itt van.

Madame elmosolyodott. No lám, hiszen ez sokat ígérő ifjúnak látszik!

— Beszéljünk önről, — mondta. — Volt már Rómában?

— Most készülök oda.

— Mit fog ott csinálni?

— Tisztelegni akarok a szentatyánál, azután sorra járom a hét főtemplomot, hogy elnyerjem a nagy búcsút.

— Ha beszél a pápával, kérdezze meg, hol imádkoznak tulajdonképpen a rómaiak, mert a templomaikat arra használják, hogy pénzért mutogassák. Ők különben úgy vannak

a vallással, mint a doktorok az orvossággal: másnak beadják, de maguk nem élnek vele.

Rákóczi ijedten nézte a nagyhercegnét, ilyen nyelven még nem beszéltek vele...

— Persze, Nápolyba is el fog látogatni? Adhatok ajánló levelet a királynéhoz. Figyelmeztetem azonban, az udvarban ne üljön le kártyázni, mert rossz tapasztalatokat fog szerezni. Különösen a királyi fenségektől óvakodjék!

A Palais Royal fehér viperája hű maradt önmagához, minden szó, amely kijött a száján, csepegett a méregtől.

— Mivel tölti idejét Firenzében? — kérdezte később.

— Mindenekelőtt mestert keresek, aki leckéket ad nekem az olasz művészet történetéből. Itt rengeteg sok a szép kép és szobor és én úgy látom, nem sokat értek a művészethez.

A nagyhercegné elnevette magát.

— Nyugodjék meg, mások sem értenek hozzá, csakhogy nem szokták olyan őszintén bevallani, mint ön. De beszéljünk mulatságosabb dolgokról! Sokat táncolt Velencében? Mert ott egyebet sem tesznek.

— Szomorú hírt vettem és azért lemondtam a farsangi szórakozásokról.

— Haláleset?

— Az.

— Ön nem visel gyászt, tehát illegitim bánat?

Madame-ot mulattatta, hogy a fiatal úr arca megint vérvörös lett.

— A jegyesem volt, — mormogta halkan.

— Ó?! Akkor tehát keresztényi kötelességünk, hogy elűzzük az ön komor gondolatait. Intse csak ide azt az ökörvérszínű urat, ő az én udvarmesterem... Mondja csak, kedves Uberti gróf, miféle szórakozásokat tartogat nekünk?

A gróf jegyzéket vett ki a zsebéből.

— Holnap agarászat Fiesoleban, utána piknik a cédrusok alatt...

— Hercegem, Uberti barátunk majd szerez önnek vadászlovat a nagyherceg istállójából. És holnapután mi lesz?

— Délután semmi, a balettre készülünk.

— Diana és Endymion... Én táncolom Diana szerepét. Ha nem únja, nézze meg, herceg. Menjünk tovább, Uberti!

— A rákövetkező nap péntek. A sanmarioi apát úr előadást tart a hölgyeknek.

— A mennybéli Jeruzsálembe vezető útról. Ez alól fölmentem, herceg.

— Bocsánat, én nagyon szeretem a vallásos elmélkedéseket...

— Szereti? Akkor hát lépjen rá bátran a mennybéli Jeruzsálembe vezető útra! És szombaton, Uberti?

— Akkor lesz a nagy kerti ünnepünk.

— Köszönöm, eleget tudok!

Az udvarmester eltűnik a bokrok közt.

— Ön tehát meg fog engem nézni Diana

szerepében, bár az a veszedelem fenyeget, hogy a sanmarioi apáttal együtt meg fog botránkozni az én mitológiai jelmezemen. Dehát Istenem, talán a magyarok előtt sem titok, hogy a nőknek is van térdük? Szombaton lesz a kerti ünnep... Hol szállt ön meg Firenzében?

— A Salviatti-palotában.

— Egy jótékony génusz majd küld önnek jelmezt, mert álarcos ünnep lesz. Én is jelmezben leszek és senki sem tudja, miféleiben. És fogadom, hajnalig nem is fogja megtudni, csak az, akinek magam mondom meg.

— Bocsánat, Madame, a jegyesem csak két hónappal ezelőtt...

— A mi kerti ünnepeink híresei Itáliában. Ha magunkra vesszük az álarcot, akkor előbb levetköztetjük a herceget és a nagyhercegnét, marad két jókedvű démon, aki félelem és felelősség nélkül átengedi magát a farsang sodrának. A démon azt teheti, amit akar, amit pedig elér, az az övé... Szóval eljön?

— Madame, én megfogadtam, hogy nem veszek részt semmi vigalomban.

— Megfogadta, értem, és ha megszegné fogadalmát, az áldozat, talán bűn is lenne. De nincs Firenzében olyan nő, akiért érdemes lenne áldozatot hozni, vagy mondjuk: bűnbe esni?

— Igazán nem tehetem, Madame...

A nagyhercegné nem szólt többet erről. Fehér arcát lassanként egy kemény vonás tor-

zította el, amely tíz esztendővel öregítette. Később azt mondta:

— Itt jönnek a hölgyeim. Ha elutazása előtt nem találkoznánk többet, szerencsés utat kívánok. Rómában mindenesetre látogassa meg a katakombákat. Ott vannak eltemetve a szent aszkéták.

Az ifjú úr zavartan elvonult. Igen reszelt, hogy magára vonta ilyen előkelő hölgy neheztelését. És nem is sejtette, hogy a veneziái kis Smeraldina jóval előkelőbb nő volt ennél a nagyhercegnőnél.

AZ ARA.

1.

Félesztendővel később...

Köln városában, a Sankt-Jörg-ház emeleti szobájában, egyedül ül a hessen-rheinfelsi uralkodó, Károly herceg. A szoba nagy és alacsony, falainak tölgyfaburkolata megfeketedett már a kortól.

A herceg terebélyes termetű úr, dupla tokája van, egyébként taplószerű ruhát visel és ezüstpipából füstöl. A kecskelábú asztalon ónkorsó áll, akkora, mint egy vártörő mozsár, otthonfőtt sör van benne, melynek receptje az uralkodó hercegné titka.

A nyári hőség miatt serenissimus ledobta fürtös parókáját. Kerek, nagy fejét pihék borítják; olyan, mint egy óriás pitypang, amit városiasan férfihűségnek neveznek.

A padló egyszerre inogni kezd és, a lépcsőmászástól kifulladásra, a szobába lendül Alexandra hercegné. Neki három tokája van.

— Hát te mit hápogsz úgy? — kérdezi a herceg.

— Képzeld, levél jött Párizsból!

— Liselotte nénitől?

— Szent Mihály-napján részegek voltak az udvarhölgyei. Luxembourg és Toulouse berugatták őket. Liselotte már csak azt várja, mikor pusztítja el Isten azt a Sodomát.

— A derék Liselotte úgy ül a Palais Royal-ban, mint a német lelkiismeret. Azt hiszem, nagyon boldogtalan lenne, ha a franciák egy nap az erény útjára térnének és nem volna többé min megbotránkoznia. A magyar hercegről nem ír?

— De igen. Azt mondja, ha akarja Málit, akkor két kézzel kapjunk utána, mert olyan gazdag, hogy otthon ezüsttel patkoltatja a lovait.

Serenissimus kicsinylően legyintett.

— Nektek, asszonyok, csak jár a szátok, de én intézkedem! Tudod, mi az ujság? Holnap reggel itt lesz Rágóczi!

A hercegné szeme kerekre nyílt a csodálkozástól.

— Te, Károly, hogy lehet olyan gyorsan?

— Rágóczi a császártól Badeni Lajos rajnai táborába kéredzkedett, hadviselést tanulni — hehe! Heilbronn egy macskaugrás ide... Gauden, a mainzi ügyvivő, ezt kicsinálta Bécsben, Aspremontnéval.

— Ezért hoztad ide a kolostorból Málit?

— Ezért hát! Nézze meg a herceg és ha kell neki, egy-kettőre megesketi őket József Kelemen érsek. Ezt is kicsináltam!

— Károly, miért kell olyan lóhalálába?

— Nyélbe kell ütni, mielőtt még nesztét veszik a bécsiek. Ők valami elnyűtt grófnét akarnak a nyakába varrni, nehogy fejedelemségy legyen a felesége.

— És miért ne legyen fejedelemségy?

— Azt neked hiába magyaráznám, Xandi, úgy sem értenéd meg, mert politika. Elég annyi: Máli révén Rágoczi rokonságba kerül Liselotte-tal és Liselotte révén XIV. Lajos királlyal és attól a bécsi udvar fölmászik a falra.

— Mondd csak, hány esztendő a magyar?

— Tizenöc és fél.

— Máli tizenöt, — éppen a legjobb korban vannak. Aztán biztos, hogy olyan gazdag legény?

— Nézd meg ezt az írást! Százötvenezer forintot móríngol, tizenötezer forint ára ékszer vesz neki, a maga költségén külön udvartartást rendez be annak a kis fruskának, harminc emberrel és húsz lóval.

— Húsz lóval? Te irgalmas Isten, de jó dolog is lehet, ha annyi pénz van a háznál. Nehéz ám pénz nélkül uralkodni.

— Melyik uralkodónak van ma pénze? Magának a császárnak sincs! — állapította meg Serenissimus.

— Jaj, de kíváncsi vagyok, mit szól majd Máli.

— Máli?! — kérdezte a herceg és majdnem megharagudott. — Mi köze neki ehhez?

— Nono, ő lesz a Rágoczi felesége, nem te!

— Ha én, az apa, az uralkodó herceg, azt mondom, hogy így lesz, akkor minden teremtet lélek fogja be a száját!

— De milyen okos fejed is van neked! — szólt elismeréssel a hercegné és gyöngéden megcsókolta az ura pelyhes tarkóját. Az uralkodó herceg pedig széles tenyerével pajzánul rácsattintott a feleségére, ott, ahol éppen érte.

2.

Két nappal később...

Ugyanabban a szobában, ahol tegnapelőtt Károly herceg sörözgetett, Karola Amália hercegnő ül a himzőrámája mellett. Családi körben Málinak hívják. Szőke, karcsú, finom, rajongó szemű és édesarcú leány. Nagy toalettben van, a szoknyája nehéz brokát, magától is meg tudna állani a padlón. A hercegnő haja púderes; édesanyja ráakasztotta a családi ékszert, gyerektenyérsyi opálkövekkel.

Oltárterítőt hímez, azaz csak úgy tesz, mintha hímezne, a valóságban csupa fészkelődő várakozás, állandóan a szobaajtó felé pislant.

Ha valaki a folyosón jár, attól mindig meginog a fapadló. Most is inogni kezd és ekkor a hercegnő arca pipacsvörös lesz.

Kívülről a lakájok fölrántják az ajtó-

szárnyakat: itt van ő, a kérő! Máli az izgalomtól félájultan fölemelkedik a hímzése mellől.

— Anyának... majd szólok anyának... — hebegi.

— A hercegné tudja, hogy itt vagyok és engedélyt adott, hogy négyszemközt beszéljek önnel.

— Velem? — csodálkozik és védekezik Karola Amália.

— Kérem, üljön vissza a helyére és... Ön tudja, mit akarok kérdezni?

Máli ijedten néz körül, mint a csapdába jutott madár.

— Azt fogom tenni, amit kedves szüleim parancsolnak.

Nevezetes, hogy a leány szepegése fölényes nyugalmat ad az ifjúnak. Kissé elgondolkozik, majd más úton próbál közeledni.

— A mi ismeretségünk úgy kezdődött, ahogyan a mi köreinkben szokott. Én csak az arcképét láttam és az nagyon megtetszett nekem... De mikor tegnap szemtől-szembe láttam, akkor...

Elhallgatott. A leány nem mert ránézni, pedig igen szeretne volna tudni, mi volt *akkor*? A fiatal úr aztán megmondta:

— ...akkor világos lett előttem, hogy a festő kontár, mert ön a valóságban százszor szebb...

Karola Amália a padlóra tekint, szeretne elsüllyedni, de az arca csodálatosképpen csupa verőfény. A kérő tovább beszél:

— Ha ön a feleségem lesz, magyar aszszonnyá kell lennie.

A hercegnő valamit mond, olyan halkán, amilyen halkán talán a hangyák beszélnének, ha ugyan beszélnének.

— Nekem azt mondták, hogy mi... hogy ön Bécsben fog lakni...

— Van Bécsben házam a Himmelpfort utcában, de ott csak szállóvendég leszek. Sárosban kell élnem, mert én Sárosmegye főispánja vagyok.

— Főispán? Mi az: főispán? — érdeklődik nekibátorodva a leány.

— Körülbelül annyi, mint — kormányzó. Ha a feleségem lesz, akkor segíteni fog a munkámban.

— Ó, én nagyon együgyű vagyok...

— Az ön munkája csak annyi lenne, hogy ott éljen a magyarok közt és próbálja őket megszeretni. Mert a mi népünk nagyon árva. Mindenki cserben hagyta, senki sem törődik vele, legkevésbé azok, akiknek kötelességük volna. A sok szenvedése közül talán ez a legfájdalmasabb: az elhagyottság érzése!

— Milyen emberek a magyarok? Nekem azt mondták: háborút viselnek a tulajdon császáruk ellen.

— Nekem az lesz a hivatásom, hogy két szerezzek az uralkodó és népe között. Én azt hiszem, minden viszály oka: egymás meg nem értése. Ha a nép ismerné urát és ha a császár ismerné a magyarokat, — mert Leopold

császár nagyon jó ember — csak a miniszterei...

Karola Amália egyszerre igen beszédessé lett.

— Én is tartozom önnek egy vallomással. Tudnia kell, igen, tudnia kell, én nem vagyok olyan leány, mint a többi... Mert nekem, igen, nekem néha kísérteties jelenéseim vannak...

— Jelenések? — hökkent vissza Rákóczi.

— Már kisleány korom óta... néha egy idegen szobát látok magam előtt... A templomban is, de otthon is, ha egyedül vagyok, látom a szobát... mindig ugyanazt...

— Miféle szoba az?

— Szürkefalú, kopár kis szoba, egészen olyan, mint egy kolostori cella... A szobában egyszerű ágy áll, az ágy körül viaszgyertyák égnek, az ágyon magam fekszem, mozdulatlanul, besüppedt szemhéjakkal, feszülettel az összekulesolt kezeimben... A gyóntatóm azt mondja: az én halottas szobám.

— Jaj, de különös! — mormogta Rákóczi és egyszerre valami forró, édes részvétet érzett a rózsás gyermekleány iránt, akit megigézett a halál, mint az erdei madarat a kígyó.

— A gyóntatóm, — folytatta a hercegnő — a gyóntatóm azt mondja, ez nagy szerencse, az ég különös kegyelmének jele... Az égbeliek azért küldik nekem a jelenést, hogy eltérítsék gondolataimat a földi élet hiúságaitól, a túlvilági élet felé...

A leány kis szünetet tartott, majd azt mondta:

— Most mindent tud, herceg, kérdés azonban, kell-e önnek ilyen leány?

Rákóczi alig tudott beszélni a megindultságtól.

— Most már százszor inkább kívánom, hogy a feleségem legyen!

A hercegnő arcát valami igen bájos derű világította meg. Az ifjúra emelte szemét és akadozva mondta:

— Ha ön azt hiszi, ha igazán azt hiszi, hogy valami hasznomat veheti Magyarországon, akkor én szívesen megyek önnel. És meg kell önnek mondanom, hogy ereimben magyar vér folyik és azt hiszem, könnyű lesz megszereznem a magyarokat. Az én tizennegyedik dédanyám Árpádházi Szent Erzsébet volt.

Mindketten fölkeltek. Zavartan nézték egymást, mert érezték, hogy most valaminek történnie kell. Rákóczi tétován kitárta karját, a hercegnő pedig lehúnyta szemét.

A fiatal úr kissé esetlenül magához vonta, de nem csókolta meg. Pedig érezte, hogy most azt kell tennie, mert ha nem teszi, akkor pipogya legénynek fogják tartani. Mindkettőjük szíve félelmetesen kalapált...

Végül is Karola Amália volt az, aki odakínálta jegyesének a rózsás ajkát.

HAJDÚ-TOBORZÓ.

1.

Reggel volt Sáros-megye ünnepi közgyűlése. Rákóczi ugyan már háromhónapos kora óta főispánja a megyének, kiskorúsága idején azonban Erdődy György volt a helytartója és a megye ma iktatta csak be méltóságába.

Az egész nemesség begyűlt Eperjesre, hogy szemtől-szembe lássa a legendás szabadsághősök fiát, őt, akiről annyit beszéltek, akit annyira vártak és akiben olyan nagyon reménykedtek.

A nemes asszonyok is bejöttek, mert szepgtek a vágytól, hogy megláthassák az új főispánét. De szegény jobbágyok is csapatosan gyülekeztek a vármegyeháza elé; a parasztok mindig úgy érezték, nekik valami külön közük van a Rákócziakhoz.

A nevezetes nap azonban általános kiábrándulással kezdődött. Urak és parasztok keserű megdöbbenéssel tapasztalták, hogy az erdélyi fejedelmek ivadéka, Bécs ostorának örököse, német „plundrában“ jár. Egyebekben

sem váltotta be a várakozásokat, mert latinul ugyan folyamatosan szónokolt, sőt jeles orátor-nak mutatta magát, mikor azonban magyarul kellett szólnia, szánalmasan makogott. A kiej-tése olyan németes volt, mint a császári tiszt-uraké. Szóval: sokkal nagyobb mágnás volt, semhogy jó magyar lehetett volna.

De a fiatal fejedelemasszonnyal is baj volt. Szépnek ugyan igen szép volt, akár a haj-nali csillag, de beszélni nem lehetett vele, mert sem magyarul, sem latinul, sem tótul nem értett.

Estére a főispánék nagysárosi kastélyuk-ban, macskaugrásnyira a székvárostól, vendé-gül látták a nemes atyafiságot. A tálljai bor azonban nem engesztelte meg a szíveket, csak megoldotta a nyelveket. A vármegye híres szó-nokai keserű célzásokkal spékelt pohárköszön-tőket eresztettek meg, kijelölván főispánjuk-nak az utat, melyen haladnia kell, hogy dicső ősei nyomdokába léphessen.

Később, mikor még jobban nekimeleged-tek, a kormányt szidták, persze igen óvatosan, inkább csak virágnyelven, mert hiszen köz-tudomású volt, hogy egy-egy boros fővel el-mondott oráció már nem egy ékesszavú ma-gyart juttatott a spielbergi börtönbe.

Lakoma után táncre kerekedtek. A főispá-nék is nagy kedvvel járták, hogyne, hiszen Rákóczi még nem volt tizenkilenc éves, Rákó-cziné pedig alig mult tizenöt. Az ifjú fejedelem olyan jól érezte magát a vídám és szókimondó

magyar dámák közt, mint a háziállattá szelídült vad, mely megint visszatalált az erdejébe.

De aztán egyszerre elment a táncos kedve, amint meglátta a felesége könnyázott, sápadt arcát, amelyen Nióbe fájdalma vonaglott. Az asszonyka valósággal betege volt a féltékenységnél. Az udvarmesternője, Edle von Gibinger, akit Németországból hozott magával, el tudta vele hitetni, hogy a kacagó szemű sárosi asszonyok a romlottság démonjai, akik összeküldtek az ő boldogsága ellen.

Különös volt, hogy maga a fejedelem-asszony szenvedélyesen szerette a táncot, egyik gavallér karjából a másikéba repült és egy pillanatig sem gondolt arra, hogy ezzel megbánthatná az urát. Női logikával elvégezte, hogy „ez egészen más dolog“.

A mulatság még javában folyt, mikor elkészt vendég érkezett. Fejedelmi tartású, szálas szép férfi, talán tíz esztendővel idősebb Rákóczinál. Olyan gazdag magyar ruhát viselt, hogy elállott tőle a kismesek lélekzete. A gyémántok, melyek a dolmánygombjain szikráztak, vagyont érhettek. Bercsényi Miklós gróf volt.

Mint tartományi főhadbiztos, mostanában Eperjesen székelt, de Rákóczi még nem találkozott vele itthon, csak Bécsben látta néha.

Leült vele egy kis asztalhoz. Mikor az apród ezüstpoharakat rakott eléjük, lesöpörte az asztalról és azt mondta:

— Aranypoharat ilyen vendégnek!

A két férfi mohó kíváncsisággal figyelte egymást. Bercsényiről köztudomású volt, hogy igen gazdag úr és hogy ungi várkastélyában fejedelmi udvart visz.

Rákóczi azt is tudta róla, hogy mint önkéntes, részt vett Budavár ostromában és haláltmegvető vitézségével annyira kitűnt, hogy a főhadvezér ott, a rommá lőtt város piacán, kinevezte ezredesnek.

Borotvaéles eszű politikus és félelmetes vitatkozó hírében állott, lángoló magyar érzése miatt mindenki tisztelte, igazi népszerűsége azonban még sem volt, göggyével és örökös gúnyolódásával elriasztotta magától embertársait. Nem is titkolta, hogy az embereket általában ostobáknak és haszontalanoknak tartja.

— Tündérszép asszonyt hozott nagyságod a Rajnárról! — mondta a gróf.

Rákóczi, szokása ellenére, beszédes lett. A Bercsényi komor tűzben égő bikaszeme és félelmetes híre felizgatta és megigézte. Nagyon szerette volna, ha a gróf is annyira vonzódnék hozzá, mint ő maga első pillantásra Bercsényihez.

A feleségéről lévén szó, elmondta esküvőjük utójátékát. Mert ilyen is volt! Mikor hazafelé utaztak, Frankfurtban egy ismeretlen ember levelet adott át a fiatal férjnek, a levelet Darmstadti Magdolna hercegnő, az ő halottnak hitt arája írta. A hercegnő arról értesítette, hogy ő is halottnak tudta Rákóczit és most,

mikor már tisztában van vele, milyen lelketlen játékot folytattak kettőjükkel, mélabús búcsút mond neki.

De tovább is volt! Bécsben szobafogságot adtak a férjnek, a menyecskét csak több napi lealázó várakoztatás után fogadta Eleonóra császárné, magát Rákóczit egyáltalában nem kívánta látni az udvar. Mindez a kormány javaslatára történt, amely kívánatosnak tartotta, hogy Rákóczival éreztessék: milyen tapintatlanság volt, hogy a „rangján felül“ házasodott...

— Erről rájuk ismerék! — mondta a gróf. — Korlátolt elmével és korlátlan önhittséggel intézik emberek és népek sorsát.

A házigazda kissé meghökkent. Az ilyen beszédet ő nem kedvelte.

— A császár szeret engem... Nemes, jó úr, — mondta komolyan. És hozzátette: — Csak a tanácsosai —!

A cigány, az öreg Czinka, két kontrással odasompolygott Bercsényi háta mögé. Valami lassú magyar nótát húzott, mely tele volt szomorúsággal és komor tüllel. Ferenc úr is fölnesselt. A nóta úgy beléje markolt, mint valami elfelejtett, ősrégi dajkadal.

Halk zenekíséret mellett beszélgettek tovább.

— És most itt marad nagyságod? — érdeklődött a gróf.

— Egy ideig itt.

— És mit szándékozik csinálni?

— Meglátom, mit lehet.

— Csak egyet lehet!

— És mi az?

— Ha köztünk él nagyságod, hamar meg fogja érteni magától is.

Ittak. Később azt kérdezte Bercsényi:

— Tudja-e nagyságod, kicsoda ebben a nyomorult hazában Rákóczi fejedelem?

— Szegény, tévelygő halandó, — adta vissza a házigazda.

— A Rákóczi név erő, mely tüzet gyújt a lelkekben és acéllá keményíti a szíveket. Ha úgy akarja nagyságod, akkor a Rákóczi név trombitariadó, amelytől talpra ugrik a legálmosabb magyar is. A Rákóczi név ennek a letiport koldusnemzetnek egyetlen gazdagsága és büszkesége.

A fiatalember elhalványodott. Egyszerre úgy érezte, mintha süllyedne alatta a padló.

— Ne mondjon kegyelmed ilyet! Hogyan bírna el az én vállam ekkora terhet?!

— Pedig jó lesz, ha idejében nekigyürkőzik a teherhordásnak, mert ezt ugyan senki sem fogja eltávoztatni nagyságodtól!

Kis szünet után hozzátette:

— Hacsak idejében hintóba nem ülteti a szép hercegnőjét és el nem szokteti bécsi palotájába.

— A szökés hajlandósága nincs a véremben! — szólt emelt fővel a házigazda.

Bercsényi odanyujtotta kezét az asztalon keresztül.

— Szeretném, ha nagyságod hívének és barátjának tekintene. Nem vagyok barátkozó természet, de fogadom, ezt a barátságot mindhalálilig tartanám.

Az öreg Czinka, aki bizonyára már sokat muzsikált az ungvári gróf fülébe, előrenoszogatta a tárogatós fiát.

Miféle hangot adott az a síp? Hosszan elnyújtott sikoltás, mintha valaki, akit halálfélelem környékez, segítségért kiáltana... Még egy rikoltás, tele panasszal, váddal és kétségbeeséssel. Azután nyüzsgöve közeledik valami a zene hullámain, egy titokzatos, félelmetes erő, jön, loholva vágtat, nő, dagad, harsogásával betölti a házat... Az emberek szíve védekezik az ismeretlen veszedelem ellen, aztán megadja és mámorosan beledobja magát a zene tüzes mélységébe... Miféle muzsika ez? A gyűlölet éneke, az esztétvesztett, tajtékozó haragé, a bosszú himnusza...

A nemes urak sápadt arccal, elborult szemmel nyelik magukba a szilaj és baljóslatú hangokat. Czinka muzsikáló szélviharja elsöpri a szívekből a rárakódott salakot és hamut, és lám, a hamu alatt izzó, fájdalmasan sütő parázs él. Czinka sípjai és hegedűi világgá üvöltik a titkot, mely alaktalanul és öntudatlanul lappang minden magyar lélekben.

Bercsényi a házigazda fehér arcába tekint és szárazon magyarázza:

— A hajdú-toborzó.

Karola Amália a táncterem ajtajában áll

és az urát nézi... Mi történik Ferkóval? Mert valami történik vele, valami, ami ugyanazt a közös idegen vonást vési rá az összes magyar arcokra és ami fájdalmas gyanúval és félelemmel tölti el a német asszony szívét.

Most megint féltékeny! Féltékenysége a komor arcú, szikrázó szemű Bercsényi ellen fordul és keserűbb annál, amit az édes mosolyú magyar asszonyok iránt érzett.

2.

Keczer Sándor uram, az alispán, másnap azt jelentette, hogy az eperjesi császári kommandóhoz parancs érkezett több Rákóczi-vár lerombolása dolgában.

Az ifjú fejedelem elhalványodott, mikor megtudta, hogy a halálraítélt kastélyok közt van Ecsed is, az ő gyönyörű vára, melyet a Báthoryaktól örökölt és melynek világszerte az a híre, hogy megvívhatatlan.

— Miért akarják elpusztítani? — kérdezte Rákóczi. — Hiszen régóta német őrséggel rakták meg.

— Költségkímélési szempontból, mondják ők. Hogy ne kelljen a várban katonaságot tartaniok. Ez persze csak ürügy.

— És mi az igazság?

— Az igazság, hogy Bécsben a Rákóczi név annyi, mint a forradalom. De valljuk meg, nemcsak Bécsben, hanem Magyarorszá-

gon is. Németnek és magyarnak hite szerint a forradalom nagyságod vérében van a születése óta, úgy örökölte őseitől, mint más emberfia az orra vágását vagy a haja színét. Aki Rákóczi, az veszedelmes, akár az oroszlán. Ha fogságban született is, ha tejen nevelődött is, ha béketűrő és engedelmes is, azért mégis csak oroszlán.

Az alispán egyébként arról is jelentést tett, hogy az eperjesi császári tisztek közt nagy a felháborodás, azt beszélik, a főispáni beiktatás és a nagysárosi lakoma „forradalmi” tüntetés volt. Kizárólag magyar táncokat jártak, a pohárköszöntők pedig csak a hazáról emlékeztek meg, de sértő módon elhanyagolták a császár őfelségét. Különösen szemet szúrt, hogy egy Vay báró, a költő Zrínyivel példálódzgatván, holmi magyar nemzeti hadsereget emlegetett.

— Hadsereg csak egy van: a császári!
— trombitálta böszülten a tábornok úr. — Mihelyt magyar hadsereg, már ipso facto rebellis!

A főispán mosolygott. Keczer azonban úgy vélekedett, az eset nem nevetni való. Mert hiszen köztudomású, hogy az eperjesi tisztikarnak hivatalos kötelessége Rákóczi politikai ellenőrzése. A kommandó állandóan szemmel is tartja a fejedelmet és minden lépéséről kimerítő jelentéseket küldöz Bécsbe. Az ellenőrzést persze a katonák megszokott túlbuzgalomával és tapintatlanságával végzik.

— Hiszen tudom, — mondta Rákóczi, —

a családomnak vannak ellenségei, itt is, Bécsben is. De a császár istenfélő és igazságszerető uram. Ő megvédi az ártatlanul rágalmozottat.

Az alispán erre csak ennyit mondott:

— Zrínyi János gróf urat nem védte meg.

Zrínyi János Rákóczi fejedelem nagybátyja. Ő a család jajgató kísértete; ha éjjel megjelenik az ágyasházakban, senki sem tud tőle aludni.

Császári kapitány volt az utolsó Zrínyi, azt hitte szegény, ha szolgálja Ausztriát, akkor biztonságban lesz tőle, de huszonöt éves korában váratlanul rácsapott a kormány fanatikus Zrínyi-gyűlölete és bebörtönözte.

Ha találtak volna ellene körömfeketényi bizonyítékot, de szívesen lenyakazták volna; mivel semmit sem találtak, beérik azzal, hogy földalatti pincék homályában rohasztják el testét és lelkét. Legújabbán az a hír, hogy megőrült a börtönében. Most már egyáltalában nem szabad többé napvilágra jönnie, nehogy szánalmat keltsen az emberekben és ilyen módon izgasson a kormány ellen.

INCOGNITA.

1.

Július havában Rákóczi váratlanul be-
toppant a bécsi Aspremont-palotába. Nénje,
Julianka, templomban volt, sógorát azonban
otthon találta.

— Hogyan kerül ide nagyságod? — cso-
dálkozott az altábornagy.

— Menekülök! A mult héten dicsekedtem
el valakinek, hogy nem vagyok hajlamos a
szökésre és most máris meg kellett ugranom.

— És ki elől?

— A szeretet elől.

Németül beszéltek és mivel a német nyelv
nem tesz különbséget szeretet és szerelem
közt, Aspremont tréfára fogta a dolgot.

— Szőke vagy barna? — kérdezte.

A fejedelem azonban nem volt tréfás
kedvében.

— Arról van szó, hogy a Hegyalján Thö-
köly veteránjai fölláadtak valami Tokaji
nevű züllött hajdúhadnagy vezetése alatt és el-
foglalták a tokaji és pataki váramat.

— Nagyságod ellen lázadtak fel?

— Dehogy! A császári katonaság ellen, mely az én váraimat megszállva tartja. Éjjel megmászták a falakat és felkoncolták a helyőrséget. A pataki kommandáns éppen Sátoraljaujhelyen járt, vásárt nézni, őt ott vágták le harmincad magával.

— Sacrebleu, hiszen ez nagyon komoly eset!

— Ekkor aztán utánam vetette magát az egész lázadó had, hogy elfogjon. Arra akartak kényszeríteni, hogy vezérük legyek.

— És mit tett nagyságod?

— Nem tehettem egyebet, mint futásra fogni a dolgot. Először Kassára akartam menni, ott Nigrelli a kommandáns, az én jó barátom, de arra már nem volt szabad az út. Szendrő vára felé kanyarodtam tehát, de az öreg Guadagni úgy megijedt tőlem, hogy semmi áron sem akart kaput nyitni. Így aztán Bécsbe kellett jönnöm.

— Sok kárt szenvedett nagyságod? — kérdezte az altábornagy.

— Eddig semmit, a lázadók kímélik a tulajdonomat, sőt mikor kezükbe esett egypár poggyászos szekerem, őrséget adtak melléjük, úgy küldték utánam.

A sógor jóideig hallgatott, végül azt mondta:

— Tudja-e, nagyságod, hogy a nagyapja, Zrínyi Péter úr, a maga idejében ugyancsak önként jött Bécsbe, hogy igazolja magát?

— Mit akar ezzel mondani, sógor?

— Csak annyit, hogy Rákóczi nevét viselni veszedelmes dolog. Önnek vannak ellenségei. Például Kinsky vagy Kollonich... Mit szándékozik most már Bécsben csinálni?

— Mindenekelőtt fölkeresem Kinskyt és Kollonichot.

Egész életében így tartotta: megkeresni az ellenfelet és szembe nézni vele.

A miniszter éppen írásbeli előterjesztést készített öfelsége számára, a hegyaljai parasztlázadás ügyében.

— Kétségtelen, — mondta, — hogy a zendülést Rákóczi Ferenc szervezte, a saját nagyratörő tervei szolgálatában. Az összes beérkezett jelentések megegyeznek abban, hogy a népet Rákóczi nevében hívják fegyverre és hogy a lázadók feltűnően kímélik Rákóczi minden tulajdonát. Több bizonyíték nem is kell a bűnössége mellett!

A zendülésből azonban nem az lett, amit a felbujtó remélt, nem lett országos fölkelés, csak közönséges parasztlázadás, a vezér tehát megijedt és hogy a következmények elől meneküljön, cserbenhagyta híveit és maga Bécsbe szökött. Itt kétségkívül kísérletet fog tenni, hogy az udvar előtt igazolja magát...

Alázatos előterjesztésében Kinsky gróf végül szabadkezet kért, hogy olyan rendszabályokat alkalmazhasson, amelyek segítségével egyszersmindenkorra elejét lehet venni

hasonló események megismétlődésének. Az alkalom kedvező erre, mivel ebben a pillanatban a Rákóczi-ház összes tagjai Bécsben vannak.

A miniszter tudta, hogy a császár kedveli ezt a módszert: „szabadkezet“ adni valakinek és így mentesíteni a saját lelkiismeretét...

Még el sem készült előterjesztésével, mikor a titkára jelentette, hogy Rákóczi herceg kíván tisztelegni őexcellenciája előtt.

— Hallatlan vakmerőség! — csodálkozott magában a gróf.

A belépő Rákóczi annyira izgatott volt, hogy észre sem vette a hideg gögöt, mellyel Kinsky fogadta. Azt mondta, egy igen kínos ügyben kéri a miniszter úr jóakaró támogatását...

— Ne fáradjon, kérem! — vágott a szavába Kinsky. — Mi ismerjük a lázadás összes előzményeit és ismerjük egész hátterét. Tudjuk, kikkel levelezett ön külföldi ellenségeink közül, tudjuk, hogyan szervezte meg az összeküvést és az sem titok előttünk, mi a célja az ön mostani bécsi látogatásának. Minderről írott bizonyítékok vannak a kezeink között... Ha tőlem kér tanácsot, én csak azt ajánlhatom: valljon be mindent töredelmesen és bízza magát öfelsége nagylelkűségére.

A miniszter elhallgatott és várta szavainak hatását, miközben tekintetével szinte keresztüldöfte látogatóját.

Rákóczi azonban csak ennyit mondott:

— Így hát nincs célja, hogy folytassuk a beszélgetést.

Sarkonfordult és elment. Közömbös, szinte kicsinylő hangon beszélt a kövér emberrel és fölemelt fővel hagyta el a szobát. A mellében azonban olyan érzése volt, mintha egy jéghideg kéz markolná meg a szívét. A halál keze ez? Ha Lipót császár is úgy gondolkodik, mint a minisztere, akkor ő elveszett ember. De vajjon hogyan gondolkodik a császár?

Hogy ezt megtudja, kihallgatást kért.

Az audienciát Kollonich kardinális szerezte meg neki. Kollonich ugyan nem szerette Rákóczit, amióta az, Juliankával együtt, „olyan háládatlannak mutatta magát“, Kinsky grófot azonban gyűlölte, jobban, mint bárki mást, mivel mostanában benne látta legveszedelmesebb riválisát a császár kegyében.

2.

Ferenc úr izgatott volt, mikor a kijelölt órában belépett a Burg kapuján. A gondolat, hogy hamarosan szembe fog állni gyámapjával, az imperátorral, szorongást okozott neki, de boldog várakozásban is tartotta.

Gyermekkorától ő némely dolgokban másképp gondolkozott, mint a családja és nem értette meg annak Habsburg-gyűlöletét. A gyűlölet Zrínyi-Frangepán örökség volt, Thököly Imre felszította izzásig, Rákóczi

azonban titokban elutasított magától mindent, ami mostohaapjától eredt.

Gondolataiban ő sokat foglalkozott a császárrel. Annak gigantikus alakja úgy határolja az ő világát, mint valami komor hegylanc a rónaságot. Titokban arról is ábrándozott, hogy egyszer majd meg fogja magának nyerni Leopoldus urat. Megtalálja azt a bizonyos szót, azt a gesztust, mely végleg eloszlatja az ősi félreértéseket. És akkor könnyű és szép lesz a Rákócziak és minden magyarok élete.

Mikor bevezették a könyvtárszobába, mely keskeny és hosszú volt, mint egy folyosó, az ablakfülkében egy vézna kis férfi állott. Talpig fekete bársonyban volt, csak egy színes folt volt rajta: az aranygyapjasrend szalagja.

Az arca sárga, vonásai merevek, mintha képtelenek volnának a nevetés és a sírás mimikájára; petyhüdtajkú szája pedig nyitva áll. Feltűnően rút ember, teljes ellentéte annak, amit a magyar délceg férfinak nevez, rútságában azonban van valami megható és emberileg rokonszenves.

És bizonyos, hogy legkevésbé sem nevetéses, inkább csupa méltóság és előkelőség, minden ízében császár. Császár, de ferde metszésű, szomorú nagy szemének tekintete elárulja, hogy örök magányban élő, rabcsászár. Leopold csakugyan rab is volt egész életében: a hatalom rabja. Vallásos és kötelességtudó

férfi létére erősen hitte, hogy koronáját Isten kegyelméből bírja. Fájdalmas rejtély volt előtte, a Gondviselés miért nem ruházta föl olyan képességekkel, hogy minden zúgában áttekinthette és saját megelegedésére kormányozhatta volna a rábízott óriás birodalmat.

Mert azzal tisztában volt, hogy az ő ereje fogyatékos és elégtelenségének tudata állandó borút vetett lelkére. Maga a gondolat, hogy hányfelé kell megosztania figyelmét, időközönként valósággal elszédítette és lesujtotta.

Neki tudnia kell róla, ha a szultán új nagyvezért nevez ki és ha a spanyol király új gályákat bocsát vízre; ellenőriznie kell a német választófejedelmek örökös cselszövéseit és szemmel tartania XIV. Lajos királyt, akinek emberfölötti gögje és rablóösztöne úgrásra készen áll a Rajnán; neki álmatlan éjszakákat okoz az a szemérmetlenség, mellyel az orosz cár és a svéd király Lengyelországban sétáltatják hadseregeiket, mintha az már senkiföldje volna; neki ügyelnie kell, hogy Velence ne terpeszkedjék el túlságosan az Adriai tengeren; neki tudnia kell, az angol királynő mit válaszolt a dán követ üdvözlő beszédjére és hogy a martalócok hány falut égettek fel Szlavóniában... a berber kalózok arcátlansága őt háborítja fel, a hollandi csatornák gátszakadása őt aggasztja...

És a pápa! Minden lépésénél kérdeznie kell, mit szól hozzá a szentatya; mint jó kato-

likusnak meg kell hajolnia Róma tekintélye előtt, mint német császárnak védekeznie kell a Vatikán uralomvágya ellen...

És azonfelől kicsinyes családi ügyekkel is kell vesződnie. Az Ausztriai Háznak mindenfelé vannak párthívei; német, hollandi, spanyol, olasz, lengyel főurak a császárral akarják előbbre vitetni fiaikat, a császárral kiházásíttatni leányaikat. Elvárják tőle, hogy ajándékokat küldjön a lakodalmaikra és követeiket a temetéseikre.

És itt vannak a magyar ügyek! A magyarok megfélemedtek róla, hogy a császár megszabadította hazájukat a pogánytól, a nemzet többsége az igaz hit ellensége, luteránusokkal és törökökkel szövetkezik; időközönként a nemzet képtelen követelésekkel lép föl, mintha a császár a nép számadója volna és nem Istentől rendelt ura. Azért nem is szabad Magyarországon országgyűlést tartani, bármennyire jajveszékelnék is az urak.

Leopold gyakran sajnálta, hogy nem teljesülhetett ifjúkori vágya és nem mehetett papi pályára. Alázatos lelkű, békés hajlamú férfi volt, szerette a könyveket, meg volt róla győződve, hogy népeit a tudományok és a kereskedelem segítségével boldogítani tudná, de a viszonyok kényszere alatt állandóan háborúskodnia kellett, romhalma-zokká és hullamezőkké változtatván Európa virágzó tartományait.

Tanácsadói, köztük olyan istenfélő és tudós férfiak, mint a Kollonichok és Kinskyek, bebizonyították neki, hogy az igazság pallosával, melyet a Gondviselés rábízott, alkalmilag le kell sújtania a magyarokra, akik állandóan a birodalom és szent vallásunk ellen konspirálnak... Ő fájdó szívvel, gyakran könnyes szemmel, írta nevét a tömeges halálos ítéletek alá. Imádkozott is a boldogtalanokért; ha a testüket nem is tudja, de a lelküket szeretne volna megmenteni...

A pallos azonban csak vért ontott, de nem vágta el a bajokat; a bajok alakjukat változtatták és tovább gyötörték a császár szívét. A bécsújhelyi és eperjesi halottak visszajártak álmaiban, az imádság sem tudta őket sírjukba kergetni, ami érthetetlen dolog volt, mert hiszen a császár csupán uralkodói kötelességét teljesítette, midőn leüttette Isten és az emberiség ellenségeinek fejét.

Néhanapján az a gyanúja támadt, hogy az, amit uralkodásnak neveznek, alapjában véve nem egyéb, mint gyermekes kapkodás és nyers kontárkodás, mert majd minden uralkodói tettéből egészen más valami lett, mint amit várt. Ha rendet akar teremteni, akkor megtölti a temetőket; ha nyugalmat akar adni népeinek, akkor özvegyekkel és árvákkal népesíti be az országot.

Olykor az a különös gondolata támadt, hogy a birodalom sorsát talán nem is ő, a csá-

szár intézi, hanem ismeretlen erők. Erők, amelyek őt tolják, mikor azt hiszi, hogy ő húz. Ilyenkor azzal vigasztalódik, hogy talán éppen ezekben a titokzatos erőkben nyilatkozik meg a Gondviselés akarata?

Ha számot vetett magával, tulajdonképpen mi is az, ami szép és jó az ő életében, akkor igen különös eredményre jutott. Koronák, hadseregek, győzelmek, hódítások? Nem! A hatalom neki iga és teher, soha meg sem számlálta, hány ország és nép vallja őt urának. Egész életén át görcsösen kellett erőlködnie, hogy eltitkolja a szédülést, melyet a trón magaslatán érez.

Csak *egy* igazán szép és jó dolog van: a zene! Van a császárnak egy olasz kvartetje: hegedű, brácsa, fuvola és gordonka, azt néha órákon át játszatja a kabinetjében. Némán és lehúnyt szemmel szokta hallgatni. Mihelyt megszólal a zene, a császár rögtön megenyhül, a lelke kiszínesedik és fölmelegszik. Ilyenkor mintha szárnya nőne Leopoldnak: szabadnak, könnyűnek és majdnem bolderognak érzi magát. Ilyenkor elhiszi, hogy van szépség az életben. Ilyenkor egy más Leopold nyilatkozik meg, egy Leopold, akit senki sem ismer és aki önmagát sem ismeri. Olyan mohón szívja magába a harmóniát, mint valami kábítószer... Néhanapján lelkifurdalásai is támadtak: nem bűnös-e a szenvedélye? Mert mindig az volt a gyanuja, hogy ami az embert megszabadítja a gondjaitól és fájdalmaitól, az csak bűn lehet.

De jezsuita gyóntatója, aki maga is olasz és zeneértő volt, megnyugtatta: a zene az ég ajándéka, az élet nagy enyhítő körülménye...

3.

A császár első tekintetre rokonszenvesnek találta az előtte álló ifjú Rákóczit. Karcsú és izmos alakja, napsütött arcának nyílt és szerény kifejezése mindenkit megnyert, megnyerte Leopoldot is. Feléje nyujtotta a jobb-ját és a fiatal úr megcsókolta a száraz és eres kezét. Aztán az izgalomtól remegő hangon elmondta a hegyaljai pórlázadásnak, saját szökésének és Kinsky grófnál tett látogatásának történetét.

Leopold komoly figyelemmel hallgatta és első pillanattól fogva meg volt róla győződve, hogy ennek a fiúnak minden szava igaz.

— Jól tette, kedves fiam, — mondta végül, — jól tette, hogy egyenesen hozzám jött. Föltétlenül megbízom az ön hűségében. Utazék nyugodtan hazájába és számítson rá, hogy gyámapja meg fogja önt védeni, minden rágalommal és minden igazságtalansággal szemben.

Gyámapjának nevezte magát! Ezzel olyan boldoggá tette Rákóczit, hogy az alig tudta leplezni megindulását. Egyszerre ellenállhatatlan vágya támadt, hogy teljesen és véglegesen megnyerje a császár bizalmát és

előadta azt a tervét, mely zavaros töprengés alakjában régóta lappangott lelkében és mely tulajdonképpen Karola Amáliától eredt: öfélése tegye lehetővé, hogy magyarországi birtokait elcserélhesse hasonló értékű németországi birtokokkal, mert nyugodt életet ő csak Magyarországtól távol remélhet.

Leopold a fejét rázta.

— Ezt a gondolatot vesse el magától, kedves fiam. Ön még abban a korban van, mikor inkább a kötelességeivel, mint a kényelmével illik törődnie. Önnek kötelessége, hogy megtartsa és gyarapítsa azt, amit őseitől örökölt. És ne feledje: Magyarországon ön nekem és házamnak jobban szolgálhat, mint távol a szülőföldjétől.

Ez lecke volt, de apai lecke. Rákóczi pirulva észbe kapott, milyen nagyot vétett volna nemzete és saját neve ellen, ha a császár véletlenül elfogadja ajánlatát...

Leopold tudta, hogy Kinsky gróf künn várakozik az előszobában. Nos, csak hadd várjon! Ez a Kinsky föltétlen híve urának, életét és vérért minden pillanatban kész odaadni az Ausztriai Házért, de túlzásokra hajlamos és hűségével olykor nagyobb zavart okoz, mint a lázadók a hűtlenségükkel. Tíz perc múlva, ha majd megjelenik a császára előtt, azt fogja neki mondani:

— Beszéljen, Kinsky, de Rákócziról egy szót sem!

Valóban megszerette a fiút, akinek sze-

méből lelkes hűség sugárzik. A miniszterek rémlátók, minden magyar emberben árulót és lázadót látnak, de ő a jövőben ki fogja magának kérni az ilyen otrombaságokat.

Az járt eszében, hogy magához fogja szoktatni Rákóczit, gondoskodni fog az emelkedéséről. A magyar főurak, a régi Rákócziak is, ott vétették el dolgukat, hogy a császár háta mögött, a népre támaszkodva, akartak emelkedni. Az pedig tisztességtelen és veszedelmes dolog, előbb-utóbb zavarhoz és rendetlenséghez vezet. Odavezet, ahová a szerencsétlen Anglia jutott, ahol kalmárok és posztónyírók szólnak bele a kormányzásba.

A fiatal Rákóczi azonban jó úton van. Szentbirodalmi hercegségében már megerősítette a császár, — igaz, tanácsosai az utolsó pillanatban rávették, hogy „egyelőre“ csak a személyére vonatkozóan ismerje el a rangját, de most már hamarosan örökös herceg lesz. Alkalmilag a nyakába lehet akasztani az aranygyapjút, esetleg császári tábornokot is lehet belőle csinálni. Az uralkodásban csak az az egy jó, hogy örömet lehet szerezni az embereknek...

A császárt régóta nem tapasztalt jóérzés fogta el...

4.

Mire visszatért Magyarországba, Vaudémont herceg a császári csapatokkal már szétugrasztotta a hegyaljai zendülőket. Tokaj vá-

rát rohammal megvette és a katolikusokat, akik éppen misét hallgattak, kardélre hányatta. Az asszonyokat és gyermekeket sem kímélte. A miséző papot is levágták.

A pataki hajdúknak, akik keményen védekeztek, szabad elvonulást biztosított, ha feladják a várat; a kivonulókat azonban lefogatta és karóba húzatta.

A herceg úgy vélekedett, nem kötelező a becsületszó, amit felségsértőknek ad az ember. A régi török bégekben bizonyára több volt a becsület, mint ezekben a csipkegalléros hercegekben.

Kassán Rákóczi meglátogatta az ő Nigrelli barátját, Felső-Magyarország katonai kormányzóját.

Egyike volt azoknak az olasz condottiereknek, akik akkoriban ellepték a császári hadsereget. Minden belső meggyőződés nélkül, de teljes odaadással, az osztráknál is osztrákabbul, szolgálta a császárt, illetőleg önmagát a császársban. Egyébként szikrázóan elmes és elképesztően cinikus ember volt.

Mikor most megpillantotta Rákóczit, a fogát szívtá.

— Hercegséged itt? — kérdezte olaszul. (Ők mindig ezen a nyelven szoktak társalogni, melyet Rákóczi elég jól megtanult itáliai útján.) — Bizony jobb lett volna Bécsben maradnia, mert Vaudémont el akarja fogatni.

— Engem? Ugyan miért?

— A fejébe vette, hogy a parasztlázadást mégis ön szervezte.

Rákóczi vállat vont.

— Ha elfogat, Bécsből meg fogják neki magyarázni, hogy bolondot tett.

— Biztos ön ebben? Tudomásom szerint éppen Bécsből kapta az utasítást, hogy láncra verje hercegségedet.

Rákóczi nem tudta mire vélni a dolgot.

— Öt nappal ezelőtt beszéltem öfelségével. A kegyelméről és védelméről biztosított.

— Ebben ne nagyon bizakodjék. A birodalomban nem mindig az történik, amit a császár akar.

Együtt ebédeltek és asztalnál megint szóba került Rákóczi dolga.

— Ön azt mondta, hogy nem az történik, amit a császár akar? Hát akkor ugyan ki parancsol a birodalomban? — kérdezte a fejedelem.

— Ezen én már sokat törtem a fejemet és mivel a birodalom igazi gazdáját kiismerni nem tudtam, saját használatomra elneveztem Incognitának.

— Incognita? Miféle csoda az?

— A titokzatos és láthatatlan erő, mely a birodalom sorsát intézi. Az ismeretlen mennyiség. Nevezhetném X-nek is.

— Hát nem a császár uralkodik?

— Ugyan kérem! Ön ismeri öfelségét, tudja, milyen igénytelen és istenfélő úr. Ha

azt tehetné, amit akar, akkor imádsággal és jócselekedetekkel töltené idejét. Incognita azonban nem tűri, hogy Leopold úr a maga kedvére éljen. Neki véres háborúkat kell viselnie, szörnyű adóterhekkkel kell népeit megnyomorítania, halálos ítéleteket kell aláírnia. Szóval: csupa olyan dolgot kell művelnie, amit szívéből utál. Nem, ebben az országban nem az történik, amit az uralkodó akar, még kevésbé az, amit a nép. Én legalább még nem találkoztam egyetlen józaneszű honpolgárral sem, aki meg lett volna elégedve a dolgok folyásával.

— Miért Incognita? Miért nem nevezi egyszerűen Gondviselésnek?

— Olyan gonosz élceket csinál az emberiséggel, hogy istenkáromlás lenne, ha azokat a Gondviselés számlájára írnók. Egyideig azt hittem, Incognita az az erőparallelogramm, mely sokezer magánérdek összehatásából keletkezik. Be kellett azonban látnom, hogy tévedek. Incognita ugyan a szolgálatába állítja a magánérdeket is, egyébként azonban stílusában és tervszerűségében valami nagyszabású végzetesség nyilatkozik meg.

— Én azt hiszem, amit ön Incognitának nevez, az tulajdonképpen a kormány!

— Engedje meg, hogy nevessek! A kormány? Látott ön valahol már annyi tehetségtelen és jelentéktelen embert együtt, mint a bécsi minisztériumokban? Ezek az emberek kicsinyes hiúságból és kapzsiságból vannak

konstruálva, főgondjuk, hogy egymás ellen áskálódjanak, egyébként pedig annyira rövidlátók, hogy egyikük sem lát el a birodalom határáig. Maradjunk csak Incognita mellett! Az ismeretlen erő mostanában a fejébe vette, hogy fölhízlalja a birodalmat, és a birodalom állandóan nő és puffad, senki sem tud neki ártani, még a bécsi kormány ostobasága sem, amely pedig emberfölötti módon erőlködik, hogy tönkretégye a császárságot.

— Egy szót sem értek mindebből! — mondta Rákóczi nevetve.

— Vigasztalódjék, más sem. A császár sem. De azért I. Lipótnak éppúgy szolgálnia kell Incognitát, mint II. Rákóczi Ferencnek.

— Ha ez az őszinteség órája, akkor bevallom önnek, Rákóczi Ferencnek egy csepp kedve sincs, hogy szolgálja az ön furcsa agyrémét.

— Elhiszem, hogy nincs, de kedve ellenére is kénytelen lesz vele. Sőt, ha egyszer fegyvert fog Incognita ellen, akkor fog neki igazán nagy szolgálatot tenni, mert módot ad neki, hogy letörje a magyarság önérzetét és szabadságszeretetét és hogy rátegye kezét az ön vagyonára, amelyre, azt hiszem, régen fáj már a foga.

Rákóczi ezúttal kisíklott Incognita sárkánykarmai közül. Savoyai Eugen herceg, a harmincéves marsall, sürgősen a Bácskába parancsolta Vaudémont hadosztályát. A török

szultán maga állott Zentánál. Még egy utolsó kísérletet akart tenni, hogy visszafoglalja a Próféta bástyáját, Budavárát.

Azonban Incognita gondoskodni fog róla, hogy a tegnap még oly nagyszerű török hadsereget kapkodó és zavarosfejű basák vezessék, aminek következtében Savoyai Eugen hercegnek egykor majd ércszobrot fognak állítani Bécsben és Budavárában.

AZ EMBEREVŐ.

1.

Egy őszi reggelen Munkács várában lóra kapott Rákóczi és nekivágott a világnak. Maga sem tudta, hová megy, csak el innen, minél gyorsabban, minél messzibbre!

A fejedelemasszony ugyanis megint igen lealázó féltékenységi jelenetet rendezett. Persze, ezúttal is az udvarmesternője, Edle von Gibinger, volt a besúgó. Az égetnivaló, ádáz kedvét lelte a házastársak összevesztésében. Tisztátalan fantáziájával gyanúba fogta a fiatal férj minden tekintetét és mosolyát. Túladni azonban nem lehetett a szörnyű vénasszonyon, az úrnője makacsul ragaszkodott hozzá, mint élő emlékhöz, melyet szülei házából hozott magával.

Párás reggel volt, a tarlók mintha füstöltek volna. Dávidházán túl lovascsapat jött szembe az úton. Skárlátszínű huszárok, zöld vadászok és a csapat közepén Bercsényi Miklós táncoltatja török lovát. A gróf mindig nagy pompával mutatkozott az emberek előtt,

olyankor is, ha cserkészetre ment. Most pedig olyanféle járatban volt.

Megörültek egymásnak.

— Tartson velünk, nagyságod, ritka vadra megyünk! — kiáltotta Bercsényi.

— Miféle legyen az?

— Ez az, amit egyikünk sem tud! A parasztok azt mondják, nem is állat, hanem varázsló ember, aki időközönként vadállattá vedlik. A ruténok vampírnak, a magyarok meg szakállas farkasnak nevezik.

— Szóval farkas?

— Nem lehet az, mert látták holdvilágnál, amint fölmászott a padláslétrán. Azt pedig farkas nem tudja. De nem is medve, mert egyhelyből átugrik a magas kerítésfalon.

— Mégis, milyen a külseje?

— Mindenki másnak látja, aminek talán az az oka, hogy a félelem megzavarja az embereket.

— Kárt csinál?

— Nem annyira a nyájakban, mint inkább gyerekekben. A gyalázatos dög ember-evő és elképesztő szemtelenséggel lopja a kisgyerekeket. Tegnapelőtt világos délből besont egy orlovai parasztkonyhába és az anya szemeláttára ragadta ki a kisbabát a bölcsőből. Mire az asszony föllármázta a szomszédokat, a bestia már eltűnt prédájával az erdőben.

A gróf még elmondta, hogy a titokzatos fenevadat tegnap este a dubrókai erdőben lát-

ták, a falu népe azóta körülállja az erdőrészt és a bíró beüzent földesurának. Meglehet, hogy ezúttal terítékre kerül az emberevő. Az urak együtt folytatták útjokat. Mikor már közel jártak Orlovához, a gróf vadászimestere, aki a csapat élén poroszkált, visszakiáltott, hogy tűz van a faluban. Csakugyan vastag fekete füstfelhő gomolygott a fák fölött. Később meglátták a tüzet is: néhány zsupfödél fehér lánggal égett.

— Talán segíthetünk még, — mondta Rákóczi és megsarkantyúzta lovát.

A falunak csak egy utcája volt. Az első ház előtt két halott feküdt az út porában: egy fiatal parasztasszony és egy meztelen kisgyermek. Mind a két holttest véres volt. Rákóczi első pillanatban a szakállas farkasra gondolt, de hiszen az nem gyujtogat, itt veszedelmesebb fenevad járt!

Az utca végében szaladó és kiáltozó embereket láttak; lovasok kergették őket, kivont pallossal... Császári dragonyosok!

A harangláb alatt, — temploma nem volt a kis falunak, — lovaskatonák sorakoztak. Az urak arra tartottak és megkérdezték, mi történik itt. A tiszttelketlenül, jóformán csak félvállról válaszolt.

— Nincs itt semmi különös látnivaló, közönséges adóexekúció folyik. A falusiak nem akartak vagy nem tudtak fizetni, előírás szerint a katonák kivezették a barmokat az ólakból, erre megbolondultak a parasztok és ka-

szára-baltára kaptak. A császári haderő tekintélye megkívánja, hogy ilyenkor példás megtorlással éljünk. Egypár renitens parasztleány belevette magát egy házba, azokat valósággal ki kellett ostromolni, közbe tüzet fogott a zsupfedél...

— Asszonyt is öltek! — mondta Rákóczi.

— Szájaskodtak az asszonyok, izgatták a férfiakat!

— Egy szopósgyereket is levágtak. Vajjon az is izgatott? — kérdezte sötét arccal Bercsényi.

A tiszt únottan vállat vont.

— Ilyesmi megesik, ha felbőszítik az embereinket!

— Vajjon Ausztriában és Stíriában is így hajtják be az adót? — kérdezte a gróf, a dühtől eltorzult arccal.

— Azok tisztességtudó, jámbor népek, velük nincs baj, de a magyar nyakas, az csak ütésből ért!

A tiszt persze jól tudta, hogy a lovasok, akikkel beszél, magyar urak.

— Gyerünk! — mondta Rákóczi és tovább lovagolt. Attól tartott, Bercsényi bele találna kapni a németbe.

A községháza előtt húsz-harminc megkötözött magyar állott, dragonyoskardok közt. Valamennyien komor szemmel nézték a némán vonuló magyar urakat. Rákóczi úgy érezte, hogy attól a szörnyű vádtól, melyet a

paraszt szemekből kiolvasott, nem lesz több nyugodt éjszakája.

— Lovastul szeretnék elsüllyedni! — csikorgatta fogát a gróf.

Mikor már kívül voltak a falun, fölordított Bercsényi:

— Miféle komédia ez, uram? Szakállas farkast hajtunk, mikor pedig az igazi ember-
evővel találkozunk, akkor megemeljük előtte a süvegünket! Mert ennek a szerencsétlen népnek csak *egy* igazi ellensége van, az pedig úgy gázol a magyar vérben és magyar becsületben, mint a föld sarában. A magyar ember feje annyit sem ér, mint a kutyáé. Ezt úgy értse nagyságod, ahogyan mondom. Mert ha engedetlen az én vizslám, akkor rávágok, de nem koncolom föl!

— A császár nem tud minderről! — mondta Rákóczi, inkább önmagát, mint a barátját akarván megnyugtatni.

— Nem tud? — üvöltötte Bercsényi. — Miért nem tud? Kötelessége, hogy tudjon! Ő a magyarok királya és nem tud arról a témérdek gazságról és nyomorúságról, mely az egekig ordít!

Szégyennel és haraggal szívükben lovgoltak tovább.

2.

Rákócziék a megyei közgyűlés kedvéért átköltöztek megint nagysárosi kastélyukba. Egy nap úri társaság jött látogatóba. Ber-

csényi Miklós, három Vay báró, a nagyszakállú Szirmay ítélőmester, Okolicsányi Pál és annak barátja, egy Bertóthy Mihály nevű nógrádi úr.

Asztalbontás után pipázgatva ültek a vadászteremben és ekkor megint szóba került az orlovai vérengzés. Vay Ádám azt mondta, minapában Vaján is jártak katonai adóbehajtók. Aki nem tudott fizetni a parasztok közül, azt megbotozták. Két vajai ember belehalt a botozásba. A parasztbíró bement a kommandóhoz, igazságot keresni. Meg is kapta: a katonák úgy vallottak, hogy a parancsnok felakasztatta a bírót, mint lázítót.

— Lehetséges ez? — szörnyülködött Rákóczi.

— Minden lehetséges ebben az országban, ahol egyetlen zsoldos katona tanuvallomása hitelesebb, mint száz magyaré!

Mikor itt tartottak, a komornyik Longueval kapitány látogatását jelentette. Longueval az Eperjesen állomásozó Baden cserepárezrednél szolgált. Rákóczi szívesen látta házában az eszes és nagyműveltségű tisztet, akivel a francia nyelvben gyakorolta magát.

De ezúttal ugyancsak rossz időben jött. A kapitány azonban tudta, hogy a fejedelemnek vendégei vannak, a viláért sem akarta zavarni, arra kért csak engedélyt, hogy szokása szerint a könyvtárban böngészhessen. Ő a császári tisztekétől eltérő életet élt, szenvedélyes könyvmoly volt és egyízben azt

mondta Rákóczinak: életének legboldogabb órái azok, melyeket a sárosi könyvesházban tölt.

— Nem jó dolog lenne, ha a német kihallgatná a beszélgetésünket, — vélekedett Ádám úr.

— Nem hallgathatja, — nyugtatta meg a házigazda, — a könyvtár ide az ötödik szoba. Longueval egyébként nem is német, hanem francia, Bécsset még annyira sem kedveli, mint nagyságod.

Ádám úr azonban fölkel és csendes léptekkel végigment az öt szobán. Miután megnyomta a könyvtár ajtajának kilincsét, a keskeny résen keresztül megpillantotta a kapitányt, amint egy bőrkötésű foliáns fölé könyököl az ablakfülkében. Vay visszajött megint, de útközben elfordította mind az öt közbeneső ajtó kulcsát.

— Most már beszélhetnek nagyságtok!

Éppen Bertóthy vitte a szót. Az ő nemzetsége Nógrádban volt birtokos. Mikor a vármegye felerészben török kézre került, földönfutók lettek. Azóta mindig a pogány kitakarodását várták, hogy „haza“ mehesse nek. Úgy gondoltak a várkastélyukra, mint az első emberpár az elveszett paradicsomra.

Mikor megindult a felszabadító hadjárat, minden épkézlábú Bertóthy táborba szállt. Tizenheten voltak, — nyolcan közülök el is estek a háborúban. Hát a törököt szerencsé-

sen kiverték az országból, a Bertóthy-uradal-
mak felszabadultak, de a nemzetség egy virág-
cserépre valót sem kapott az ősi földből, a
császár az uradalmat Bertót várával együtt
egy német tábornoknak adományozta. Hiába
lótnak-futnak azóta, Bécsben senki szóba nem
áll velük; hiába írják a kérvényeket, senki
azokat el nem olvassa.

Bercsényi Miklós kapta el a szót:

— Akinek szeme van, az láthatja, hogy
rendszeresen irtják a fajtánkat! Paraszt-
legényeink java csapatosan megy török földre,
mert ott emberségesebben bánnak a néppel.
De van a kivándorlásnak egy rettenetesebb
formája is: tömegesen öngyilkosságot követ-
nek el. Nem baj! — mondja Bécs — majd te-
lepítünk a helyükbe németeket. És telepíte-
nek is!

— Szörnyű dolgok ezek, — morogta a
fejedelem, — de mit lehet ellenük tennünk?

— Csak egyet! — vágta oda Bercsényi.
Hangja élesen csattant, mint a kalapácsütés.
Többet nem mondott, nem is kellett, a többiek
úgyis tudták, mi jár a fejében.

Hosszú szünet után megszólalt Vay
Ádám, egyenesen Rákóczihoz intézvén a szót:

— Mikor nagyságod dédapja, I. Rákóczi
György fejedelem megkötötte Ferdinánd csá-
szárral a nagyszombati békét, szövetségesei,
a francia és svéd király, arra kötelezték magu-
kat, hogy a szövetséget György fejedelem
utódainak is tartják. Nagyságod tehát jog

szerint ma is szövetségese a két királynak. Ha pedig úgy találná, hogy a bécsi kormány nem tartja a nagyszombati békeföltételeket, akkor joga és talán kötelessége is, hogy szövetségeseihez folyamodjék.

Rákóczi most már tudta, hogy ezek körvadászatot tartanak reá. Most Bercsényi beszél és azzal megint szűkül a kör.

— Az a hír, hogy a spanyol király a végét járja. Ha meghal, a császár és a francia király okvetlenül összekapnak a leggazdagabb örökségen, melyről a világ valaha hallott. Én úgy látom, ez a legutolsó alkalom, amit a Gondviselés nekünk föl kínál, hogy segítsünk szerencsétlen népünkön.

Vay Ádám tovább szötte a gondolatot:

— A francia nélkülünk is le fogja győzni a császárt és ha mi a győzelem órájában nem állunk XIV. Lajos mellett, akkor a magyar név ki fog törlni a világtörténelem könyvéből.

De Rákóczinak már elég volt; hirtelen felpattant a helyéről:

— Én pedig azt mondom nagyságtoknak: mindez hiábavaló, én sohasem támadok fel uram és királyom ellen!

Bercsényi, a nagy vitatkozó, még nem adta meg magát. Sunyi arccal kérdezte:

— Vajjon a császár botoztatta halálra a vajai parasztokat?

— Dehogy a császár! — fakadt ki a feje-

delem. — Ő nem tud róla... Hiszen ha tudna!... A császár igazságszerető úr.

— Nos, — szólt Bercsényi, — ha én egyszer kardot húzok, akkor nem a császár ellen indulok, hanem a gazok ellen, akik öfelsége tudta nélkül koldussá teszik és halálra gyöttrik népünket. Ha pedig Leopold csakugyan szereti az igazságot, akkor meg fogja áldani fegyverünket.

Incognita! — mondta magában Rákóczi. Hangosan pedig így szólt Bercsényihez:

— Gondolja meg jól nagyságod, szabad-e a nemzetet belevinni ilyen kockázatos kalandba?!

De most már kicsapott a gróf lelkéből a tüzláng.

— Mindent szabad, — ordította, — csak mai gyalázatában nem szabad meghagyni! Inkább elvérezni, mint elrohadni! Mert ha le is ver minket a német, akkor is visszaadtuk nemzetünknek a becsületét. A becsület pedig nem hiú cifraság, mint nadrágomon a vitézkötés, hanem összefogó erő, az csinál nemzetet a csürhéből. Ne feledje nagyságod, a magyarságnak ma nincs külön becsülete Európában, mint a kóborló cigányhadnak. Tehát, ha engem kérdez nagyságod, én igenis azt mondom, százszor is azt mondom: Kard-ki-kard!

Volt a bösz hangjában valami, ami fölrázta és megvadította az embereket. Mind talpra ugrottak:

— Kard-ki-kard!

De az egyetlen ember, akinek szavára a magyar kardok tízezrei kirepülnének a hüvelyekből, hideg és hallgatag maradt.

A vendégek végre is belátták, hogy a nemes vad kitört a körből és kedvetlenül elköszöntek.

A házigazdának ekkor eszébe jutott Longueval. Átment a könyvesházba, de ott azt jelentette a titkára, hogy a kapitány fölkérdzkedett Szirmay hintójára és az urakkal együtt visszament Eperjesre.

Senkinek sem tűnt föl, hogy az ajtók a könyvtárba vezető öt szobában mind nyitva állanak.

3.

Jó idővel ezelőtt, mikor az urak Bereg és Ung határán szakállas farkasra vadásztak, a dubrókai erdőben Bercsényi egyik jágerje óriás nagyságú hiúzt lőtt le a fáról. Akkora hiúzról még senki sem hallott azon a vidéken. Nem tudódott ki, csakugyan ez volt-e az emberevő fenevad (amit a szakállas farkasról beszéltek, az nem egyezett a hiúz természetével), azonban bizonyos, hogy azóta végleg nyomaveszett az anyák rémének.

A vadászatot követő hetekben jelent meg a nagysárosi várban Longueval kapitány. Tisztársaitól hallotta, hogy Rákóczi herceg Orlován szemtanuja volt a dragonyosok ga-

rázdálkodásának és eljött, hogy kijelentse: ő maga is szívéből utálja az ilyen komisszágokat. Kissé furcsa volt, hogy egy jelentéktelen kis katonatiszt ilyen módon közeledik a nagyúrhoz, ellenszenves azonban nem volt Longueval föllépése.

— Én valamikor hadnagy voltam a francia király hadseregében, — magyarázta — de aztán császári szolgálatot vállaltam, mert abban reménykedtem, hogy a török ellen fogok harcolni. Mi, fiatalok akkoriban úgy rajongtunk, mint egykor talán a keresztes vitézek, azt hittük, nekünk kell a pogányt kivernünk Európából. De eddig csak adóhátralékos parasztok ellen vezényeltek és én bizony kezdem szégyelni az egyenruhát, amelyet hordok.

Idegenszerűen ejtette a német szót és mikor Rákóczi franciául kérdezte tőle, hogy milyen nemzetiségű, sugárzó arccal mondta:

— Francia vagyok, Monseigneur, liégei francia!

Semmi sem volt benne a császári tisztek nyegleségéből; szerény és elmélázó modorával inkább tudós vagy művész benyomását tette. Rengeteget összeolvasott életében és a nagysárosi könyvtárban is telhetetlenül falta a nyomtatott betűt. Rákóczi élt az alkalommal, hogy gyakorolja magát a francia nyelvben és Longueval udvarának állandó vendége lett.

Egynap búcsúzni jött; hosszabb szabad-

ságot kapott, melyet hazájában szándékozott tölteni.

— Párizsba is elmegyek, megpróbálom, hátha visszafogadnak a francia hadseregbe. Hadnagynak is visszamennék, csak ne lássam többet ezeket a lelketlen és pöffeszkedő németeket!

Elmenőben még azt mondta: ha a hercegnek esetleg valami komissiója volna Párizsban, ő nagy örömmel vállalná. Rákóczi habozott, majd másnapra megint magához rendelte. Addig talán akad valami...

Vay Ádám azt mondta: ha Rákóczi úgy találná, hogy a bécsi kormány nem tartja a nagyszombati békeföltételeket, akkor joga és kötelessége, hogy a francia vagy a svéd királyhoz folyamodjék.

A békeföltételeket csak addig tartották, amíg a magyarság háta mögött fegyverben állott a független Erdélyország. Mihelyt a pipogya II. Apaffy megijedt Kinsky fenyegetéseitől és Erdélyt egy tál lencséért átengedte a császárnak, Bécsben kutyába sem vették többé Nagyszombatot.

Erdélyi urak, ha négy szemközt kapta őket az ember, mindig hangoztatták, hogy az Apaffy-féle alkú érvénytelen, egy választott fejedelem nem adhatja el országát, mint a paraszt a tehenét. És köztudomású volt, hogy a királyhágóntúli nép állandóan ifjú Rákóczi

Ferencen tartja tekintetét, tőle várja szabadságának visszaállítását.

Ferenc úrban pedig kisgyermek kora óta beidegződött az a tudat, hogy egy Rákóczi számára nincs magasztosabb és dicsőségesebb életcél, mint visszaszerezni őseinek erdélyi trónját...

Másnap Longueval újra jelentkezett a kastélyban. Rákóczi közölte vele, hogy levelet készül írni a francia királynak. Tájékozódni kíván, mennyire számíthatna XIV. Lajos segítségére, ha az erdélyi rendek őt törvényes formában fejedelmükké választanák. Lekötni azonban semmi irányban sem akarja magát.

A kapitány rögtön megértette, miről van szó. Maga fogalmazta meg a francia levelet, melyet aztán Rákóczi a saját kezével lemásolt.

A kapitány pedig Bécsbe utazott és bemutatta a levelet a Haditanácsnak. Később Bécsbe vitte Barbesieux francia hadügyminiszter válaszát is és Rákóczinak egy újabb levelét...

Az eszes Longueval rögtön tisztában volt vele, milyen nagy értéket képviselnek Rákóczi levelei. És kövé keményedett lelkében az elhatározás, hogy ezt az értéket a maga hasznára fogja fordítani.

Ha Versailles megadja neki a remélt jutalmat, akkor ő híven szolgálja a fejedelmet. Versailles azonban nem érdeklődött Longueval karrierje iránt, még egy rongyos gyalog-

sági ezredet is sajnált tőle, a kapitány tehát úgy érezte, nem tehet mást, mint azt, hogy a bécsi kormánynak adja el a leveleket.

Mindenképpen ki akart szabadulni a vidéki garnizonélet szűk és kietlen köréből. Kimondhatatlanul utálta tisztársainak ostobaságát és durvaságát. Független akart lenni, művészi keretet akart adni életének, a tudománynak és költészetnek akart élni.

Mindig egy szép könyvtárteremről álmodozott, cseresznyefa-polcokkal, aranyhátú, piros, sárga és kék bőrkötésekkel... Könyvtárról, mely az ő tulajdona volna és az ő imádozott szerzőit gyűjtené össze... Most itt az alkalom, hogy megszerezze, most vagy soha! Longueval meg is fogja szerezni! Ha az út odáig a poklon visz keresztül, nem fog vissza-riadni. És ha a vásár Rákóczi Ferenc fejébe kerül: az Rákóczi Ferenc baja lesz!

NÉMET-ÚJHELY.

1.

Az eperjesi Salm-ezred néhány katonatisztje Nagysárosban volt estebéden. Asztalbontás után az urak összeültek kártyázni. A házigazda, aki merész és szenvedélyes játékos volt, ezúttal nagy szerencsével forgatta a kártyát. Különösen két kapitány, Martinitz gróf és Pittoni báró vesztett erősen.

Későn éjjel az első komornyik levelet adott át Rákóczinak. Futár hozta. A fejedelem maga elé tette, az asztalon fölhalmozott aranyoszlopok mellé és folytatta a játékot. De aztán megakadt szeme a boríték felírásán: *Cito! Citissime!* Kinek lehet ilyen sürgős üzeni valója?

Engedelmet kért az uraktól és megtörte a pecsétet. Alig hogy belepillantott a levélbe, fölragyogott az arca.

— Nagyon kellemes hír lehet! — mondta osztás közben Martinitz.

— A lengyel rokonaim vadászatra hívnak, — magyarázta Rákóczi.

— Elmegy hercegséged?

— Talán már holnap!

— Azt mondják, még vadbivaly is akad a lengyel erdőkben, — jegyezte meg Pittoni.

A levél azonban nem Lengyelországból jött, hanem Magyarországból, Zboróról. Juliánka írta. Lázás sietséggel vetette papírra, egyetlen mondat volt az egész, vessző és pont nélkül. „Longuevalt elfogták Linzben — magyar urak leveleit találták nála — ijedtében egyet lenyelt a többit elvették tőle — ha intézkedni valód van siess vele.“

Rákóczi tovább kártyázott, az esze azonban már nem volt a „landsknecht“ mellett, ahol csak aranyai forogtak veszedelemben, hanem annál a másik játéknál, ahol a feje volt a tét. Annyit megtanult már az élet iskolájában, hogy uralkodni tudott arcvonásain és leplezni tudta gondolatait.

De hogyan is jutott ő oda, hogy a maga és családja sorsát kiszolgáltatta egy Longueval kapitánynak? Nem akart fegyvert fogni a császár ellen. Mi késztette mégis arra, hogy megírja azt a végzetes két levelet? A fiatalság gonosz kedvtelése a tüzzel való játékban? Vagy a vágy, hogy közelebb lépjen a Napkirályhoz, akinek dicsősége akkoriban beragyogta egész Európát?

Egyik sem. Azért fordult XIV. Lajoshoz, hogy megnyugtassa saját lelkiismeretét, mely állandóan háborgott, amióta Bercsényi Miklóssal szakállas farkasra vadászott. Szükségét érezte, hogy „tegyen valamit“, de nem tartott

még ott, hogy mindent megtegyen. Leveleket írt, hogy időt nyerjen.

A katonatisztek nagysokára rászánták magukat, hogy hazamenjenek Eperjesre és Rákóczi úgy érezte, meg kellene maradnia első ötlete mellett, rögtön nyeregbe ülni és meg sem állni a lengyel határig. Ha nem vesztegeti az időt, reggelre ott lehet.

De aztán aggodalmai támadtak. Ha nincsenek ellene döntő bizonyítékok, ha Bécs egyelőre csak gyanakszik reá, akkor futása fölé a teljes önbeismeréssel. És akkor bizonyos, hogy a kormány sietve lefoglalja minden vagyonát. De a felesége is fogságba kerül, mert az asszonyt semmiképpen sem vihetné magával ilyen éjszakai hajszán, szegényke most várja második gyermekét.

De hiszen nem is bizonyos, hogy közvetlen veszedelem fenyegetné! Julianka azt írja, Longueval lenyelt egy levelet... Vajjon melyiket? Mindenesetre a legfontosabbat. Az pedig csak Rákóczié lehetett!

Még egyszer elővette Julianka írását, de azon nem volt kelet. Behívatta a futárt a cselédkonyhából és igen megkönnyebbült, mikor megtudta, hogy a legény két teljes hétig volt úton. Először Munkácsvárában kereste a fejedelmet, onnan pedig, óriási vargabetűket vágva, mert Bereget tengerré változtatta a tavaszi ár, által jött Sárosba.

Ha Bécs két hétig nem mozdult, akkor

szinte bizonyos, hogy a derék Longueval lenyelte az *igazi* levelet. Ugyan kár lett volna első lármajelre kifutni az országból!

2.

Április 28-án, két órával éjjél után, kutyaugatásra ébredt... Didó, a rozsdavörös vizslája, mely ott szokott feküdni a hálósoba kandallója előtt, magából kikelten beleugatott a sötétségbe. Így csak akkor viselkedik, ha idegen ember jár a lakásban!

Most nagy robajjal beszakadt a hálósoba ajtaja, emberek tolakodtak be és Rákóczi a gyertyafény mellett tollas kalapokat és meztelen kardpengéket látott... Német katonák! Elöl Martinitz gróf és Pittoni báró, mind-egyik égő gyertyával az egyik és lövésre kész pisztollyal a másik kezében.

— A császár nevében, ön foglyunk! — kiáltották egyszerre, az izgalomtól rikácsoló hangon és eltorzult pofával.

Valahányszor veszedelem fenyegette, — és ő már gyermekkorában nem egyszer volt válságos helyzetben! — mindig hűvös, szinte tárgyilagos körületekintéssel tudta mérlegelni az eshetőségeket. Ilyenkor kedvét lelte a saját hidegvérében. Az emberek ezért mondták róla, hogy szereti a veszedelmet.

Ezúttal is szinte derűs egykedvűséggel figyelte két kártyapartnerét, akiket olyan mér-

téktelenül felizgatott egy hálóinges embertársuk látása.

— Félnek tőlem az urak? — kérdezte gonosz mosollyal, mire Martinitz és Pittoni megsegyenülten övükbe csúsztották pisztolyukat.

Rákóczi felöltözött a komornyikja segítségével és miután megtudta, hogy Eperjesre fogják vinni, parancsot adott, fogjanak a hirtőba. Karola fejedelemasszony mindenképpen az urával akart menni és mivel a tiszteknek nem volt ellene kifogásuk, virradatkor a katonai eszkorttal együtt behajtottak a városba.

Az eperjesi kis Rákóczi-palotában Solari Viktor tábornok várta a foglyot. Őt külön ezért küldték le Bécsből. Nem igen örült a küldetésnek. Nemrégiben szabadult csak haza török hadifogságból és a Konstantinápolyban tartózkodó Zrínyi Ilonának köszönhetette, hogy élete a Héttorony-kastélyban egyáltalában elviselhető volt. Thökölyné volt Törökországban a keresztény rabok patronája és Solari restelte, hogy vágóhídra kell vinnie annak a nagyszerű asszonynak fiát. Mert az utasításából, melyet a Haditanácstól kapott, tudta, hogy ez komoly eset.

Rákócziné, aki ezúttal igen erélyesen és okosan viselkedett, még aznap előre utazott Bécsbe, hogy ott megmozgassa a Rákóczi-ház barátait. Solari azonban késett a rabszállítással, ő csodálatosképpen csak azt a parancsot kapta, fogja el Rákóczit, de nem mondták meg

neki, mit kezdjen a fogollyal. Ujabb utasítást kellett várnia.

Végül megérkezett Bécsből a parancs: Rákóczit kísérik egyelőre Óvárra, ott pedig várják meg a továbbiakat. A kormány maga sem tudta még, mire határozza magát.

Eperjes egész népe künn várakozott az utcákon, néma és komor csoportokba verődve. Mintha temetést néznének. Ők már máskor is láttak magyar urakat, császári katonák szuronyai közt és tudták, mit jelent az. A magyarság utolsó csillaga az ő ifjú főispánjuk, ha őt is elnyeli Bécs, akkor jóéjszakát neked, Magyarország!

Az út Kassáig szinte szakadatlanul Rákóczi uradalmain vezetett keresztül. A falvak népe térden állva és hangosan zokogva búcsuztatta földesurát. Rákóczi ekkor tudta meg, mennyire ragaszkodik hozzá a parasztság.

Kassa előtt lovászmestere, Vissenacque báró, módot talált, hogy titokban beszéljen vele. Jelentette, hogy a fejedelem huszonöt testőrző karabélyosa a nyomukban van, a falvakban fegyverre hívták Thököly régi katonáit és egy jókora csapat készen áll, hogy éjszaka megrohanja az eszkortot és kivágja a nagyurat.

A fejedelem azonban keményen eltiltotta híveit a vitézi kalandtól. Mert akár sikerül a vállalkozásuk, akár nem, a kormány mindenestre megtorlással fog élni, ami régi gyakor-

lat szerint azt jelenti, hogy fölperzselteti a falvakat és halomra öleti a népet.

Óváron az a parancs várta Solarit, szállítsa a rabot Német-Újhelyre. Hideg futott végig Rákóczi hátán. Most már nyilvánvaló, hogy nem magyar, hanem osztrák bíróság elé fogják állítani. Mint nagyapját, Zrínyi Pétert.

3.

Buccelini gróf, osztrák kancellár és Eilers haditanácsos, megjelentek a német-újhelyi várban — a magyarok akkor még ezen a baljóslatú néven ismerték Bécs-Újhelyet, — és maguk elé hozatták a rab Rákóczi Ferencet.

— Öfelsége minket rendelt bírának az ön ügyében, — mondta a kancellár — ki fogjuk hallgatni.

— Azt hiszem, az urak tévedésben vannak, — válaszolt a fogoly. — A törvények szerint, amelyekre öfelsége megesküdt, magyar ember nem állítható osztrák bíróság elé. Mivel mint főispán magam is megesküdt, hogy megtartom a törvényeket, nem fogadhatom el önöket bíráimul. Ha azonban öfelsége tudni akar tőlem valamit, szívesen szolgálok felvilágosítással.

Buccelini nem erőltette az illetékesség kérdését, hanem egy jegyzékből magyar nevek hosszú sorát olvasta. A vád szerint Rákóczi a nevek viselőivel összeesküdt a trón ellen.

Mikor a rab mosolyogva kijelentette, hogy ezeknek az uraknak nagy részét egyáltalában nem is ismeri, a kancellár azt mondta:

— Majd szembe állítok önnel egy tanut, aki fel fogja frissíteni emlékezetét!

Beszólították Longueval kapitányt.

A belga ónszínű arccal, egy harapós állat sanda tekintetével lépett a szobába. Ebben a pillanatban rettenetesen gyűlölte Rákóczit, akivel szemben olyan szégyenteljes szerepre kényszerült. Az ajándékok és kedvezések, amelyekben a fejedelem valaha részesítette, a nagy bizalom emléke, amellyel kitüntette, csak fokozták szégyenérzetét és vele gyűlöletét. Csökönyösen kapaszkodott meg a vigasztaló gondolatban, hogy gyalázatának tudóját ki fogják végezni és mindenre kész volt, hogy ezt siettesse.

Egy nagyszabású összeesküvés meséjét mondta el, melynek részleteit nagy gonddal dolgozta ki. Azt vallotta, hogy ő színleg, „hogy a legmagasabb trónt szolgálja“, maga is belépett az összeesküvők társaságába és részt vett titkos tanácskozásaikon, melyeket Rákóczi elnöklése mellett tartottak. Vakmerően fölvette a harcot hetven-nyolcvan előkelő és ártatlan emberrel, mert tudta, hogy a kormány a háta mögött áll.

— Mit tud felhozni a mentségére? — kérte Rákóczitól a kancellár.

— Ez az ember hazudik! — vetette oda szárazon a rab.

A kancellár haragosan csapott az asztalra.

— Felszólítom hercegségedet, ne beszéljen ilyen hangon egy császári katonatisztról!

— Szabály a császári hadseregben, hogy tisztelni kell a fizetett kémeket? — kérdezte a fejedelem.

A kancellár hirtelenében nem tudta, mit válaszoljon.

Most Eillers haditanácsos vette át a szót. Ő lelkiismeretes bürokrata volt és súlyt helyezett arra, hogy kellően megalapozza a vádat.

— A kapitány úr személyesen ismeri az összeesküvés részeseit? — kérdezte.

— Jól ismerem őket, hiszen sok időt töltöttem a társaságukban.

A tanácsos utasítást adott, vezessék be a többi rabot. Szirmay, Okolicsányi, a három Vay báró, Szluha Ferenc és Sándor Gáspár a szobába léptek. Őket együtt fogták el Rákóczi-val.

Eillers felszólította a tanut, nevezze meg sorba a vádlottakat. Longueval azonban csak a nagyszakállú Szirmay és Vay Ádám nevét tudta, azután megakadt és elkényszeredetten vigyorgott. Nyilvánvaló volt, hogy nem ismeri a többit.

A tanácsos erre nem számított és igen bánta, hogy komoly ok nélkül kompromittálta ezt a hasznos tanut. Annál inkább, mert a kancellár úr vasvilla szemmel nézett reá, a magyar urak pedig megvetően özszemosolyogtak.

Végül Buccelini, aki szükségét érezte,

hogy megmentsen Longueval hiteléből annyit, amennyi még menthető, másnapra halasztotta a kihallgatások folytatását.

4.

A rab börtönének kecskelábú asztala mellett ült és a bibliában olvasott. A vasrácsos ablakon vörös alkonyi fény özönlött be. A lábánál feküdt Didó. Ez a derék szuka közvetítette a levelezést Rákóczi és Bécsben tartózkodó felesége közt. Berzeviczy Ádámot ugyanis, a fejedelem apródját, akinek megengedték, hogy ura mellett maradhasson, mindig gondosan megmotozták, valahányszor kiment a várból, hogy azonban Didó nyakörvét is átkutassák, az még senkinek sem jutott eszébe.

A fejedelem lefogta tenyerével a fájó szemét és letette a fekete bőrkötéses könyvet. Az ablakhoz lépett. A várárok tiszta vizében óriás hal úszkált, a víz tükrén pedig árva hattyú vitorlázott. Ezeket az állatokat ő mindennap etette és étkezések idején a kosztosai pontosan megjelentek ablaka alatt.

Berzeviczy Ádám a fal melletti lócán ült és nyitott szemmel szunyókált. Most halkan megszólalt:

— Lehmann kapitány ma nagyon részeg!

Kívülről csörtetés és egy rezes férfihang feleselése hallatszott. Kulcsescsörömpölés: az ajtó kivágódik! Lehmann Gottfried, a Cas-

telli-dragonyosok kapitánya és a börtön parancsnoka, tollas kalappal a fején betántorog. A szeme keresztbe áll.

— Serenissime, az ön legalázatosabb szolgálója jelentkezik ön előtt!

Peckesen kiegyenesedik, de aztán megtántorodik, megkapaszkodik az asztalban és leroskad egy székre, szemben Rákóczival.

— Igen részeg vagyok, — vallja be őszintén — de tetszik tudni, a gyakorlott részegek felekezetébe tartozom és ha jár is a szám, azért nem felejttem el, milyen illusztris vendéget tisztelhetek ebben az átkozott rókalyukban.

A fejedelem undorodik a szuszogó borostömlőtől...

— Talán jó lenne, ha lefeküdnék a kapitány úr? — indítványozza.

— Ha terhére vagyok hercegségednek, el is mehetek, — mondta érzékenyen Lehmann — de ön igazságtalan velem szemben, mert végre is az ön tállyai bora készített ki ilyen alaposan. A hercegnének ugyanis az az angyali ötlete támadt, hogy küldött nekem egy átalaggal. Teringettét, micsoda ital! Tüze csak a magyar lónak, a magyar bornak és a magyar nőnek van. Szeretem is ezért az ön nemzetét, százszor inkább, mint az ecetes vinkón élő osztrák csürhét!

— Ilyen rossz véleménynel van a saját nemzetéről? — kérdezte óvatosan a rab.

— Hohó, nem az én nemzetem! Én pome-

rániai vagyok! Tőlem akár a Dunába hányhatnák az egész bécsi nációt!

A fogoly arra gondolt, hogy Lehmann talán csak szimulálja a részeget, hogy valami meggondolatlan nyilatkozatra csábítsa. A kapitány azonban tovább fecsegett:

— Engem csak a zsoldom köt a kétfejű sashoz, az pedig arra is kevés, hogy az ember hébe-korba becsületesen benyakaljon. És ha még rendesen fizetnék azt a hitványságot! De az én ezredem egy hónapja nem látott készpénzt. A tisztek kártyázásból élnek, a legénység lopásból... Hanem azért hercegséged több szeretettel lehetne irántam! Nem adtam meg minden kedvezményt, amit megadhattam? Sőt még többet is! Mult szerdán idehoztam a kegyelmes hercegnét parasztmenyecske maskarában, este idehoztam, reggel megint elvittem. Mert szíve van az öreg Lehmannnak!

A rab a szemével intett apródjának; Berzeviczy megértette és nesz nélkül kiosont a börtönből.

— Nem felejttem el, hogy hálával tartozom önnek, — mondta Rákóczi.

— Én sem felejtettem el, — röhögte a kapitány, — sőt szándékom, hogy nagyobb hálára is kötelezzem hercegségedet.

Két öklére támasztotta állát és ködösszemmel nézte a rabot. Végül azt mondta:

— Látom, még itt fekszik érintetlenül a vádirat, amit az a nyavalyás újhelyi polgármester hozott.

— Megfogadtam, hogy nem veszem kezembe.

— Akkor is el fogják hercegségedet ítélni, annak a belga disznónak a vallomása alapján! Tudja egyáltalában, hol van jelenleg?

— Börtönben.

— Helyes, de miféle börtönben? Mert ez nem közönséges dutyi, hanem sasketrec. Valamikor itt ült gróf Zrínyi Péter horvát bán.

— Tudom.

— Azt is tudja hercegséged, hogy innen csak egy út vezet kifelé: az, amelyen Zrínyi Péter uram járt?

— Ijeszteni akar, kapitány? — kérdezte Rákóczi.

— Dehogy akarom, én jól tudom, hogy hercegséged fajtája nem ijedős.

— Nincs okom félni... Hogy levelet írtam a francia királynak? Ő nem ellensége a császárnak, békében él vele.

— Hiszen ha ön szegény ember volna, akkor nem is volna baj. De a gazdagsága sok egy magyarnak. Bécs szeret örökölni. Ebben a várban még nem volt olyan gazdag magyar, akit egy fejjel meg nem kurtítottak volna. Eből tessék aztán kombinálni!

— Lehet, hogy némelyek a vagyonomra éhesek, de a császár jó uram, ő meg fog védeni.

— Persze, hogy jó úr! Olyan, mint a jószívű henteskisasszony, nem tudja nézni a disznóölést, inkább sétálni megy és csak este jön haza, mikor már kész a kolbász.

A kapitánynak annyira tetszett az otromba hasonlat, hogy könnyezésig hahotázott, miközben tenyerével csapkodta az asztalt. De aztán egyszerre elkomolyodott.

— Én tudom, — mondta, — hogy a császár sajnálja önt. Sägel rektor úr mondta, az ön gyóntatója. Ő jóbarátja Wolf és Menegatti atyáknak, azok pedig a reverendájuk zsebében hordják a császár mennyországának kulcsát.

A fejedelem fölneszelt.

— Mit mondott a rektor?

— Hogy öfelsége félig-meddig már hisz az ön ártatlanságában. Mert ő — és ezt ne tessék felségsértésnek venni! — minden dolgában csak félig-meddig van benne. Sajnálná önt lenyakasztatni, de fél önt szabadon eresztetni, mert akkor csorba esnék a császár csallhatatlanságán. A szentatyák azonban úgy vélekednek, hogy Leopoldus úr igen boldog lenne, ha ön, az ő hozzájárulása nélkül, elpárologna innen. Tetszik érteni?

A rab izgatottan járt föl-alá a szobában, aztán megállott Lehmann előtt és élesen a szeme közé nézett.

— Miért mondja nekem mindezt?

A kapitány nem ügyelt a közbeszólásra, az esze továbbnyargalt, mint az elszabadult társzeker a lejtős úton.

— Nekem hiába karattyolnak a páterek, az ő szavuk csak macskanyávogás. Tegnap azonban egy komoly emberrel beszéltem: a porosz követ úrral... Azt mondta: Lehmann,

vegye tudomásul, hogy a mi felséges királyunk érdeklődik az ifjú Rákóczi iránt. Melegen érdeklődik, mondta, — merthogy a Rákóczi-nemzetség karddal és pénzzel szolgálta a protestáns testvérek szabadságát.

— És ön mit mondott a követnek, kapitány?

— Azt mondtam neki: Igenis! De önnek többet is mondok. Kinyitom a börtöne ajtaját és fel is út, le is út: Istennek ajánlom hercegségedet!

— Most mindjárt? — kérdezte Rákóczi mosolyogva, bár belesápadt az izgalomba.

— Akár most mindjárt! A folyosó ugyan tele van cserepárokka, de én nekirugaszkodom a pallossommal, hercegséged az alatt egyszerűt vehet. Mert ha én tállyait iszom, akkor szembeszállok egy egész hadsereggel!

— Hősi kaland lenne, de nem lenne okos dolog, — mondta a fejedelem, aki még most sem tudta, mire vélje a dolgot.

— Ha ön az okosság felé húz, arra is volna mód. Holnap majd elküldi azt a Berzeviczy-gyereket Bécsbe, az angyal hercegnéhez, hogy szerezzen háttaslovakat és útiszerket. Majd én megmondom, hol várják meg hercegségedet.

— És hogyan jutok ki innen?

— Mit szólna hozzá, ha egy finom acélreszelőt hoznék, amely úgy vágja ketté ezt a rozsdás vasrácsot, mint a faggyúgyertyát? Vagy mondjak mást? Alkonyatkor idejön a

kis Lehmann, aki zászlós a Montecuccoliaknál, ő majd egyenruhát hoz nagyságodnak. Hercegséged magára kapja a dragonyosbőrt és fütyörészve megy ki a várból. Kolduló barát legyenek, ha valaki útját állja!

A kapitány fölkelt és két tenyerével az asztal lapjára dőlt.

— Én ma részeg vagyok, — mondta, — okos ember nem veheti komolyan a fecsegésemet. De holnap reggel megint eljövök, akkor színjőzan leszek és hercegséged komolyan fog venni.

Rákóczi megragadta Lehmann karját.

— Mondja, kapitány, mit vár ön mind ettől?

— A porosz király azt fogja mondani: derék fickó az a Lehmann! — és az nekem nagyobb dolog, mintha a római császár aranyláncot akaszt a nyakamba.

— De mi lesz, ha rajta veszt?

— Akkor fölnégyelnek és egy vén korhellyel kevesebb lesz a világon... Igenis!

A kapitány kicsörtetett az ajtón és a rab hallotta, amint odakünn el-elcsukló hangon kujonirozza az örséget...

5.

A szoba falán hatalmas feszület, a Megváltó életnagyságú képével. A vonagló, horgas inú, elgyötört test kegyetlen élethűséggel szemlélteti az Istenember szenvedéseit.

Leopold császár imazsámolyán térdepel az Üdvözítő vérrel vonalzott sápadt lába előtt és összekulcsolt két kezére hajtja homlokát.

Buzgón könyörög a császárok császáranak, világítsa meg elméjét, hogy a szent vallás és az igazság követelményei szerint tudjon határozni, a legújabb magyar összeesküvés ügyében. Mert mindaz, amit eddig hallott, nagyon megzavarta.

A bíróság tagjai meg vannak győződve Rákóczi bűnösségéről. Longueval és Sándor Gáspár tanuvallomása után nem lehet többé kételkedni.

A bírák egyébként Széchenyi Pál kalocsai érseket és a szerb patriarkát is el akarták fogatni. Állítólag bizonyítékaik vannak, hogy bűntársai Rákóczinak. Ófelsége azonban megtiltotta, hogy ezt a nyomot kövessék. Ha a főpapok csakugyan vétkesek, ám feleljenek Istenüknek!

Az udvar úgy vélekedik, hogy állambiztonsági okokból példaadó szigorúsággal kell fellépni az összeesküvők ellen. Az eljövendő francia háború úgy függ a birodalom feje fölött, mint a zivataros felhő és a Haditanács tábornokai is megegyeznek abban a felfogásukban, hogy Rákóczi kivégzése üdvös rémületet keltené az elégedetlen magyarok körében és elvenné kedvüket attól, hogy megint egyszer hátbatámadják a birodalmat.

A Titkostanács viszont gazdasági okokból óhajtana a kivégzésekkel járó vagyonelkobzá-

sokat; ilyen rendszabály kimenthetné mostani gyászos helyzetéből a császári kincstárt. Az excellenciás urak megszokták, hogy időközönként magyar hűtlenségi perekkel töltsék meg az üres pénzesládákat.

Lelki tanácsadói azonban, a jezsuiták, óva intik öfelségét, nehogy ártatlanok vérével szennyezze be lelkiismeretét. Hogy Rákóczi cselszövés áldozata, azt elsőnek Sägel rektor hangoztatta. A rektor megnyerte Rákóczi ügyének a császár gyóntatóját, Menegattit, sőt a nagy Wolf atyát is. Wolfnak az a híre, hogy a birodalom legjobb koponyája. Az ő véleményét politikai kérdésekben is ki szokta kérni a császár.

A tábornok urak ugyan arra célozgatnak, hogy a vádlott megvesztegette a jezsuitákat, de ez sületlenség, hiszen a császár emlékezetében van még, hogy Wolf atya, mikor annakidején meg akarta tenni prágai érseknek, összekulcsolt kezekkel könyörgött, távoztassa el tőle ezt a poharat. Vajjon mivel lehetne megvesztegetni ilyen férfit?

Leopold irtózott a gondolattól, hogy igazságtalan ítéletet szentesítsen. Csakhogy most már nem igazságról van szó, hanem elvről, amely magasztosabb minden földi igazságnál: az Isten kegyelméből való császárság tekintélyéről! Ha erre gondolt, akkor leküzdötte magában a részvétet és rokonszenvet, melyet az ifjú Rákóczi iránt érzett. A császárnak, sajnos, nincs jogában, hogy szeressen vagy gyűlöljön;

ő nem a maga ura, hanem az államérdek föl-kent áldozópapja.

A helyzet egyébként nem is olyan egyszerű, miként a tábornok urak hiszik. Ha kivégzik Rákócziékat, akkor a rémület bizonyára dermesztő hatással lesz az elégedetlenekre, de szakadék fog nyílni az uralkodóház és a nép között. Illetőleg, a régi szakadék, mely máris megvan, rettenetesen ki fog szélesedni és el fog mélyülni.

Mikor a Wesselényi-összeesküvés és az eperjesi per vádlottainak sorsa fölött kellett határozni, akkor is arról biztosították a császárt, hogy a nyughatatlan fejek leütésével véglegesen rendet lehet teremteni Magyarországon. Sajnos, nem úgy történt! A magyarok képzelete ma is egyre Bécs-Újhely és Eperjes körül kóvályog, ott megrészegeedik azoknak a vérétől, akiket fellengősen „a nemzet vértanuinak“ nevez és álmatlan éjszakákon a császár szinte érzi, mint áradnak a Lajtán keresztül a keserűséggel és átokkal terhes pusztai szelek.

Mi lenne, ha hallgatna a papokra és egyszerűen szabadon bocsátaná Rákócziékat? Ezt nagyon szeretné, csak hogy akkor ország-világ előtt be kellene vallania, hogy tévedett. Ő, az Isten kegyelméből való uralkodó! Hát hol volt akkor az égi kegyelem? És mit érne ilyen önmegalázással? Mindenki meg volna róla győződve, hogy Rákóczi megmenekülését a jezsuitáknak köszönheti. A külföldi követek bizal-

mas jelentései szerint már ma is azt beszélük világszerte, hogy Leopold gyöngé uralkodó, aki a papok sípjára táncol... Pedig ő mindent el tud viselni, csak a gyöngesség gyanuját nem!

A helyzet egyelőre az volt, hogy valahányszor a minisztereivel értekezett, a rideg és megalkuvást nem ismerő kötelességtudás felé hajolt; valahányszor pedig a jezsuitákkal, a szíve enyhén olvadozott a keresztény szeretet melegétől.

Néha arra is gondolt, hogy talán egyik pártnak sincs igaza; tábornokok és jezsuiták nem is az igazságért, hanem a hatalomért küzdenek.

Ebbe a sűrű ködbe csak Ő tudna világosságot árasztani, Ő, akinek véres képe előtt most térdepelt!

Valaki nesztelen macskatalpon a szobába surrant. A szolgálattelvő kamarás.

— Buccellini kancellár úr —

— Senkit sem akarok most látni!

— Állambiztonsági ügy — halaszthatatlan...

Olyan távoli egekbe pedig nem tudott kalandozni Leopold császár, hogy ettől a szótól rögtön vissza ne zuhanjon a valóságba...

A kancellár már ott hajlongott előtte.

Utálatos ember ez, — mondta magában Leopold — és milyen nevetséges a sok rendjel a mellén... Vajjon milyen érdemekért kapta?

— Szomorú és kínos hír... Rákóczi Ferenc tegnap este megszökött börtönéből...

És mivel öfelsége nem válaszolt, Buccellini tovább beszélt:

— A helyszíni vizsgálat még folyik... Annyi máris bizonyos, hogy a rabszöktetés egy szövetség műve, melynek központjában Rákóczi hercegné áll... Büntársai szerzetesek és katonák...

A felséges úr szó nélkül az ablakhoz lépett. A szemben levő fedélen turbékoló galambok tipegték körül egymást. Leopold úr szórakozottan nézte őket. Most hirtelen csattanással szárnyra keltek és valamennyien eltűntek a tetőgerinc mögött... Vajjon hová lettek? Mindegy! Nem fontos a galambok dolga... Holnap úgyis elkapja őket a vércse, vagy valaki elfogja és levágja őket.

De hát Rákóczi Ferenc dolga fontosabb-e? Holnap vagy holnapután úgyis elkapja a fekete vércse... Őt is, ezt a Buccellinit is, akinek a selyemkabátja tele van rendjelekkel és a császárt is... De hát akkor mire való ez a nagy izgalom és harc?! Érdeemes egyáltalán gyűlölni az embereket, mikor úgyis meghalnak?

De gondolatai hirtelen beleütköztek valamibe... Miért szökött meg Rákóczi, ha csakugyan ártatlan? Igen, miért? Volt idő, mikor maga Leopold is a rab eltűnését tartotta volna a legjobb megoldásnak. Ezt nem is titkolta a gyóntatója előtt... Rákóczinak azonban nem lett volna szabad elfogadnia ilyen megoldást! Ha tiszta a lelkiismerete: nem is fogadja el.

A jezsuiták hittek az ártatlanságában, de őket megejtette a gyónásával. Nyilvánvaló, hogy hazudott a gyónásban! Mily szörnyű elvete-műltség!

A császár továbbszötte gondolatait... Ez a fiatalember mindenkiben megbízott, csak éppen a császárában nem. A svéd és az angol király leveleket irogattak az érdekében... A brandenburgi választó is, aki magát tavaly óta porosz királynak címezteti. (Még pedig Isten kegyelméből való királynak, — mintha egy eretneknek igénye lehetne Isten kegyelmére!)

A mai fiatalok állandó lázadásban vannak az öregek ellen, még ha nem is húznak kardot. A fiatalok a maguk útjain akarnak járni. Az ő József fia is ilyen! A császár régóta sejti, hogy az ifjabb király az ő halálát várja. Talán nem egész tudatosan, de Leopold úr érzi, hogy József őt néma türelmetlenségével a kapucinus kriptá felé szorítja. Titkos kémek jelentették, hogy azt szokta mondani bizalmasainak: az öregek ideje lejárt, új emberekre, fiatal erőkre van szükség! A fiatalok összefognak az öregek ellen; József is már több ízben szólt Rákóczi érdekében...

Buccellini észrevette, hogy a császár állá alatt furesán nyüzsögnek a petyhüdt izmok...

— Van felségednek valami külön parancsa a számomra? — kérdezte.

Leopold olyan szomorú és üres szemmel

tekintett reája, mint a koporsóban fekvő ember.

— Teljhatalmat adok a Haditanácsnak, — mondta hang nélkül. És úgy érezte, mintha Rákóczival együtt az ő József fiát is kiszolgáltatta volna ennek a Buccellininek.

A kancellár ezt akarta éppen! Megeskolkolta öfelsége kezét és az ajtóig hátrált.

A küszöbön még egyszer megállította a császár szava:

— Rákóczi hercegnét és a papokat ne zaklassák!

Buccellini ruganyos macskahajlongással közeledett ura felé.

— Mély alázattal bátor vagyok fölhívni felséged figyelmét arra a körülményre, hogy éppen Rákóczinénak volt főrésze a szöktetésben, és ha ezért kolostorba zárnák...

A szó azonban torkán akadt, mert a császár olyan haragos bömbölést hallatott, amilyen még sohasem jött ki a száján:

— Azt fogja tenni, amit parancsolok! Megértett? Most elmehet!

6.

Gróf Mannsfeld, a Haditanács elnöke, gróf Kollonich, a Titkostanács elnöke és gróf Lamberg tábornok, a Haditörvényszék elnöke, együtt álltak az előszobában. Buccellinit várták.

Most megnyílt a császár ajtaja, a kancellár kihátrált. Vonásain még ott ült az ijedt megdöbbenés, melyet a császár váratlan erélye okozott. Amint azonban megpillantotta a három elnököt, rögtön fölényes udvaroncmodollyal jelent meg arcán.

Mannsfeld: Nos...?

Buccellini: Teljhatalom!

Kollonich: Jó! Nagyon jó!

Buccellini: Mi van a kompromittált tisztekekkel?

Lamberg: Lehmann szemtelen és összevisszafecseg. Olyasmit mond, hogy ami történt, az öfelsége akarata volt!

Mannsfeld: Ebben az irányban nem szabad nyomozni! A leghatározottabban tiltakozom az ellen, hogy belevonják öfelsége személyét!

Kollonich: A koronát sohasem szabad belevonni!

Buccellini: Kiadta már büntársait?

Lamberg: Makacskodik, egy értelmes szót sem lehet kivenni belőle.

Mannsfeld: Kínpadon vallatták?

Lamberg: Császári tiszt és nemes ember — szokatlan volna...

Buccellini: Tekintettel a rendkívüli körülményekre...

Mannsfeld: Ha nem vall szépszerével, kínpadra vele! Öfelségéről azonban egy szót sem a jegyzőkönyvbe!

Lamberg: Értem!

Mannsfeld: Hallatlan eset ez, uraim! Császári tisztek megszöktetnek egy árulót és felségsértőt! Most, a francia háború előestéjén! A külföldön azt fogják híresztelni, hogy a mi hadseregünk rohadt a csontja velejéig. Példát kell statuálni, hogy mindenki lássa, ez csak elszigetelt eset volt.

Buccellini: Nem akarom magam beleártani a katonák dolgába, de úgy képzem, az ítéletnek fölnégyelésre kell szólnia.

Kollonich: Az meg fogja tenni hatását!

Lamberg: Elevenen négyeltessük, vagy nyakasztassuk le előbb?

Mannsfeld, nevetve: Ennek eldöntését az ön közismert tapintatára bízuk!

Mind elmosolyodnak...

Kollonich: És Rákóczi...?

Buccellini: Rögtön kiadjuk az elfogatóparancsot. Tízezer tallért a fejére!

Kollonich: Ha Magyarország felé vette útját, azok nem fogják el. Ha aranyhegyeket ígér nekik, akkor sem. Csökönyös nép az nagyon! Pedig nagy ott a szegénység.

Buccellini: Mindenütt akadnak egyes, mindenre elszánt fickók. Hatezer tallért ígérünk annak, aki halva keríti meg.

Kollonich: A vagyonát természetesen elkobozzák?

Buccellini: Természetesen.

Kollonich: Megjósoltam neki évekkel ezelőtt, hogy ide fog jutni. De nem akart rám hallgatni.

Lamberg: Biztosra veszem, hogy Lengyelországba menekül. A cinkosa, Bercsényi gróf, már ott várja.

Kollonich: Onnan majd egyesült erővel lázítják Magyarországot, ha ugyan nem teszünk róla.

Mannsfeld: De majd teszünk róla! Van Ágost király első miniszterével, Beuchlinggel, egy baráti megállapodásunk, hogy katonáink lengyel földön is vadászhatnak magyar forradalmárookra.

Kollonich: Meg tudták csinálni? Fogadja excellenciád szerencsekívánataimat! Ez nagy diplomáciai siker!

SZIENYIAVSZKA

1.

Petrikov városa és a pálosok főmonostoráról híres Czensztochova közt nyírfaedővel benőtt dombra kapaszkodik az országút.

Holdvilágos novemberi éjszakán lovascsapat vonult a fehértörzsű fák között. Lehetek vagy harmincan. Bár parasztszűrt és lengyel kucsmát viseltek, katonás rendben lovagoltak. A csapatot négylovas csukott hintószekér követte.

Egy erdei tisztáson megállította őket a vezérük, a legények nyeregből ugrottak, egy páran visszamaradtak a táltosok mellett, a többiek kettős sorokban kimasíroztak az országútra.

— Halt! — vezényelte a vezér.

Kettesével és négyesével felállította őket az út különböző pontjain és megmagyarázta nekik, még pedig német nyelven, mi lesz a teendőjük

— Ti ketten lelövitek a kocsist a bakról. Ugyanakkor négyen kantáron ragadjátok a

lovakat. Öten jobbról, öten balról körülfogják a kocsit. A kocsi ajtaját az én öcsém nyitja ki. Az első embert, aki kiszáll, nem szabad bántani, ő a mi emberünk. Ketten készen tartjátok a bilincseket és megvasaljátok azt az embert, akit az öcsém galléron fog. Azután a mi hintónkba ültetjük. Én és az öcsém mellette leszünk és azonnal útrakelünk az osztrák határ felé...

Az emberek jól megértették, mi a kötelességük és később pontosan is végezték. De azért az éjjeli támadás mégis máskép folyt le, mint tervezték.

Pedig minden jól indult. A kocsist lelőtték a bakról, a kocsi pontosan ott állott meg, ahol kellett, mikor pedig a vezér öccse kinyitotta az ajtót, kiugrott „a mi emberünk” és sietve az útszéli bokrok közé vette magát.

Az öccs ekkor pisztollyal a kezében beordított a sötét kocsiba:

— Beresényi gróf úr, adja meg magát kegyelemre!

A válasz pisztolylövés volt a kocsiból — az öccs összezúzott koponyával vágódott el az országúton. Ez volt az első dolog, amit nem látott előre a vezér.

Aztán jött a második: egy lengyel lovas, aki a kocsit kísérte és az imént kissé elmaradt a kaptatón, most karddal a kezében az útonállók közé ugratott. Nem törődött a túlerővel, vadul vagdalkozott és felhasította a vezér arcát. Ekkor aztán valaki lelőtte a nyeregből.

Valakinek végre eszébe jutott, hogy a kocsiba nézzen, de az már üres volt, a gróf eltűnt. Az általános zűrzavarban felpattant a lelőtt lengyel lovára és elvágatott az erdőbe.

— Utána! — rikoltotta a sebesült vezér.

A legényektől, akik a vezetékllovakat fogták, megtudták, hogy a gróf a szomszéd falu felé vette magát. A csapat a nyomában száguldott.

A falusi templom előtt gazdátlan lovat találtak. Körülfogták az istenházát és dühösen fessegetni kezdték a torony ajtaját. De erre megkondult odafenn a lármaharang, a falu ébredezni és mozgolódni kezdett, csakhamar csapatosan rohantak elő a kaszás parasztok.

Mivel a tömeg egyre szaporodott és igen harciasan viselkedett, a németek abbahagyták az ostromot, rövid haditanácsot tartottak, majd sietve elvonultak. Bercsényi gróf a torony ablakából nézte őket. Már akkor virradni kezdett.

A vállalat tehát nem sikerült. A halottjukat és sebesült vezérüket berakták a hintóba, melyet Bercsényinek hoztak és — mi egyebet is tehettek volna? — a határ felé vonultak. Igen nyomott kedvükben voltak, ami érthető, mert a kudarc fejenként húsz-húsz körmöci aranytól ütötte el a legényeket.

A halott vitéz Brückner zászlós volt, a sebesült pedig Brückner hadnagy. Azaz, hogy idősebb Brückner pillanatnyilag nem volt hadnagy, mivel annakidején valami kártyabalesete

miatt lefokozták és kizárták a császári hadseregből. Ha az éjjel elfoghatta vagy levághatta volna Bercsényi grófot, akkor visszanyerte volna „tisztai becsületét“, sőt, a varsói követ ígérete szerint, kapitányi ranggal újból tagja lehetett volna a császári ármádiának.

Ha Brücknert nem üldözné minden útján a balszerencse, éjjeli holdvilág mellett úrrá tehetné volna magát. Hiszen, ha szerencséje volna az embernek! Mert nemcsak Bercsényi grófra, de Rákóczi fejedelemre is lehet most vadászni. Ez a két úr ma a világ legértékesebb vadja; aki élve vagy halva a nagyméltóságú Haditanács kezére adja őket, annak ítéletnapjáig sem kell többet félnie a hitelezőitől. Longueval kapitányról, aki oly ügyesen font hurkot Rákóczinak, azt beszélnek, hogy legközelebb báró lesz!

Már fölkel a nap, mikor az országúton két lovasember jött szembe a szomorú németekkel. Egyikük, egy délceg és előkelő külsejű férfi, megpillantotta a hintószekérben a bepólyált fejű sebesültet és résztvevően kérdezte, hogy rablótámadás érte-e az uraságokat?

Brücknernek azonban nem volt kedve társalogni, csak rosszkedvűen morgott valamit és a kocsi tovább haladt. Később az útonállók egyike, egy felvidéki tót legény, odaterelte lovát a kocsiaablak mellé és szélesen vigyorogva, kérdezte Brücknertől, tudja-e, ki volt az az úr, akivel az imént beszélt?

— Bánom is én, akárki volt! — ordította Brückner és mérgesen hozzátette: — Hordd el magad, te hülye!

A tót sértetten visszamaradt. Jó egy óráig törte valamin a fejét, aztán megint csak Brückner mellé nyomakodott.

— Kérem, hadnagy úr, akivel beszélni tetstett, az Rákóczi fejedelem önagysága volt. Én ismerem, két évig szolgáltam a pataki várában.

Brückner a bekötött homlokához kapott — hát persze, hogy Rákóczi volt! Egy órája töri rajta a fejét, hol is látta ő már azt a különös, széles ábrázatot, amely olyan hozzáférhetetlenül tud mosolyogni. Most már visszaemlékezett! Kassán látta, mikor még Nigrelli főparancsnoki irodájában körmölt.

Egy pillanatig arra gondolt, hogy visszafordul és üldözőbe veszi, de csakhamar elállt a szándékától... Világos nappal van, az országút tele czensztochovai búcsúsokkal és vásárosszekerekkel, sőt, egy lengyel huszárszvadron is vonul a nyomukban. Ha most ember vadászatba fognának, hamar maguk lennének az üldözött vad.

— Hiába, nincs szerencsém! — mormogta az ex-hadnagy.

2.

A két jóbarát, Rákóczi és Bercsényi, a francia lazaristák varsói rendházában látta viszont egymást. Könnyek közt ölelkeztek össze.

— A nagyságod jó gyámapja végül is csak összehozott minket! — mondta évődve a gróf.

Az egyébként oly előkelő és pompakedvelő úr szegényes ruhát viselt, arca borostás volt.

— Mi lelte kegyelmedet? — csodálkozott a fejedelem.

— Földszínűvé teszem magam, mint a varangy, hogy rám ne ismerjen a gólya.

— Hogyan értsem ezt?

— Beuchling főminiszter jóvoltából császári dragonyos csapatok cirkálnak az országban. Harmadnapja csak véletlenül siklottam ki a karmaik közül.

— És a híres lengyel szabadság?

— Annyi darabra tört, ahány párt van Poloniában. Van pedig itt német, francia, orosz és svéd párt, sőt még lengyel is van. Csak egy dologban értenek egyet: valamenynyien únják a mostani királyukat.

A gróf elbeszélte Magyarországból való menekülésének történetét.

Éppen útban volt az oroszlánbarlang felé, amennyiben Bécsbe utazott a feleségével, mikor az osztrák határon, lóváltás közben, megtudta, hogy elfogták Rákóczit és viszik Német-Újhelyre. Úgy, amint volt, nyeregbe ült és általfutott a lengyel határon. A grófnéját továbbutaztatta és ezt jól tette, legalább volt Rákóczinének Bécsben kívül együtt sírnia.

Varsóban igen jól fogadták. Mindenki, maga a király is, kezére járt, hogy előkészít-

hesse a magyar fölkelést. Szó volt arról is, hogy II. Ágost, a francia királlyal szövetségbe, rajtaüt a németen.

Sajnos, van itt Bécsnek egy sokféle hájjal megkent követe, Strattmann Henrik gróf, annak, minden várakozás ellenére, sikerült az ingatag varsói udvart a német pártra húznia. Hogy mivel szédítette meg a királyt, azt nem tudta Bercsényi, de hogy Beuchling főminisztert megfizette, arra hajlandó volt mérget venni.

A miniszter most már olyan lelkes császárpárti, hogy segédkezik Strattmannnak a legaljasabb hurokvetésnél és törállításnál is. A czensztochovai útra ő ösztökélte Bercsényit, elhitetvén vele, hogy Thököly megbízottja várja; hogy pedig biztosabban kés alá szállítsa, a saját kocsiján utaztatta és kísézőnek a titkárát adta melléje.

Rákóczi elborultan hallgatta.

— Mit ajánl kegyelmed, miután itt már kitapasztalta a viszonyokat? — kérdezte végül.

— Mindenekelőtt biztos helyre kell vonulnunk, mert kétségtelen, hogy a kopók hamar a nyomunkban lesznek megint. Bécs ezúttal megtagadja közismert fukarságát; ahol a kémei járnak, ott aranyeső hull. Pedig a lengyel föld mostanában igen szomszjas!

— De hol az a biztos hely?

— Vannak hatalmas jóbarátaink. A Radziovszkiak, a Potoczkiak és Wisnyoveczkiek és akit elsőnek kellett volna mondanom, Szie-

nyiavszki Ádám országos tábornagy, nagyhetmán és belzi palatinus.

— Ő rokonom a Báthoryak révén!

— Neki erős várai vannak, ő meg fogja védeni nagyságodat, ha kell, a saját királya ellen is. Mert a lengyelek nem jó szolgák, de a legjobb barátok.

3.

Hetven jó lengyel nemes szövetséget alapított, melynek egyetlen célja Szienyiavszki herceg barátságának „ápolása“ volt. Az urak állandóan kék-sárga lengyel köntöst viseltek, ez lévén a hercegi ház színe és az év nagyobbik részét a belzi palatinus társaságában töltötték, valamelyik birtokán vendégeskedvén, vagy lóháton kísérvén őt útjain. Régi vérből eredő kurtanemesek voltak, olyanok, akik ha félévig nem is néztek haza, otthon nem mulasztottak sokat, esetleg nem is volt otthonuk.

Karácsonykor a palatinus kék-sárga gárdájával Ilyvó (Lemberg) városában járt, a palatina azonban a varsói palotában töltötte az ünnepeket. A szentestén ismerkedett meg Rákóczi Ferencsel. A magyarok lelkes és hű barátja, Du Heron francia követ, mutatta be a Szienyiavszki-palotában.

A hercegné a női szépségekben oly gazdag Lengyelország egyik legszebb asszonya volt. Vérbeli szarmata szépség: sudárnövésű, rőthajú, vakítóan fehér bőrű, aranykék szemű.

(A régiek „gyíkszeműnek“ mondták volna.) Ami azonban páratlanul vonzóvá tette, az egész lényének ébersége, acélos ruganyossága és bájos merészsége volt.

Rákóczi tudta szép rokonáról, hogy nagy szerepet visz a közéletben, a minduntalan kigyulladó lengyel pártharcok nagy része az ő boudoirjában hányta első szikráit. A palatinus, aki igen büszke volt a párjára, azt szokta mondani: Mindent jobban tud, mint én, csak inni nem!

A nagy vonzóerő, mely Rákóczi lényéből kisugárzott, első pillanatban meg szokta nyerni férfiak és nők rokonszenvét. Szienyiavszka is rögtön érezte hatását.

— Hallottam már, hercegem, hogy Lengyelországba jöttél, — mondta mézédés hangon és élve a tegezés rokoni jogával. — Napok óta várom a látogatásodat. A mi házunkban te nem vagy vendég, hanem otthonodban vagy. Ahány szív és ahány kard van a házunk tájékán, az mind a szolgálatodra áll!

Du Heron követ a szentestét családjával akarta eltölteni és így ketten ültek a felesen és gazdagon megterített asztalhoz.

A fejedelem elmondta elfogatása és szökése történetét. Majd rátért jövőendő terveire. Fegyverre hívja nemzetét és karddal a kezében szorítja rá Bécset, hogy magyar törvények szerint kormányozza az országot. Ősi magyar felfogás szerint nem lázadó az, aki kikényszeríti a törvények betartását.

Lehetségesnek tartotta, hogy ezt vérontás nélkül is el lehet érni. Ha a birodalom hadban áll három-négy európai harctéren, akkor a király nem fog habozni, ha választania kell a polgárháború és a magyar nemzet segítése között. Ezt a segítséget megnyerheti koronázási esküje egyszerű megtartásával. Rákóczi keserősége éppúgy, mint a mindenkori magyar elégedetleneké, nem az uralkodó, hanem üresfejű és kapzsi miniszterei ellen fordult. Úgy érezte, nagy szolgálatot tesz magának az Ausztriai Háznak az, aki leszedi testéről a vérszívókullancsokat.

Szieneniavszka úgy hallgatta, mint Didó Aeneást: mosolygó szájjal, nedves szemmel. Végül, mikor Rákóczi szünetet tartott, azt mondta:

— Beszélsz, beszélsz, kedves rokon és én szégyenemre bevallom: alig tudom, mit mondtál, mert nekem egészen más jár az eszemben. Mit akarsz te tulajdonképpen azzal a szerencsétlen Magyarországgal? Azt karmai közt tartja a kétfejű sas és Európa minden címerállatjának össze kellene fognia, hogy kiragadják onnan. Maradj te inkább nálunk és légy lengyel király! Igen, lengyel király! Ne ne vess, Rákóczi! Ebben az országban az történik, amit az én nagybátyám, Radziovszki kardinális akar, ő pedig azt teszi, amit én kívánok.

A fejedelem a fejét rázta:

— Félreismersz, hercegné, nem vagyok én nagyravágó!

— Nagy dolgokra vágyódni, férfihoz méltó! Voltak nekünk már magyar királyaink és ők voltak a lengyelek legjobb uralkodói. Királlyá fogunk jelölni és ajánlóid ketten lesznek: Nagy Lajos és Báthory István!

Rákóczi mosolygott, de nem válaszolt. Nem akarta Szienyiavszkát kiábrándítani abból a nagyszerű álmából, hogy ő rózsaszál helyett királyi koronát tud ajándékozni annak, akit a szívébe fogadott.

Asztalbontás után a hercegné kék szalónjába mentek. Hatalmas faládát találtak a szőnyegen, ezt futárral küldte a herceg Ilyvó városából. Karácsonyi ajándékok!

Szienyiavszka mindjárt ott a szalónban kibontatta a ládát. Tarkán szőtt selyemkelmék és keleti szőnyegek, csipkék, csillogó ékszerek, aranyedények, elefántesont faragások kerültek elő. A drágaságok közt azonban sok volt az értéktelen és ízléstelen kacat. A palatinus nagy gavallér volt, de műértő nem volt és úgy segített magán, hogy mindenestül megvette és hazaküldte egy török árus egész boltját.

A palatina a szőnyegen térdepelt és hol nevetve, hol bosszankodva turkált a tarka holmi közt. Színpompás és vonzó kép volt; Rákóczi elnézte és elgondolkozott azon, mennyire megkopasztották az ő országát minden fényes feleslegétől és mennyivel komorabb és súlyosabb a magyar élet, mint a lengyel. Miért kell ennek így lennie?

Egyébként azonban nagyon jól érezte ma-

gát az enyhe és illatos selyemfészekben. Bécs-Újhely penészes pinceszaga; a fogság zsibbasztó unalma; a felháborodás és rettegés egymással váltakozó érzései, melyekkel az osztrák bírák alattomos hurokfonását figyelte; a kietlen és végtelenbe nyúló napok és éjszakák, melyeket futás közben göröngyös országutakon és rossz csárdákban töltött: mindennek emléke most foszladozni és halványodni kezdett. Már nem volt komoly, nem volt fontos. Mi az, ami fontosabb az életnél, komolyabb a halálnál?

A palatina, mintha csak válaszolni akarna a ki nem mondott kérdésre, könnyed lendülettel fölemelkedett a karácsonyi láda mellől és odalépett karosszékében ülő vendégéhez.

— Mindenki megkapta ebben a házban a maga karácsonyi ajándékát. Csak te nem kaptál semmit, hercegem.

A vendég vállára tette kezét és lélekzetet elállító, álomszerű merészséggel mondta:

— Örömet szerezne neked, ha magamat ajándékoznám oda?

4.

— A szívem, a kardom, a pénzem a tiéd!
— kiáltotta a hazaérkező Szienyiavszki, mikor megölelte és megcsókolta „kedves testvérét“.

Ugyanaz a nagyszívű, tékozló, a végtelenség felé lendülő gesztus ez, a lengyel barátság gesztusa, mellyel karácsony estéjén a palatina lepte meg vendégét. Ha Rákóczi vé-

tett a palatinus ellen, ennél keservesebb büntetés nem érhetett; a férj vendégszeretete valósággal eleven parazsat gyújtott a fejére. Nem, ő nem született Don Juannak! Nem volt meg benne az igazi nőcsábító hideg lelkiismeretlensége.

A multat azonban nem lehetett többé meg-nem-történné tenni és nem is volt benne elég férfidurvaság, hogy eltaszítsa magától a szép bűnöst, aki napról-napra szenvedélyesebben tapadt hozzá. Ami azonban kezdetben csak az önbecsülését megalázó emlék volt, az idővel lelkének egyre növekvő rozsdafoltja lett, mely elhomályosította elmélkedésre és önvizsgálatra hajló szellemének tükörtisztaságát.

A palatinus brzezáni várkastélyába kvártélyozta a bujdosó két magyart. Brzezán nemcsak erős, de szép ház is volt; falait világító pirosra festette a lengyel pompaszeretet, kőablakkereteit, párkányait és erkélyeit gazdagon megfaragta. Naplementekor a réztetők toronygombjain, szélkakasain és padlásablakain a sok aranyozás mérföldnyire beleragyogott az országba.

A francia párt feje, Radziovszki, az asszony bíboros nagybátyja, meglátogatta a bujdosókat. Ő is szóba hozta Rákóczi trónjelöltségét, mivel immár nyilvánvaló, hogy Erős Ágost uralkodásának napjai meg vannak számlálva. A király viszályba keveredett XII. Károlyal, a veszedelmes svéd királlyal. A lengyel urak ezt a viszályt Ágost magánügyének

tekintették és élni kívántak az alkalommal, hogy túladjanak rajta.

Amit Rákóczi elhallgatott Szienyiavszka előtt, azt megmondta az egyházfejedelemnek:

— Isten óvja Lengyelországot olyan uralkodótól, amilyen én lennék! Mert én, ha vállalnám a koronát, azért tenném, hogy segítsék Magyarországon. Pedig Lengyelországnak magának is segítségre van szüksége.

— Nem tudna ön lengyellé lenni, mint nagy őse, Báthory István? — kérdezte a kardinális.

— Az én népemet mindenéből kifosztották, semmije sem maradt, csak a jobb jövőbe vetett, rendületlen hite. Ez a hit ma az én méltatlan személyemben összpontosul. Ha megcsalnám reményeit, nagyobb bűnös lennék a testvérgyilkos Káinnál.

5.

Rákóczi, aki egész életében hatalmas vadász volt, egyik barátjának, Potoczki kievi palatinusnak meghívására leutazott Ilyvó tájkára; a vadak királyára, egy öreg bölénybikára akartak cserkészni, melyet Potoczki emberei nyomoztak ki a kárpáti rengetegben.

A vadász urak egy kis udvarházban vettek szállást. Megérkezésük napján egy vadképű legény jelentkezett a házigazdánál és levelet adott át neki. Potoczki elhalványodott, mikor

belepillantott az írásba. Azután szó nélkül odaadta vendégének.

A levelet Lubomirszki György herceg írta, a lengyel úri társaság egyik féktelen életű és züllött erkölcsű tagja. Arról értesítette Potoczkit, hogy ő kétszáz zsoldossal az erdőtisztáson sátorozik és kéri a grófot, keresse föl azonnal, mivel sürgős beszéde van vele.

— Mit akar ez? — kérdezte a fejedelem.

— Nem tudom biztosan. De félfüllel hallottam, hogy az osztrák követ ötvenezer aranyat és tábornoki rangot ígért neki, ha —

— Ha engem eltesz láb alól? — egészítette ki Rákóczi.

Potoczki hallgatott, de ez elég érthető válasz volt.

— Mindenesetre fel fogom keresni, — mondta később. — Biztos vagyok benne, hogy embereivel máris őrizteti a házat.

— Önnel megyek! — jelentette ki Rákóczi.

A gróf ellenkezett, de a fejedelem makacsul ragaszkodott elhatározásához. Érezte, hogy ez az a pillanat, mikor mindent föl kell tennie egy kártyára.

Lubomirszkit az erdőben vert, nagy nehezsátorban találták, egy kecskelábú asztal mellett. Néhány rosszképű ember társaságában faraót játszott. Meglepetten nézte a belépő Rákóczit és valósággal megdermedt, amikor az megnevezte magát.

— Hallottam, hogy itt vagy az erdőben és

mivel rokonok vagyunk, eljöttem, hogy megismerkedjem veled!

Leült az asztalhoz és mivel a herceg még mindig néma maradt, könnyed hangon beszélt tovább:

— Nekem azt mondták, ellenséges szándékkal vagy irántam. Bizonyára csak azért, mert nem ismersz engem. Szeretnélek meggyőzni, hogy nem vagyok méltatlan hozzád. Legalább is, ami a férfibátorságot illeti.

Lubomirszki vérvörös arccal kelt föl, megölelte Rákóczit és azt mondta:

— Isten hozott, rokon!

Bort parancsolt és maga töltött a fejedelem poharába.

Rákóczi később észrevette, hogy a herceg figyelmesen nézi az ujján levő gyűrűt. Kis pecsétgyűrű volt, sárkányfogas címerrel.

— A gyűrűmet nézed? Közös őseink, a Báthoryak címere. Ha szívesen fogadod, bárati emlékül neked adom.

Lehúzta az ujjáról és Lubomirszki elé tette az asztalra. Az jó ideig elgondolkozva nézte, végül azonban ujjára vonta. És keserű nevetéssel mondta:

— Ez a gyűrű ötvenezer aranyamba kerül!

(Ha Rákócziról volt szó, akkor a bécsi Haditanács nem sajnálta a pénzt.)

Rákóczi és Potoczki visszalovagoltak a szállásukra. Másnap reggel azt jelentették a kerülők, hogy Lubomirszki bandája eltűnt az

erdőből. A herceg, ha züllött legény volt is, mégis lengyel nemes volt.

— Nem tudom, milyen tervei vannak önnek Magyarországon, — mondta vendégének a gróf, — de ha egyszer Bécs ellen fordul, akkor a császárnak nehéz dolga lesz önnel. Mert önnek van egy veszedelmes tehetsége: meg tudja magának nyerni azt az embert, akit akar.

VADÁSZAT A CSODASZARVASRA.

1.

A spanyol főváros éveken keresztül a versengések, kémkedések, cselszövések és törvétesek nagyvására volt. Minden külföldi államnak voltak ott szövetségesei, párthívei, ügynökei, besúgói. A madridi udvarban alig volt ember, lett légyen bár kamarás, palotahölgy, orvos vagy cseléd, aki valamelyik külső kormányban nem állott volna. Némelyik többnek is. Azt beszélték, hogy a királynét is megkörményékezték a franciák.

A követeket, ügynököket és kémeket főleg egy kérdés foglalkoztatta: lehet-e még örököse a beteges királynak? Erről egész értekezéseket írtak, amelyekben a megvásárolt udvari orvosok és belső cselédek, mint szakértők szerepeltek. Európa érdeklődése a királyi hálószoba felé fordult. Mindenki tiltakozott a föltevés ellen, hogy egy trónörökös születése keresztülhúzhatná a számításait. Már előre is hűtlenséggel gyanúsították a királynét, ha netán rá akarna cáfolni a szakértőkre.

Ügylátszik, Károly király bizonyos kaján

kárörömmel figyelte a várományosok csatáját. Lehet, hogy kísérteties kedvét lelte a felfordulásban, amit halála majd okozni fog

Semmi sem volt természetesebb, mint az, hogy a spanyol Habsburgok trónját a család ausztriai ága örökölje. A király ezt maga is így gondolta és első végrendeletében Károly főherceget, Leopold császár kisebbik fiát, tette meg utódjának. De ekkor, mint császári követet Madridba küldték Harrach grófot, annak tapintatlanságával és fukarságával sikerült maga ellen ingerelni az udvari társaságot, mikor pedig megsértette a legbefolyásosabb udvarhölgyet, ezzel felbőszítette a királynét is. Az eredmény: Károly király széttépte a végrendeletet és nem akart többet tudni a bécsi atyafiságról.

Most már József Ferdinánd bajor herceget tette meg örökösévé. Ez fia volt Miksa Emánuel elektornak és unokája Leopold császárnak. A kis herceg azonban idő előtt meghalt, még pedig váratlan és fölötte gyanús halállal. Laxenburgban akkoriban igen háborogtak Versailles ellen, Versaillesban pedig Laxenburgot gyanúsították.

Mikor végül mégis sorra került néhai II. Károly végrendeletének kihirdetése, kitűnt, hogy az ifjú Anjou Fülöp, XIV. Lajos unokája, ütötte meg a főnyereményt. A Napkirály a versaillesi koronatanácsban bejelentette, hogy „megengedi“ unokájának az örökség elfogadását. És hozzátette:

— Uraim, mától fogva nincsenek többé Pyreneusok Franciaország és Spanyolország között!

Bécsben azonban úgy tudták, hogy a végrendelet közönséges hamisítás. Az udvari gyóntató aláíratott a haldokló királlyal valami írást, amelyről azt mondta, hogy kegyes misealapítványokról szól. A reszkető kézzel aláírt nevet később az Anjou Fülöp javára tett végrendeleten találták meg. Állítólag a királynénak is része lett volna ebben a diplomáciai bűvészmutatványban.

A bécsi udvar talán képes lett volna arra, hogy lemondjon a spanyol örökségről, de arra már nem, hogy átengedje a Bourbonoknak. Európa tehát fegyverkezett, a hadseregek sőséten és baljóslatúan vonultak az országhatárok felé, mint a mennykövekkel terhes viharfelhők. A sok ifjú ember közül egyik sem értette, miért kell neki embert ölnie és meghalnia. De ez nem is tartozott reájuk, hanem a miniszter urak dolga volt.

A leghatározottabban Anglia állt a császár oldalára. A brit kormány veszedelmesnek találta, hogy a Bourbon-ház kezében akkora hatalom egyesüljön. Ha azonban Károly főherceg lett volna az örökös, Anglia akkor épp oly határozottan állott volna Franciaország oldalára, mert a Habsburg-hatalmat sem óhajtotta túlságosan megnöveszteni.

A spanyol örökösödési viszály megint egyszer föllebbentette a függönyt, melyet az eti-

kett és a képmutatás borított a világ hatalmasainak dolgára. És a selyemkárpitos kabinetekben, az aranyléces szárnyasajtók mögött, megbődült az ősi bestia, mely ganajban hente-reg és emberhússal él. És látható lett a világ-történelem szemétdombja, melyet a kapzsiság, az irigység, a csalás és az orgyilkosság hordott össze. Európa államférfiai pedig úgy mutatkoztak be, mint az emberiségnek minden bűnre képes söpredéke.

2.

A bécsi Haditanács tizenkét új ezredet akart soroztatni Magyarországon, de a toborzók a falvakban leginkább csak az éhségtől vázzá aszott embereket találtak, akiknek már rongyokra is alig jutott, hogy eltakarják mez-telenségüket. A kormány úgy tett az országgal, mint vércse a vadgalambbal: megette a fehér-húsát, ami megmaradt belőle, azt a varjúnak hagyta.

A legénység java azonban a nádasokba és erdőkbe vette magát.

— Nem mehetünk császár katonájának, meg kell várunk Valakit!

Abból az általános izgalomból, mely a fedelmi palotákból kiáradt Európába, a magyar nép is megérezte, hogy mi készül. Hát ha háború, akkor legyen a mi háborunk! Legközelebb Valaki haza fog jönni Lengyelországból, kiveri a németet és véget vet a nyomorúságnak.

Ez olyan biztos, mintahogyan tavasz következik a télre!

Mikor annakidején híret vették, hogy a fejedelem kimenekült német-újhelyi börtönéből, a katolikusok ezt úgy magyarázták, hogy Magyarország Védőasszonya mentette meg, ráborítva szent palástját, mely tudvalevően láthatatlanná képes tenni az embert.

A kálvinisták nem hitték el ezt a babonáságot, ők észszerűbb magyarázatát tudták az esetnek: Ábrahám, Izsák és Jákób Istene elküldé az ő arkangyalát és az, lángpallosával megvakította a poroszlókat és megnyitotta a börtön ajtaját.

De katolikus és protestáns parasztok kemény, barna kezei sietve kiszedték a régi rejtékhelyekről a Thököly-csákányokat és a tenyérnyi széles szablyákat. Azóta a felvidéki nép élete nem volt már élet, csak szakadatlan várakozás. Az emberek ott ültek a téli éjszakában és hallgatag szájjal, de imádsággal a szívükben, várták a mezők zöldelését.

Ha pedig megszólaltak, akkor órála beszéltek. A jócsontú csikóra azt mondták: jó lesz Rákóczinak! Ha a paraszt-Herkules félkézzel lódította vállára a gabonaszákot, azt mondták: ilyen legény kell Rákóczinak! És ha a császári katonák komiszkodtak a falvakban, akkor nem szóltak semmit, csak magukban gondolták: várd meg sógor, Rákóczit!

Ismeretlen emberek vérforraló híreket terjesztettek. Jön Rákóczi! Már itt is van az

országban! Hol a beregi, hol a máramarosi erdőkben látták. Fehér lovon ül, négy trombitás fújja előtte a riadót, piros hadizászló leng a feje fölött. Némelyik ember, aki nappal hallgatott, mint hal a varsában, felüvöltött éjjeli álmában, hogy fegyverre, magyarok!

Az esthomályban szürke csapatok szivárogtak ki a falvakból. Ki a lengyel határra. Fölkaptattak a hágókon, végig osontak a hegyi legelőkön, megmászták a sziklafalakat és eltűntek a sötét fenyvesekben.

A fejedelem azonban Brzezan várában sakkozott. Érezte, mint várja, mint hívja és szívja magához Magyarország. De hiszen örületség lenne félmeztelen parasztokkal, fegyver és pénz nélkül háborút kezdeni a világ első katonai hatalmasságával! Ha nem akarja vágóhídra vinni a népet, akkor csak úgy kezdhet háborút, ha nyíltan melléje áll Franciaország.

Du Heron, a varsói francia követ, a magáévá tette a magyarok ügyét. A megvesztegető szeretetreméltóság, mely a magyar urak bizonyos fajtáját mindenkor ellenállhatatlanná tette, megigézte a követet. A jelentésekben, melyeket királyának küldött, elragadtatással ír Rákócziról és Bercsényiről. Ennyire eszes, bátor és nemesen gondolkodó urakkal ő sohasem találkozott még. Ha rajta áll, ő Franciaország minden hatalmi eszközével a magyarok mellé áll.

Du Heron már lángolt, XIV. Lajos azonban csak lassan langyosodott. Egyelőre még

undorodott a gondolattól, hogy ő, a legitimitás elvének oszlopa, más uralkodó lázadó alattvalóival szövetezzék.

3.

Strattmann Henrik gróf, a császár legügyesebb és legelszántabb diplomatája, egy mesterfogással váratlanul porba terítette Du Heront. Tervszerű rágalomhadjáratot rendezett ellene és annyira fel tudta ingerelni a varsoói udvart, hogy Ágost király megtette az elképzelhetetlent és kiutasította országából a francia követet. A magyar fölkelés ügye hirtelen zátonyra került.

Strattmann most már elküldte bizalmi emberét Rákóczihoz és békeajánlatot tett neki. Bűnbocsánat és feledés! A magyar urak menjenek vissza hazájukba és minden úgy lesz megint, ahogy régen volt.

A fejedelem azonban már nem mert hinni a németnek. Annyi esküszegésre, jogtiprásra és gyilkos merényletre emlékezett vissza, hogy a követ ajánlatában megint csak törvetést kellett látnia. Ha visszamegy Magyarországba, akkor Bécs a legelső alkalommal rácsap és Zrínyi-Frangepán-módon végez vele. Ürügyet azok mindig találnak. Ő nem tárgyalhat másképp a kormányval, mint karddal a kezében!

A diplomácia megint egyszer az ellenkezőjét érte el annak, amit szándékozott. Strattmann követ a francia háború előestéjén ártal-

matlanokká akarta tenni a magyar elégedetlenekeket, nehogy hátba támadják Bécsset, ezt a célt nagy elmeéllel és sok pénzzel szolgálta, az eredmény pedig az lett, hogy egyenesen rákényszerítette Rákóczit, hogy megtagadja békés természetét és vérbeli arisztokrata létére fegyvert ragadjon koronás ura ellen. Nem is volt más választása: vagy forradalmat csinál, vagy bárd alá hajtja a nyakát. Ha sohasem törődtek volna vele, akkor ma is a beregi hegyekben vadászgatna.

4.

Tarisznyával a vállukon, vándorbottal a kezükben, fakó kis magyarok kilincseltek végig Brzezan városán. A Nagyurat keresték.

Aki bejutott közülök a várkastélyba, az letérdepelt előtte és feléje fordította barázdas, széltől és naptól kicserzett arcát, hű kutya-szemét, melyből az egész magyar nép szomorúsága tekintett fel Rákóczira.

— Gyere haza, fejedelem, vár a nép!

— Mit akartok tőlem?! — idegeskedett a bujdosó.

— Te vagy a mi vezérünk!

— Ha vezéretek vagyok, akkor várjátok meg csendben, míg parancsot küldök!

— Nem lehet tovább várnunk. Hordtuk az igát, hordtuk, amíg lehetett, de már nem lehet. Az emberek azt mondják, ütött a magyar-

ság órája. Nem szántanak, nem vetnek, a határon gyülekeznek, várják Rákóczit.

Hiába magyarázta nekik, hogy pusztá kézzel nem lehet nekimenni szuronynak, ágyúnak. Meg kell várni, míg fegyvert küld a francia. Majd akkor zászlót bont, megfúvatja a trombitákat. A csökönyös parasztok nem értettek a szóból, egyre csak azt hajtogatták: ütött a magyar nép órája!

A fagy rosszabb a tűznél, a biztos bajnál is rosszabb a bizonytalanság. Legalább valami bizonytságot adjon Rákóczi, amit otthon felmutathatnak, hogy el ne sorvadjanak a lelkek.

A fejedelem zászlókat festetett: Cum Deo pro Patria et Libertate! felírással. Vigyék Magyarországba, eskessék fel az otthonvalókat, de ki ne bontsák a zászlókat, míg maga parancsot nem ad. Abban reménykedett, hogy a hadijelvények katonai rendre kaptják a megvadult tömegeket.

Talán úgy is lett volna, ha nincs amaz Esze Tamás nevű tarpai ember. Annak ugyan beszélhettek, hogy dugdosni kell a zászlót: rögtön magához ragadta, világos délben kitűzte a templom tornyára, meghuzatta a harangot és fegyverbe hívta a népet.

Rákóczi még mindig Brzezán várában sakkozott a szép Szienyiavszkával, mikor a neve már vihar erejével üvöltött végig a Kárpátok alján, örömmámort keltve a magyar és hideg rémületet a labanc szívekben.

Napok alatt hatezer paraszt özönlött a

piros zászlók alá, megszállva Bereg, Ugocsa, Máramaros falvait. Le Gömörig, Borsodig, le a Jászságig rengett és dübörgött a föld.

Mint szelíd daru a baromfiudvaron, a fejedelem jó ideig epedve és szégyenkezve nézte a nagy útra készülődő vad társait, akik vezér és irány nélkül keringtek a felhős ég alatt... És egyszerre forró és fájdalmas honvágy ragadta meg. Megragadta és szilaj erővel sodorta a megvadult magyarság felé. Ki beszél okosságról, mikor ezer esztendőös ösztönök erjednek a vérben? Ki beszél életről, mikor ütött a magyarság nagy halálának órája? Ha veszniök kell, hát velük akar veszni! Ha ez oktalanság, akkor boldogítóbb minden bölcseségnél... És a szelíd daru hirtelen szárnyra kapott és föllendült a magasban kurrogó vad rajhoz...

Rákóczi Ferenc útra kelt a magyar határ felé!

— Oktalanság, amit művelnek, de úgy látszik, elmúlt már ideje az okoskodásnak! — szólt.

Bercsényi még lengyel földön maradt, hogy megsürgesse a katonai segítséget, amit Potoczkiék és Visznyioveczkiék ajánlottak. Mikor elbúcsúzott a fejedelemtől, az ő keserű és mosolyával mondta:

— Ég vezérelje nagyságodat a csodaszarvas-hajtásban!

— Miféle csodaszarvast hajtok én? — kérdezte Rákóczi.

— Annak csak a kislányom székel

dadája volna a megmondhatója. Egyszer arról regélt, hogy Szittyaországban a régi leventék csodaszarvast hajtottak. Fehér selyemzőre és arany agancsa volt... A szarvast nem ejtették el, de fogtak maguknak tündérlányokat, feleségnek. Régen kijöttek már a magyarok Szittyaországból, de nekem úgy tetszik, azóta is mindig hajtják a fehér szarvast.

— Hát ha ez a magyar sors, akkor ám hajtsuk jó szívvel! — mondta a fejedelem.

Talpig feketében ült nyeregbe. Gyásza volt: azelőtt való nap érkezett meg Törökországból Szöllössy Zsigmond és hírül hozta, hogy Zrínyi Ilona, a fejedelem „dicső édesanyja“, messzi Nikomédiában visszaadta tüzes, szép lelkét a Teremtőnek. Ha a nagyaszony a túlvilágon is úgy gondolkozott, mint itt a földön, akkor kedve telhetett benne, hogy a fia csodaszarvast hajtva gyászolja meg őt.

Drohobicán a fejedelem magyarországi futárral találkozott. Azt jelentette, hogy Úrnapján a szatmári főispán, Károlyi Sándor báró, a vármegyei hadakkal rajtaütött a paraszt fölkelők táborán és szétugrasztotta seregüket. Az emberek vagy aludtak, vagy részegek voltak. A Pro Libertate zászlóikat is elszedte. Ez Dolhánál történt.

Rákóczi kísérei azt hitték, ezek után vissza kell fordulniok Lengyelországba. De a fejedelem azt mondta:

— Ha eddig nem kellett volna, most már

be kell mennünk az országba, mert különben gyalázatba és gyávaságba fullad a nép. És akkor nem Rákóczi, de a végítélet angyala sem állítja többet embersorba.

Nem Rákóczi indította meg a forradalmat, hanem a forradalom indította meg Rákóczit.

5.

Átüzent Magyarországra, hogy a paraszt-sereg maradványai jöjjenek eléje Klimieczbe. Maga megpihent és megebédelt a paplakban. Asztalbontás után jelentették, hogy a dolhai parasztvezér szeretne vele szót váltani. Átment a szomszéd szobába. Erős izzadtságsgzagot érzett. Egy hosszúra nőtt, inas férfi állt mozdulatlanul az ajtó mellett. Ez volna hát amaz Esze Tamás?

Magyar arc, de a vonásaiból teljesen hiányzik a magyar közember fásult megadása. Nem, ez nem adta be a derekát, nem süllyedt el tehetetlenül a nyomorúság hínárjában. Ez rúg és kapálódzik, ez mer és akar, ez álmában is ellene szegül a kényszernek. Még a füléig kunkorodó bajusza állásán is látszik, hogy Esze Tamás a maga útján jár és mindig előtte a sokaságnak.

A fejedelem: Te az én jobbágyom vagy?

Esze: Tarpai vagyok, igenis.

A fejedelem: Miért kóboroltál el a faludból?

Esze: Tarpán most német az uraság, annak én nem szolgállok.

A fejedelem: Meg kell egymással ismerkednünk, Tamás, kérdezni fogok tőled egyet-mást.

Esze: Tessék kérdezni, felelek tehetségem szerint.

A fejedelem: Ti azt kívánjátok tőlem, hogy parasztok vezére legyek?

Esze: Nem parasztoké, hanem magyaroké.

A fejedelem: Miért éppen engem szemeltek ki?

Esze: A Rákócziak ebben az országban az egyetlen urak, akik tudják, mi a magyar nemzet.

A fejedelem: Mások nem tudják?

Esze: Mások csak a nemességről tudnak.

A fejedelem: Mi hát a magyar nemzet?

Esze: Minden magyarok gyülekezete, gazdagoké és szegényeké.

A fejedelem: Ezt én vállalom. De menjünk tovább! Ti fegyvert fogtatok a magyar király ellen?

Esze: Igaz magyar király a bécsi császár? Hollós Mátyás az volt. És ha nagyságod azt mondja, hogy a bécsi is olyan, akkor én letérdepelek előtte.

A fejedelem: Te azt tartod, hogy nemesember és szegénylegény egyforma?

Esze: Nem egyforma. A szegényembernek több kijár, mert többet vettek el tőle.

A fejedelem: De hiszen tudod: magam is nemesember vagyok.

Esze: Nagyságod több a nemesembernél, nagyságod Rákóczi.

A fejedelem: Kiss Alberttel ketten ti megpróbáltátok már a fegyvert, de csúnyán megjártátok.

Esze: Károlyi uram könnyűszerrel szétpuskázott minket. Esze Tamás és Kiss Albert hívására csak éhenkórászok fognak fegyvert, de ha Rákóczi húz kardot, akkor lóra ül a nemesség.

A fejedelem: Hát mégis csak kell a nemes úr?

Esze: Kell, mert a paraszt tud meghalni, de parancsolni nem. Sokszáz esztendő óta úgy van az, hogy a szegényember nem engedelmeskedik a maga fajtájának.

A fejedelem: Bele mered vinni ezt a népet egy véres háborúba?

Esze: Nincs más választás, kegyelmes uram! Vagy szétmállik és elporlad a népünk, vagy kard-ki-kard! Tudja nagyságod, mi van ebben az országban? A paraszt éhenhalódva vonszolja Bécs szekerét, a gyerekeink mezítláb tiporja a havat, az asszonyunk a katona szabad prédája, malacunk, csibénk addig van, amíg a német meg nem éhezik rá. Rosszabb sorunk van nekünk, mint az igás baromnak, mert azt abrakoltatják, ha megdolgozott.

A fejedelem: Eleget tudok, Tamás, most

már eredj embereidhez és várd meg a parancsot. Vagy kívánsz még valamit?

Esze: Most én szeretnék valamit kérdezni, ha meg nem sérteném nagyságodat.

A fejedelem: Kérdezz, Tamás!

Esze: Minek nézi Rákóczi fejedelem a jobbágyot?

A fejedelem: Ha magyar, akkor édestestvérem.

Esze: Jónak látja a fejedelem, hogy ennek az országnak minden terhét a nép nyakába rakták?

A fejedelem: Bizony nem látom jónak. Mindenki adózzon egyformán az után, a miye van. Hallottad már ezt a szót, hogy közteherviselés?

Esze: Nem hallottam, de szép szó. Elgondolom most, hogy ez az ország mindent megadott Rákóczinak, amit ember kívánhat és ha nagyságod mindezt a kard élére veti, akkor nem magáért teszi, hanem azokért, akiktől mindent elvettek.

Esze Tamás keménynézésű szeme egyszerre elhomályosult és egyetlen merészséggel odatartotta kérges nagy tenyerét a nagyúr elé.

— Uram, vezérem, — mondta Rákóczi keze fölé hajolva, — én elhozom a parasztságot és ne felejtse el nagyságod: akié a nép szíve, azé az ország!

— Nem felejttem el, Esze Tamás ezredes uram!

És midőn a paraszt szinte ijedten kapta fel a fejét, a fejedelem azt mondta:

— Mert én kegyelmedet a nemzeti hadsereg első ezredes kapitányává teszem.

6.

Verbiás fölött három bujdosó parasztocska ült együtt az erdőben. Ők is Esze Tamás seregéből való emberek, akiket megugrasztott Károlyi.

Kirugó sziklalap alatt kuporodnak, mint a varangyok. Két nap óta szakadatlanul szítál az eső, a bujdosók bőrig áztak, de ilyen csekélységet ők fel nem vesznek. Maguk is olyan kő- és mohaszínűek, mint a szikla; a ruhájuk meg csupa össze-visszakötözött ringy-rongy.

Az egyiknek bedagadt a félszeme. Dolhai emlék, egy bükkfától kapta, mikor nekiszaladt az éjjeli zűrzavarban. Habri beszédű legény és sokat jár a szája. A másik sárgaképű, szikár ember, lelógó rőt bajusszal, kiálló nagy ádámcsutkával. A harmadik tisztos arcú, kenetes beszédű öreg, ő ólomfésűt visel a varkocsbafont hajában, szemében azonban a hitvallók komor tüze parázslík.

A *dagadtszemű*: El fog jönni! Már úton is van!

A *sárgaképű*: Miért jönne, ha nem muszáj neki? Bolond volna, ha közibénk állna.

A *dagadtszemű*: Ha nem jön, akkor mind itt rohadunk az erdőben.

A sárgaképű: Mi az egy hercegnek, ha te elrohadsz? Hiszen, ha a vizslája volnál, nem mondom. De a paraszt feje olcsó. Annyi van neki, csak győzné puliszkával. Neki az a fontos, hogy ő selyemágyban hál és aranytányérból eszik.

A dagadtszemű: A német neki is ellensége és itt találkozik a mi igyekezetünk.

A sárgaképű: Német úr, magyar úr: egyik eb, másik kutya! Ott voltam a zavadkai erdőben, mikor Rákóczi együtt vadászott a német generálisokkal. Az urak mulattak és a magyarok hajtották nekik a vadat.

A dagadtszemű: A nagyapja horvát bán volt és lám, mégis lenyakazta a német.

A sárgaképű: Le, de akkor is megadták az úri módját, utolsó lakomával, harangszóval, katonai parádéval. Téged a nyúzóhelyen bunkóz le a pecér és árok partján kapar el a cigány. Hát én Dózsa György törvényét tartom! Az ellenség nem a német, hanem az úr, akármilyen felekezet is. Az úr pedig csak addig úr, amíg buta a paraszt. A dolhai hajdúk, akik belénk puskáztak, maguk is buta parasztok.

Az ólomfésüs: Mit akartok Rákóczival, he? Vak ember legyen a látók vezére?

A dagadtszemű: Hát vak a fejedelem?

Az ólomfésüs: Vak, mivelhogy pápista babonahitben tévelyeg. Én azt mondom: nem a német az ellenség, hanem az Ántikrisztus, aki Babilóniában ül feslett trónusán!

A dagadtszemű: Rákóczi igaz urunk, mert

övé Attila apánk buzogánya, Lehel kürtje és Szent László sisakja. Ti majd csak akkor beszéljeteK, ha itt lesz a negyvenezer francia huszárral.

A sárgaképű: Negyvenezer? Tetűben sem láttál annyit, nemhogy katonában.

A dagadtszemű: Csontos-Nagy Gergely látta őket. Eredj fel a hágóra, te is megláthatod. Klimieczben vannak, a parancsot várják. Duplacsövű karabélya van mindegyiknek és ha elsütik egyszerre, az nyolcvanezer lövés és azt nem állja a német!

*

Ugyanabban az órában billiárdjáték folyik a versaillesi Salon de Diane-ban. XIV. Lajos király játszik Barbesieux hadügy-miniszterrel. Az ifjú miniszter Franciaország legjobb billiárdjátékosa. Nagy ügyességre volt szüksége, hogy megveresse magát a királlyal. Végül azonban sikerült.

— Ön elvesztette a pártit! — mondja öfelsége.

— Aki elég merész ahhoz, hogy felségeddel szembeszáll, annak el kell készülnie ilyesmire, — mosolyogja Barbesieux.

Lajos király az asztalra dobja a dákót és beletörli ujjait a csipkekendőbe, amit a komornyik nyujt feléje.

— Ha találkozik Vrilliére márkival, mondja neki, hogy a hölgyeket a svájci tóhoz kéretem. Gondolázní fogunk.

— Parancsára, Sire!

— Várjon csak, Barbesieux! Az imént ön belekezdett valamibe, de én félbeszakítottam. Nem arról a magyar Ragoczki hercegről volt szó?

— Csodálatos, hogy felséged semmiről sem feledkezik meg! Bátor voltam említeni, hogy a magyar herceg levelet írt.

— Mi van vele? Miféle ember az?

— Du Heron esküszik reá. A legtökéletesebb nemesember, akivel életében találkozott. Természetesen: Franciaországon kívül...

— Az a kérdés, képes-e fölkelést támasztani a császár ellen?

— Magyarországon nagy az elégedetlenség és a herceg rendkívüli módon népszerű. Az összes jelentések egyetértenek abban, hogy ha kibontja a zászlóját, akkor talpra áll az egész nemzet.

— Nos hát miért nem bontja ki? Nagyon üdvös volna, ha az én kedves Leopold barátomnak több dolga lenne otthon. Akkor talán kevesebbet ártaná magát a spanyol ügyekbe.

— Rákóczi pénzt kér és fegyvereket. Szüksége volna tisztekre is. Mindezt Lengyelországon keresztül lehetne odajuttatni. És természetesen szeretné, ha felséged forma szerint is szövetséget kötne vele.

— Képtelen kívánság! Egy Bourbon nem szövetkezik lázadó alattvalókkal. Ezt beláthatnák a magyarok. Írja meg a hercegnek, pénzt majd akkor küldünk, ha már bizonyos ered-

ményeket látunk. Én egyáltalán azt óhajtom, intézzék úgy az ügyet, hogy a magyarok állandóan fenyegezzék a császár hátát, anélkül, hogy engem kompromittálnának.

Mivel a miniszter nem felel, hanem kedvetlenül nézi a billiárdgolyókat, kis szünet után azt mondja a király:

— Elkedvetleníteni azért nem kell Ragoczkit! Írja meg neki, hogy mindenki, aki nekem szolgálatot tesz, számíthat az én elismerésemre.

A terembe egy úriember lép, akinek ruháján sok a gyémánt és a csipke.

— Mi az, Vrilliére? Ön sápadt?

— Bocsánat, felség, futár érkezett...

A király gyanakodva nézi Vrilliéret, majd megtöri a sürgöny pecsétjét. Amint beletekint, ő is elsápad, de aztán elkényszeredetten mosolyog.

Hosszú csend. Öfelsége a billiárd körül sétál. A két úr visszafojtott lélekzettel figyeli arcát.

— Vrilliére, ön elmehet, — mondja végre a felség, — Barbesieux, ön még maradjon... Igaz, Vrilliére, gondoskodják róla, hogy gyaloghintók legyenek a svájci tónál, mert gondolázás után hangverseny lesz Trianonban...

Miután Vrilliére távozott, a király megáll hadügyminisztere előtt.

— Tudja, mi az ujság? Leopold úr hadat üzent nekünk.

— Annál rosszabb reá nézve! — mondja a miniszter.

A király még egyszer megkerüli a tekeasztalt, majd így szól Barbesieux-hez:

— Hát most ültesse lóra a magyarjait! Küldjön nekik pénzt, fegyvereket, mindent, amit akarnak. És hogy nagyobb kedvvel verekedjenek, írja meg: ön kizártnak tartja, hogy Franciaország békét kössön, míg Magyarország összes kívánságai nem teljesültek.

— Ezt felséged nevében ígérhetem?

— Kérem, — mondja élesen a király, — ne magyarázza a szavaimat, hanem tegye meg azt, amit parancsoltam. Ha ön levelet ír, akkor természetesen nem az én, hanem a saját nevében ír.

Barbesieux némán meghajol, bár majd megpukkad mérgében.

— Ami pedig a szövetséget illeti, — folytatja a király, — más uralkodó alattvalóival nem köthetek szövetséget, de ha például — mondjuk — egy magyar országgyűlés törvénybe iktatná a Habsburg-ház trónfosztását, akkor ők már nem lázadók, hanem hadviselő felek és ilyen esetben más a helyzet... Így írja, kérem: ilyen esetben más a helyzet...

— Parancsára, Sire!

*

A verbiási erdőben még együtt ült a kő alatt a három embervarangy. Már nem társalkodnak, hanem becsavarták magukat ázott

rongyaikba és várnak. Ezt teszik ők már hetek óta, sőt ezt teszik, amióta eszüket tudják: parasztesökönyösséggel várnak.

Valami csörtetés hallatszik az erdőből. Egy hosszúlábú suhanc lohol a fák között és furkósbótjával csapkodja a törzseket. Közbe rekedt hangon kiált valamit. Mindig ugyanazt ismételteti. Mit kiált?

— Fel a hágóra, emberek! Mind fel a hágóra, emberek! Megjött a fejedelem!

A kő alól dühösen kipattan a három magyar. Mit ordít az a féleszü? A szájára kell ütni! De az tovább szalad és belekiáltja az erdőbe:

— Megjött a fejedelem!

És ekkor elálló lélekzettel megértik, hogy csakugyan megjött! És ész nélkül fölfelé rohannak a lejtőn: Rákóczi! Rákóczi! Az erdő megelevenedik, bokrok alól, törzsek mögül, sziklák közül fakó emberek bukkannak elő... Rákóczi! Rákóczi!

Már ötvenen vannak, már százan, és versenyt szaladnak a vereckei szoros felé... Útközben más csapatokkal találkoznak, már egész szürke emberfelhő száll fölfelé... Rákóczi! Rákóczi!

Fenn, a hágón, nagy lovascapat áll. Legelől, hattyúfehér lovon, feketeruhás úr... Az emberek földre borulnak, úgy térdeplik körül Rákóczi lovát.

A sárgaképű ember, aki az imént, Dózsa György törvénye szerint, halomra akarta ölni

az urakat, a fejedelem csizmáját csókolja és magából kikelten rikoltozza:

— Az életünk a tiéd! A vérünk a tiéd!

A vén református pedig, aki vaknak nevezte Rákóczit, ég felé emeli a két karját és eszelősen mekegi:

— A Seregek Ura vagyon tevéled! Lángoszlop előtted és az Úr anyyala fogja lovad kantárát!

A szenvedély úgy rázta az embereket, mint szélvész a fákat. De a hangzavar, mely a fejedelem fülébe viharzott, nem volt örömujjongás, inkább valami szörnyű, csukló és hörgő zokogás. Mintha a sziklahegyek mélységeiből ezeréves fájdalom törne föl.

Elképedve nézte maga körül az emberi arcokat, melyekbe a sokévi nyomorúság, az örökös megalázkodás és a tehetetlen düh állati vonásokat vésett. Jaj, te szép magyar nép, mivé lettél?! Szörnyű keserűség markolt a fejedelem szívébe. Keserűség azok ellen, akik kivetköztették emberi formájából ezt az egykor büszke és szabad fajtát. Fölemelte szavát és azt mondta:

— Eljöttem hozzátok, akik testvéreim vagytok, és veletek maradok mindhalálig!

— Mindhalálig! — visszhangoztatta ezer mámoros férfihang.

Mindhalálig! A végzet meghallotta a szót és bejegyezte könyvébe. A fejedelem most már elválaszthatatlanul összetartozik ezekkel a

rongyosokkal, nemcsak amíg él, hanem azon-
túl is, míg csak fennmarad a neve.

Aki lázadó parasztok élén tör be a császár birodalmába, az örökre kiközösítette magát és megtagadta mindazt, ami szép, kíváncsú és boldogító volt eddigi életében. Rákóczi vagy új világot fog magának teremteni, ahol más az igazság, más az előkelőség és más a boldogság, mint volt a régiben, vagy sötétségbe és romok alá fog temetkezni.

És ebben az órában lehámlott és lehullott róla mindaz, ami kívülről tapadt reá. Mindaz, amit az iskolában, az udvarnál, a bécsi társaságban szerzett. Semmi köze többé a hercegekhez, grófokhoz és szép asszonyokhoz, akik valaha társai voltak. Ezentúl ezek lesznek az ő barátai, atyafiai és testvérei, ezek a rongyon szedett magyarok.

És szívében szilaj és forró erővel lázadott harcias őseinek vére.

7.

Munkács vára, a Rákócziak sasfészke, hol egykor a kis Ferkó, édesanyja szoknyájába kapaszkodva, keresztülesett a tűzkeresztségen: büszkén emelte kemény kőormait a felleges égbe. Pedig magyar vár létére nem volt oka büszkélkednie, mert odafenn német őrség tan-
nyázott és Auersperg ezredes volt a komman-
dás.

A katonák a bástyákon üldögéltek és lelógatták lábukat a mélységbe. Nyerítve röhögtek, mikor megpillantották odalenn Rákóczi fölkelő seregét. Egyetlen jól öltözött férfi volt a csapatban: maga a vezér; és egyetlen ép-csontú ló: Rákóczié.

Esze Tamás legényei megpenészedtek a nyirkos erdőkben és most baltákat és füttykösöket lengetve, ballagtak-bicegtek a vezér lova körül. Nevetni való és mégis ijesztő álomsereg ez. Lehet ezeket harcba vinni? — kérdezte maga Rákóczi is.

Egy-két óráig úgy látszott, hogy az egész fölkelés már ott, Munkács városában, összekonyul és szétolvad, mint tavaszi napsütésben a hóbálvány. Megérkeztek Munkácsra Montecuccoli dragonyosai!

Pedig róluk azt híresztelték, hogy kivé nyelték őket az országból és hogy útközben a jászkúnok lehúzgálták a lovakról és agyonverdesték őket. Most pedig egy svadronjuk, magyar ingyenzabon hízott lovakon, peckesen végigcsörtetett a munkácsi főutcán.

Ötven kócmadzagos huszár elkeseredetten nekik rugaszkodott és levágott huszonhatot közülök. Szinte csodálatos volt, hogy ezeken a vasgyúrókon fog a paraszt csákánya.

De azután a felvégen is, az alvégen is, rettentően, mint a végítélet harsonái, megszólaltak az ellenség trombitái. A császári lovasság bekerítette a helységet, azt az egy svadront földerítőnek küldte előre. Akinek nincs

szárnya, az nem szabadulhat a városból, akit pedig benn szorít a feldühödött német, annak jobb lett volna meg nem születnie.

A fejedelem maga sohasem volt katona, de hajdani nagy katonák ösztönei éltek a vérében és most hideg tárgyilagossággal, mintha nem is a saját életéről és becsületéről volna szó, mérlegelte a helyzetét. Megrettent csapatja körülötte szorongott, az egész seregnek annyi volt az esze és a bátorsága, amennyi belefért Rákóczi agyába és szívébe.

Ekkor történt a kurucháború első csodája: valaki a szűk utcaközökön keresztül a Latorca gázlójához kalauzolta őket, azon átkeltek és kibujtak a Montecuccoliak vashálójából. Fel a hegyekbe, vissza az erdőbe! Megmenekültek, — ez volt első győzelmük.

8.

Megint Zavodkán vesztegelt a kuruccsapat, ahonnan pár nappal ezelőtt leereszkedett a völgybe.

Megjelent Bercsényi Miklós. A lengyel magnások jóvoltából nyolcszáz jól felszerelt zsoldoskatonát hozott. Lengyel dragonyosokat és hajdúkat.

Munkács felől pedig egy vadképű, villogószemű ifjú ember jött kétszáz huszár élén. Ocskay László! Legényei valamennyien császári katonaszökevények, akiket úgy szedett

össze a falvakban, hogy visszaédesgesse őket az imperiumba.

Öreg huszárok voltak, megjárták már a Rajna és Itália hartereit és kitanulták a lovaseseták minden furfangját. Németországba készülődtek, de mikor hírét vették, hogy Rákóczi zászlót bont, hozzákanyarodtak. Mert, ha forradalom lesz, ki csinálja, ha nem az Ocskayak? Bercsényi csapata hozta a táborba a fegyelmet, Ocskayé a vitézséget.

Alig történt még valami, de már hullámozott és tajtékozott Magyarország. Még ott, Zavadkán, követek jelentkeztek az Alföldről, a Jászságból, a hajdú városokból, segítséget ajánlottak emberben, lóban. De mindegyiknek volt kikötése. Az alföldiek csak úgy jöhetnek, ha Rákóczi szabaddá teszi a tiszabecsi átkelést, a hajdúk pedig csak úgy, ha előbb elfoglalja Kálló és Diószeg palánkjait, mert, amíg ott van az ellenség, addig a hajdú férfiak nem hagyják magukra asszonyaikat és gyerekeiket.

Először Tiszabecs! A fejedelem előre sietett Ocskay huszárcsapatával. A folyó kanyarulatában erős földvárat talált császári és vármegyei katonákkal, ágyúkkal.

— Meg kell várnunk a talpasokat! — mondta a fejedelem.

— Nem kell! — kiáltotta Ocskay és kardot húzott.

— Lóháton a sáncokat?! Megtiltom az ilyen örültséget!

De azok már mentek, azaz repültek. Min-

den ellenállást elseprő, szilaj lendülettel támadtak, lovaik érthetetlen módon följutottak a meredek sáncokra, a védők közt vad rémület támadt, akit meg nem ölt a kuruc, az a Tiszába fulladt.

Mire megjött a gyalogság, a földváron már Rákóczi zászlóját csattogtatta a szél.

És ekkor egyszerre megnyíltak az ország zsilipjei és ontották az emberhullámokat Rákóczi táborába.

9.

„Serkenjetelek fel és énekeljetelek, akik a porban lakoztok!”

Ezsajás próféta szavai a nyirbátori templom kriptáját ékesítik. A kő alatt porlad Báthory István, a törökverő erdélyi vajda, aki a kenyérmezei hullahegyek közt olyan vad táncos kedvében látta Kinizsy Pált.

A fejedelem ösének sírja előtt imádkozott. Künn, a templom körül, két huszár- és egy hajdubrigád pihen a nyári hőségben. Már megebédeltek és az ételük jó lehetett, mert azóta egyre nótáznak. Zsoltárokat énekelnek, mert a nagyobbik felük kálvinista. Aki katolikus köztük, az velük fújja, mert bor is volt az ételhez.

A sokezer férfihang zúgó kórusa beszűrődik a templom hűvös homályába és a fejedelem azt mondja magában: Ezek már fölserkenetek a porból és most, íme, énekelnek!

Ezsajás Istene eddig a magyarokkal volt.

Az alföldiek, hajduk és jászok beváltották ígéretüket és húszezer embert állítottak a kuruc zászlók alá. Thököly vén farkasai bevonultak és a császári zászlók alól tiszttestől szökdöstek át magyar csapatok.

Már hadserege volt a forradalomnak! Tüzérsége is lett, mert sorjába hódoltak a várak: Kálló, Nagy-Károly, Szolnok, Somlyó, Huszt, Nagy-Bánya.

És most már a nemes urak is felajánlották kardjukat. Elsőknek öt Ilosvay-testvér, majd két báró: Melith és Sennyei István. István urat tárkányi várában ostrom alá fogták tulajdon jobbágysai és mikor megkérdezte tőlük, mi az ördögöt kívánnak tőle, azt üzenték vissza: Rákóczihoz akarják vinni.

— Megyek magam! — volt a válasz és Sennyei a jobbágysai élén a kuruc táborba vonult.

Őt nyomon követték a krasznaközi, szabolcsi és máramarosi nemesek. Az első város, melynek polgársága fölesküdüött Rákóczinak, Debrecen volt.

A fejedelem már nemcsak a lázadó parasztság, hanem a fölkelő nemzet vezére volt. Az ország talpra szökött, az igába tört nép újból megtalálta régi büszkeségét és harciasságát, a forradalom vihara végigzúgott az országon és megrázta Ausztria kapuját.

A nemzet, mely oly sokáig porban lakozott, fölserkent és énekelt. Rettenetes dalát meghallotta Európa.

LABANC MAGYAROK.

1.

Bécsi palotájában Esterházy Pál herceg, az öreg nádorispán, magyar lever-t tartott. A magyar lever úgy értendő, hogy miközben a herceget öltöztették, barátai és atyjafiai benéztek hozzá egy pohár rozsolisra, egy szelet szalonnára, friss pogácsára.

Palatinusnak már inkább csak címzetes volt Esterházy, mert, bár igen nagyeszű úr volt, a kuruc magyarok nem kedvelték, az udvar pedig magyar ügyekben inkább Kollonich bíboros véleménye után igazodott.

A pálinkás asztal mellett három úr állott, mind a három császári generális. A magistermetű Pálffy János gróf, a barna arcú Nádasdy gróf, fia annak, akit a kuruc magyarok a „bécsujhelyi vértanúnak“ neveznek, a kis köpcös pedig Czobor gróf. Az urak beszélgetnek és a nádorispán, akit két komornyik öltöztet a spanyolfal mögött, időközönként, láthatatlanul, beleszól a társalgásba.

Nádasdy: Ha igaz, amit hallottam, hogy Pálffy uram horvát bán lett —

Pálffy: Sajnos, igaz!

Nádasdy: Akkor sok szerencsét kívánok!

Czobor: Gratulálok, gratulálok!

Pálffy: Köszönöm, de ez mostanában nem lesz kellemesebb hivatal a hajóhúzó lóénál.

Esterházy, a spanyolfal mögül: Hallom, Zágrábban nyíltan magasztalják a magyarországi rebelliót...?

Pálffy: Tőlem pedig azt várják, hogy a horvátokat a lázadók ellen vezessem.

Nádasdy: Mit hallani a zendülésről?

Czobor: Nekem azt írták hazulról, hogy közönséges parasztlázadás. Rájuk kell eresztetni egypár dragonyos svadront.

Pálffy: Csakhogy ezúttal Rákóczi Ferkó vezeti őket!

Czobor: Elment az esze a szerencsétlennek?

Nádasdy: Az ecetes gyomrú Bercsényi Miklós uszítja.

Esterházy: Nem kell annak uszítás; az anyatejjel szopta magába a forradalmat.

Czobor: Azt hallom, egy-két ezer embere van mindössze. Munkakerülő csavargók.

— Harmincezer embere van! — mondja egy érces férfihang. A hang báró Ebergényi László tábornoké, aki éppen a pillanatban lép a szobába.

— Harmincezer?! — visszhangoztatják elképedve, a spanyolfalon innen és túl.

Ebergényi: Annyi volt napokkal ezelőtt. Azóta már több lesz, mert a nép özönlik a zászlai alá. Hallgassák meg az urak, Sopronból mit ír apósom, Széchényi György uram: „Ocskayt, a kegyelmed szökött katonáját, nyolcszáz ember eleibe tették a kurucok, az nyargalódzik Érsekújvár és Nyitra táján és hódít mindenütt. Léva, Korpona, Buják, Szolnok mind oda van, Szent-Benedek és a bányavárosok is már kuruc kezén. A rettenetes apály miatt mindenütt által jöhet a Vágon, — félő, Pozsonyig is eljön még az idén...”

Pálffy: Hallja kegyelmed, ennek a fele se tréfa!

Czobor: Ki az az Ocskay?

Ebergényi: Legutóbb káplár volt az Ebergényi-huszároknál.

Pálffy: Hogyan is lehetett káplár-sorban tartani? Birtokos nemes és azóta már bebizonyította, hogy ezredesnek is jeles.

Ebergényi: Isten mentsen ilyen tisztól! Vakmerő, akár maga a sátán, de veszett korhely és hóbortos. Ha rájön a rossz órája, akkor se Istene, se ura. Tudomásom szerint ötször volt dezentor. Mohamedán is volt már a temesi basa szolgálatában, francia király testőrhadnagya is volt, de mindenünnen futnia kellett egy-egy véres botránya miatt. Rákóczi táborában sem fog gyökeret eresztetni.

Nádasdy: Ha ötször szökött meg, miért nem kötötték föl legalább egyszer?

Ebergényi: Valahányszor ráesett az akasztófa árnyéka, mindig valami hallatlan vitézi tettet művelt, amiért aztán meg kellett neki kegyelmezni.

Pálffy: A lázadók várakat hódítanak. Hát van tüzérségük?

Ebergényi: Van, — amit elvettek a mieinktől.

Esterházy: A haditanács a vén Heistert küldi ellenük.

Czobor: Az jó, nagyon jó, az nem érti a tréfát. A gyereket is kivágatja az anyjából. Ezekkel így kell bánni!

Pálffy: A tréfát nem érti Heister, de — köztünk maradjon a szó! — a hadvezetéshez se sokat ért.

Czobor: Magyarországon fő a kemény kéz! Fene nép az! Nekem vannak magyar és tót jobbágym. A tótcskákkal soha sincs baj, az úrtisztelő, engedelmes nép. De a magyar, ha rongyokban jár is, nyakas és elbízott. Ha tudnék tótokat szerezni, szívesen telepíteném őket a magyarjaim helyébe.

Ebben a pillanatban egy magyarruhás úr lép a szobába. Büszke, kemény és hidegszemű férfiú. Károlyi Sándor báró. Azért jött Bécs városába, hogy átnyujtsa öfelségének a Rákóczi-zászlókat, melyeket Dolhán zsákmányolt.

Nádasdy, azzal a gúnyos fölénnyel, melyet a hivatásos katona érez a vitézkedő vármegye iránt: Itt jön a dolhai győztes!

Károlyi, aki csípősséget nem szokott zsebrerakni: Nem adhatom vissza a komplementumot, mert nem hallottam még, a generális úr hol szokta a győzelmeit aratni.

Ebergényi, kollegiálisan ki akarja vágni *Nádasdyt*: Éppen most vettem hírét, *Károlyi* uram, hogy nagyságod kedves hitestársa feladta *Rákóczinak* a nagy*károlyi* várat.

Károlyi: Hát mit tehetett szegény asszony?

Czobor: Voltak már magyar dámák, akik tovább tartották a várukat.

Károlyi: *Zrínyi Ilona*, tudom, Nagy-*Károlyban* azonban német őrség volt, az kapitulált első kakasszóra. Azt kívánja a generális úr, hogy a császári katonák dolgát a magyar asszonyok végezzék?

Esterházy: Ne izguljon kegyelmed, *Czobor* uram nem gondolta komolyan. Tud nagyságod újabb híreket a lázadásról?

Károlyi: Annyit tudok, hogy az egész zenebonát könnyű lenne lecsitítani, csak ne hallgatna öfelsége a magyar ügyekben német miniszterekre.

Nádasdy: Hát kire hallgasson, ha nem a miniszterekre?

Károlyi: Minden becsületes emberre hallgasson, csak miniszterre, papra és generálisra ne. A bécsi miniszterek azt tudják, hogy a ne-

mes nemzet afféle cigány csürhe, mely meglapul, ha botot emelnek rá. A papok meg a birtokaikat féltik a protestánsoktól.

Pálffy: És a tábornokok mit féltenek?

Károlyi: Annak a sok talián tekergőnek, akit megtettek német generálisnak, nincs mit féltenie, de nekik azért kell a háború, mert prédára éhesek.

Czobor: Nem Rákóczi húzott kardot a császár ellen? Száz esztendő óta ez már az ötödik vagy hatodik felkelés. Az ember szinte szégyenli, hogy magyarnak született.

Károlyi: Ki a magyarságát szégyenli, kit meg a magyarság szégyel.

Esterházy: Ne ilyen tüskésen, nagyuraim, ne ilyen tüskésen! Magyarok volnánk valamennyien. Azt mondja inkább Károlyi uram, beszélt-e öfelségével?

Károlyi: Beszéltem. Azt ajánlottam, hívja össze az országgyűlést, adjon salvus conductust Rákócziéknak és azok mondják el a nemzet színe előtt, mi a panaszuk. A magyar ember jobban szeret disputálni, mint verekedni, hát alkalmat kell adni neki, hogy kibeszélje magát.

Czobor: Nem lehet kívánni a császártól, hogy megalázkodják alattvalói előtt!

Károlyi: Ha megtartja koronázási esküjét, azzal még nem alázza meg magát.

Esterházy: Mit válaszolt öfelsége?

Károlyi: Majd megbeszéli a miniszterivel.

Esterházy: És a másik dolgáról szólott nagyságod?

Károlyi: Szóltam a magyar hadseregről. Azt meg a Haditanáccsal akarja megtanácskozni. Tudjuk, mit jelent az!

Nádasdy: Magyar hadsereg? Hát az mi-féle csuda?

Károlyi: Azok közül a csudák közül való, amelyekért a generális úr apjaurának leütöttek a fejét Német-Ujhelyen. Én azt mondtam öfelségének, nemzeti hadsereget kell állítani. Harmincezer ember magyar tisztek kommandója alatt és az országban olyan rend lesz, hogy a paradicsomban sem különb. A panaszok kilencetizedrésze úgysis az idegen zsoldosok garázdálkodása ellen fordul.

Nádasdy: Ha szegény apámuram ilyet kívánt, akkor tévedett.

Czobor: A magyar hadsereg agyrém! A magyar nem való katonának. A régi időkben igen, mikor rajtamiskásan neki kellett rugaszkodni az ellenségnek, — de a taktika és sztratégia nem magyarnak való.

Károlyi: Nem-e? Hát nagyságod hogyan kanalizta föl mégis a hadi tudományt? Vagy mikor föleskették, lerakta előbb a magyarságát?

Esterházy: Vigyázzunk, urak, vigyázzunk, legalább mi ne kapjunk egymásba, úgysis elég visszavonás van az országban!

Pálffy: Megmondom én, hol itt a foggyatkozás, Károlyi uram! Ha harmincezer magyar katona áll fegyverben, az nem öfelsége, hanem a magyar nemzet hadserege lesz.

Czobor: Attól pedig mentsen Isten!

A palatinus időközben elkészült öltözködésével és kilépett a spanyolfal mögül. Szép és előkelő öregúr. Közjogi méltóságával jár, hogy magyar ruhát kell viselnie, de annak szabása valahogyan franciás benyomást tesz. Ezt a benyomást még fokozza terebélyes parókája és simára beretvált arca.

Esterházy: Károlyi uram, talán helyes volna, ha nagyságod a tervét írásba foglalná? Én alkalmilag átadnám öfelségének.

Czobor: A vármegyei conceptus bizonyára meg fogná lágyítani a császár szívét...

Nádasdy: A nagyszerű sztratégiai tapasztalatok után, miket Károlyi uram Dolhánál szerzett...

Károlyi, paprikavörös arccal: Írásban? Hát tudja, nádorispán uram, én nem vagyok íródiák. Senki íródiákja nem vagyok, a római szent császáré sem. És most Istennek ajánlom az urakat!

Döngő léptekkel ment ki. Az ajtókilincs valahogyan kiszaladt a kezéből és az ajtó nagy pukkanással bevágódott utána.

Kínos szünet támadt.

Végül, fanyar mosollyal, megszólalt a nádor:

— Ez most egyenesen Magyarországra lohol.

Nádasdy: És fölesküszik Rákóczi hűségére!

2.

Az Udvari Haditanács elnöki szobájában Thiele tábornok jelentést tesz Mannsfeld grófnak. Thielenek az a híre, hogy ő a Haditanács esze. Mindenesetre elsőrangú munkaerő. Megvan azonban az a rossz szokása, hogy minduntalan idegesen hunyorít a szemével.

Thiele: Itt a kiáltvány terve, melyet Magyarország számára készítettem. Közhirrét tesszük, hogy minden polgári egyén, aki megöl egy kurucot, megörökli annak fél vagyonát. Ettől az intézkedéstől szép eredményeket lehet várni.

Mannsfeld: A fél vagyonát? Nem rossz gondolat! Egyik farkas a másikat!

Ebben a pillanatban belép az adjutáns és hivatalos izgalommal jelenti, hogy megérkezett Heister marsall öexcellenciája. Az urak felállanak; Mannsfeld az ajtóhoz lép.

Heisternek olyan arca van, mint egy gonosz vén asszony. Zord kifejezését szándékosan eltúlozza, mert megkívánja, hogy felebarátai rettegjenek tőle. Némileg már megrokkant a kortól és kissé bizonytalanul lépked nagy csizmáiban.

Mannsfeld: Éppen jókor jött excellenciád! Átadhatom öfelsége legmagasabb kézira-

tát. Excellenciád most már az összes magyarországi hadak teljhatalmú főparancsnoka. Szabad szerencsét kívánom?

Heister: Kit osztottak be hozzám?

Mannsfeld: Thiele mindent tud, ő ezt is meg fogja mondani.

Thiele: Pálffy, Ebergényi és Nádasdy tábornok urakat.

Heister: Magyarokat? Mit kezdjek azokkal? Nekiünk példaadó eréllyel kell fellépniünk a lázadók ellen, a magyarok pedig mind sógor-ságban és komaságban vannak egymással.

Mannsfeld: Sajnálom, ez öfelsége határozott kívánsága. Öfelsége véleménye szerint ezek az urak jól ismerik a magyarországi viszonyokat.

Heister: Ha a császár parancsolja, akkor nem mondtam semmit. De majd rajtuk tartom a szememet!

Mannsfeld: Az semmiesetre sem fog ártani. Bár öfelsége föltétlenül meg van győződve a lojalitásukról.

Heister: Ha egy magyar ember lojális, ez azt jelenti, hogy karriert akar csinálni. Ha valamelyikük véletlenül nem lázadt még fel a császár ellen, akkor azt hiszi, hogy jutalomhoz van joga.

Mannsfeld: A jutalmat meg is kapják. Esterházyból herceg lett.

Heister: Pálffyt is hozzám osztották?

Mannsfeld: Őt általában kiváló hadvezérnek tartják.

Heister: Ezt a Savoyai herceg híresztelte el az udvarnál. Ő tudja, miért. Én csak annyit tudok Pálffyról, hogy a huszártisztjeivel tüntetően magyarul szokott beszélni és nekem ez éppen elég!

Thiele: Pálffy tábornok úr, amióta kitört a magyar forradalom, sokat van együtt a bécsi magyar urakkal. Reggelenként valóságos konventikulum van az Esterházy-palotában. Érdekes volna tudni, mit beszélnek maguk közt?

Mannsfeld: Kik járnak oda?

Thiele: Pálffy, Ebergényi, Nádasdy, Czobor, néha Forgách tábornok is.

Heister: Czobor nekem mindig nagyon gyanus volt!

Mannsfeld: Tüntetően szidja a rebelliseket, kérdés azonban, őszinte-e?

Heister: És az a Nádasdy! Az apját kivégezték mint felségsértőt, — el lehet hinni ilyen emberről, hogy úgy beszél, ahogyan érez?

Thiele: Mi kötelességszerűen meg szoktuk figyeltetni az Esterházy-palotát. Tegnap Károlyi Sándor is résztvett a titkos tanácskozáson...

Mannsfeld: Károlyi? Tegnapelőtt audiencián volt öfelségénél és előterjesztést tett a magyar hadsereg dolgában. Nem kíván kevesebbet, mint azt, hogy magyar hadsereget állítsunk, magyar tisztek kommandója alatt.

Thiele: Ügylátszik, ezt a tervet Esterházyék főzték ki.

Heister: Biztos, hogy Pálffy benne van!

Thiele: Bizalmas embereink jelentése szerint Károlyi tegnap korábban ment el Esterházytól, mint a többi úr. Izgatottnak látszott. Még aznap útra kelt Magyarországba. A jelentés szerint Kassának vette útját. Alaposnak látszik a föltevés, hogy valami titkos megbízást kapott az Esterházy-féle csoporttól.

Mannsfeld: Azonnal futárt küldeni a kassai új főparancsnokhoz! Schlick gróf figyeltesse meg Károlyit. Az első gyanus jelre el kell fogatni!

Heister: Ha tölem függne, én nem teketóriáznék sokat, hanem elfogatnám az egész társaságot.

Mannsfeld: Tudjuk, hogy excellenciád nem szokott teketóriázni, de az udvarnál, sajnos, másképp gondolkoznak. Esterházyék befolyásos emberek, hatalmas összeköttetések vannak.

Thiele: Ami például Forgách gróf urat illeti, ő legbizalmasabb embere József öfelségének.

Heister: Szomorú, hogy így van! Így aztán bajos rendet teremteni a birodalomban.

3.

Ezen a verőfényes reggelen József ifjabb magyar király, aki ugyan szívesebben hallotta, ha római királynak tisztelték, kiment falká-

jával a dunai nádasokba. Két solymot is vitt magával, két kéklábú rárót. Űr csak egy lovagolt a kíséretében: gróf Forgách Simon tábornok, a felség legkedvesebbik gavallérja. Délig vadászgattak, nem nagy szerencsével, akkor aztán a távoli Szent István-tornya felé fordították a lovuk fejét.

Az ifjú király és a tábornok egymás mellett poroszkáltak és csendesen beszélgettek. Őfelsége egyszerre könnyedén odavetette:

— Hallom, sok bécsi magyar siet mostanában Rákóczihoz?

— Sok magyarországi pedig Bécsbe siet Rákóczi elől.

— A tábornok úr mit szándékozik tenni? Marad, vagy hazamegy? — kérdezte a király, miközben ferdén nézett Forgách arcába.

A generálist igen meglepte a kérdés.

— Azt szándékozom tenni, amit eddig is: felségedet szolgálom.

— Kérdés, hol szolgálhat jobban, Bécsben-e, vagy Magyarországon?

— Azt majd felséged lesz kegyes megmondani, — szólt szünet után Forgách.

Megértette, hogy a király akar tőle valamit. Dehát csak tegye meg egyedül az egész utat, mert az túlságosan síkos egy magyarnak. Némi habozás után meg is cselekedte József úr.

— Tábornok, én most úgy beszélek önnel, mint a gyóntatómmal.

— Teheti felséged, titkot én tudok úgy tartani, mint a pap.

— Ha szeret engem, menjen haza és álljon be Rákóczi zászlaja alá!

— Spiónnak? — kérdezte Forgách vörös arccal.

— Nem vagyok olyan együgyű, hogy patkányt fogassak a párduccal. Arra való a macska. Ha ön kuruc lesz, akkor becsülettel fogja szolgálni Rákóczit. És vele engem.

— Ezt nem fogom fel a szegény katonaszemmel! — mondta Forgách.

— Kimagyarázom magamat. Ön tudja, hogy a császár a világ legnemesebb uralkodója, csak — hogy is mondjam? — nagyon is hallgat a tanácsosaira. Az Ausztriai Ház átka pedig mindig a miniszterei voltak.

— Szent igaz! — hagyta rá Forgách.

— Most megint minden igyekezetükkel azon vannak, hogy felbőszítsék a császárt a magyarok ellen. Pedig azokkal meg kell és meg is lehet egyezni. Én azt tartom: a megegyezésen fordul a Házunk sorsa. Egyszerre kifelé és befelé nem viselhetünk háborút.

— És hogyan gondolja felséged a megegyezést?

— Én Magyarország koronás királya vagyok. Kilenc esztendő óta az vagyok. Ha Rákócziék azt kívánják felséges urunktól, adja át nekem Magyarország kormányát, akkor nyilvánvaló lesz a világ előtt, hogy nem rebellesek, hanem törvényes alapon állnak. Lázadók ők csak akkor lennének, ha helyembe más királyt akarnának. Nem nagyravágás

hajt, hanem az a vágy, hogy szolgáljam a császár és a birodalom érdekét. Fölépíteném a budai várpalotát, magyar tanácsosokkal venném körül magamat, magyar hadsereget tartanék. A császárnak hasznára lenne, mert az én erőm az ő hatalma. És végre én is tehetnék valamit az emberiségért, míg most egyebet sem teszek, mint gémekre vadászom.

— Dicső terv! — mondta a tábornok. — De vajjon elfogadná-e a császár?

— Nem szívesen, mert az öregek azt hiszik, mi fiatalok nem vagyunk semmire sem valók... Ha azonban a magyaroknak kedvez a hadi szerencse, akkor a császár végül is engedni kénytelen. Ön Rákóczi táborában a kardjával és az eszével engem fog szolgálni. A kardjával segíteni fog a kurucoknak, hogy megtörjön a kormány ellenállása, az eszével pedig egyengetni fogja az én utamat...

— Akkor én Istennek ajánlom felségedet, megyek haza kurucnak!

— József király kurucának!

4.

Károlyi Sándor szabadszájú ember volt, bosszantotta is az az értelmetlenség, mely a magyar ügyeket mindjobban összekuszálta, egyébként azonban híve volt az Ausztriai Háznak és mostanában azon törte a fejét, hogyan lehetne a kuruc lázadást szépszerével lecsití-

tani. Kassára azért utazott, hogy érintkezésbe lépjen a császárhű urakkal és megállapodjék velük a közös teendőkben.

Schlick gróf, aki a nemrégiben meghalt Nigrelli utódja volt a főparancsnokságban, a legnagyobb bizalmatlansággal viselkedett minden magyareMBER, de különösen Károlyi iránt. A Haditanács parancsa arra utasította, hogy figyeltesse meg és szükség esetén fogassa el. Schlick legszívesebben a végén kezdte volna: Károlyi elfogatásával.

Egyelőre kémekkel vette körül a bárót és eltiltotta attól, hogy naplemente után elhagyja a szállását.

Károlyi, miután nem tudott Schlickhez férközni és miután Bécsbe is hiába küldött panaszos leveleket (futárait Schlick lefogatta, a leveleit pedig elkobozta), egy nap nyom nélkül eltűnt Kassáról. Később kitudódott, hogy Bercsényi táborába ment és hűséget esküdött Rákóczinak. Mérgében lett kuruc.

A labancok elvesztették legtekintélyesebb vezérüket. Mannsfeld és Thiele pedig igazolva voltak, mert a kassai főparancsnokság jelentéséből kitűnt, hogy Károlyi csakugyan áruló volt.

A Haditanács, a Károlyin immár kipróbált, balkezes módszerével azon fáradozott, hogy átkényszerítse a kuruc táborba a császár legvitézebb huszárját, Bottyán János ezredes is. Nem volt könnyű feladat, mert Vak-Bottyán soha sem törődött politikával, nem is

volt annyira csiklandós ember, mint Károlyi és szerette a császári ármádiát, ahol a török háborúk folyamán szegénylegényből ezredparancsnokká verekedte föl magát.

Bundás regruta korában egy fogadásával tette híressé a nevét. A nagyszombati jezsuiták viceportásából lett huszár és mivel bajtársai állandóan azzal bosszantották, hogy szentatyámnak nevezték, be akarta nekik bizonyítani, hogy a monostor tájékán is megteremhet a magyar virtus. Arra fogadott tehát, hogy parasztruhában bemegy az akkor még török Érsekujvárra és a mecset tornyáról ledobja a müezzint, mikor az gajdolni kezd. A müezzint lelökte, sőt ráadásul lelötte a török kapuőrt is, aki útját állotta, és szerencsésen kijutott lesben fekvő cimboráihoz.

Még császári ezredes volt, mikor Zólyom alatt farkasszemmet nézett Bercsényi kuruc seregével. Mielőtt megütköztek volna, Bottyán parlamentert küldött és párviadalra hívta a „legvitézebb“ magyar tisztet. Ocskay László ezt rögtön magára vette és kiugratott a sorból. A két sereg nagy érdeklődéssel figyelte a harcot, mert mindakét vitéznek az volt a híre, hogy testét nem fogja golyó.

Bottyán lova, amelynek bizonyára nem ez volt első ilyenféle kalandja, úgy táncolt-forgott a pisztoly csöve előtt, mint a szitakötő. Ocskay lövése eldőrdült és Bottyán a lova nyakára hanyatlott.

— Elég volt, öregapós? — kérdezte gúnyosan a kuruc.

De a sebesült váratlanul fölemelkedett nyergében, kilötte pisztolyát, miközben azt mondta:

— Ezt a gombócot nyeld le, cigánypurdé!

Most már Ocskay esett a lova nyakára, a szájából pedig vastag sugárban ömlött a vér. Mind a két bajvívót saroglyán kellett elvinni. Bottyánt gerincen, Ocskayt melle közepén érte a lövés, de mivel jó páncélinget viseltek a dolmányuk alatt, csak az ütés erejét sínylették meg.

Bercsényi szétverte Schlick seregét. A sebesült Bottyánt a zólyomi várba mentették emberei, amelyet azután ostrom alá fogott a kuruc. János úr másnap kiüzent a magyar fővezérnek, hogy kutyamód rosszul van, de ha önagysága küldene neki a híres tokaji borából, attól mindjárt meggyógyulna. Bercsényi küldött egy hordóval.

A várvédők később szabad elvonulás fejében feladták Zólyomot, Bottyán pedig hazabalagott Esztergomba. Ott azonban alig, hogy nyujtózott egyet a szép kastélyában, a Haditanács utasítására már elfogatta Kuckländer ezredes. A Bercsényi tokaji bora igen felháborította a bécsi urakat. Az, hogy Bottyán bort kért és kapott az ellenségétől, sokkal magyarrabb dolog volt, semhogy Bécs megérthette és árulásnál egyebet láthatott volna benne.

Ezúttal már harmadszor történt, hogy be-

súgás alapján vasra verték. Az volt a parancs, hogy Bécsbe kell szállítani, de odáig nem jutott el Bottyán, mert mikor eszkortjával éjjeli szállást vett egy falusi házban, a parasztok kiásták a ház falát és kiszabadították az öreg hőst.

Hová is mehetett volna, ha nem Rákóczi táborába? A Haditanács, amely sohasem hajlott lovagias babonákra, bebörtönöztette Bottyán feleségét. A szegény asszony hamarosan meghalt a vár földalatti pincéjében. A Haditanács elérte ezzel, hogy a kétfejű sasnak nem volt ezentúl ádázabb ellensége, mint Vak-Bottyán. A bécsiek azonban azt a tanulságot szűrték le az esetből, hogy Bottyánt már régen ártalmatlanná kellett volna tenni, kár volt az időt úgynevezett bizonyítékok keresésével vesztegetni.

Váratlanul Forgách Simon is átszökött Rákóczi táborába. Ezzel igazolta Mannsfeldet és Thielet, akik előre tudták, előre mondták és sohasem helyeselték, hogy az ifjú József király megtűrte bizalmas körében ezt a gyanus magyart.

Nevezetes dolog, hogy amit József király rábízott Forgáchra, annak ez sohasem járt a végére. Csak évek múltán, a közös száműzetésben, vallotta be Rákóczi fejedelemnek, hogy a király kívánságára lett kuruccá. Úgy látszik, új környezetében maga is annyira magyar lett, hogy szívében elszakadt királyi barátjától.

Esterházy Antal gróf, a Dunántúl leggaz-

dagabb mágnása, Pápa, Ugod, Devecser, Gesztes, Csákvár ura, mint császári ezredes Pápa városát tartotta, ötszáz némettel. Urabátyja, a palatinus rémületére és felháborodására, egy nap kitűzette városa tornyaira Rákóczi piros zászlaját és öccsével, Dániellel együtt kuruc lett.

Antal úr azért lett forradalmár, mert nem volt hajlandó résztvenni azokban az undorító méészárlásokban, melyeket Heister a magyar falvak asszonyai és gyermekei közt rendezett. A marsall kötelezővé tette csapatvezéreire nézve ezeket a vérengzéseket, az volt a meggyőződése, hogy a magyar dacot csak így lehet megtörni.

Midőn Bécsben hírért vették az Esterházyak pártütésének, azt mondták: Régi igazság, hogy magyar ember hűségében nem lehet megbízni!

RECRUDESCUNT...

1.

Leopold császár bevonult a kabinetjébe, rátolta az ajtóra a reteszt, kivett a kebléből egy írást és mohón olvasni kezdte:

„Recrudescent inclytæ gentis Hungaræe vulnera...”

Rákóczi manifestuma volt, melyet Európa nemzeteihez intézett, felszólítván őket, ítéljenek, mint igaz bírák, van-e a magyarságnak oka és joga, hogy táborba szálljon a császár ellen.

A kiáltványt Ráday Pál írta, a kéz a kancelláré volt, de a hang Rákóczi Ferenc hangja volt és olvasás közben a császár állandóan az ő széles és rokonszenves ábrázatát látta maga előtt.

A manifestum a nemzet és Rákóczi sérelmeit huszonegy pontban sorolta föl. Egyike volt ez a legmegrázóbb panaszoknak, melyek valaha a sötét földről a csillagos eget felé szállottak. A császár elolvasta és közbe hol vér-vörös, hol krétafehér lett az arca. Ez az írás,

mely őt egy magasabb bíróság elé idézte és úgy bánt vele, mint a vádlottal, megrémítette és összezúzta önérzetét. Ő soha sem hitte volna, hogy vele, az Isten kegyelméből való uralkodóval, ilyen hangon is lehet beszélni.

— A fölkelés oka, — olvasta — hazánk törvényeinek kimondhatatlan ronesolása. Mert íme, a legelső magyar nemzetségeket kiirtották, a hazafiakat megfosztották méltóságaiktól és birtokaiktól és idegeneket hoztak a helyükbe. A király esküvel fogadta a törvények megtartását, de ő volt az, aki lábbal tiporta az igazságot...

A császárt rosszullét környékezte, de azért nem tudta abbahagyni az olvasást; önkorbácsoló mohósággal falta tovább a szörnyű írást.

— Európa egyik legharciasabb nemzetétől elvették ősei kardját, a hadvezetést idegenekre bízták, alig van magyar vár, ahol magyar főtitest volna a parancsnok. A hazafi a saját szülőföldjén számkivetett...

— Az udvari tanács kormányoz, törvény ellenére, így a karlócai békét, mely Magyarország sorsáról határozott, megkötötték anélkül, hogy megkérdezték volna magyar ember véleményét...

— A magyar gazdáktól elvették a török hatalom alól fölszabadult birtokaikat, amelyekért ők maguk is harcoltak és véreztek, az elvett földre idegeneket telepítettek...

— Az adókat az országgyűlés megkérdése nélkül vetik ki. Az ország hajdani gazdag-

sága és boldogsága ma már csak szomorú emlék. A nép koldussá lett. Az adóhátralékot katonák hajtják be, a késedelmezőket börtönbe vetik, botozzák és kínozzák. Az elgyötört emberek tömegesen követnek el öngyilkosságot, sokan török szolgálatba állanak, asszonyaikat, gyermekeiket zálogba adják. A pogány sokkal emberségesebben bánt a magyar néppel, mint a keresztény király...

A császárnak ekkor már úgy rémlett, mintha kezében a papírlap vérezne, lángolna és üvöltözne... Tovább!

— A vallás ürügye alatt a kormány zavart és vizsályt támaszt az országban, az egyházi jövedelmeket idegen, a népnyelvét nem értő papoknak adja...

— A szabad nemzetet önkényuralom alá hajtják, a törvényfolyását osztrák módon alkítják át. A császár megfélekezett esküjéről, melyet az alkotmányra tett, ő, aki istenfélő ember hírében áll, a legfőbb törvényszegő és ő kényszeríti a nemzetet, hogy fegyveres kézzel védje meg uralkodójával szemben a törvényes rendet...

— Az örökös királyság felállítását az eperjesi mészárszéken készítették elő. Gyászolnak az özvegyek és árvák és sokaknak kiontott vére Ábelével együtt az egekhez kiált. Az osztrák kegyetlenség Rákóczi Ferenc és még nyolcvankét hazafi vérére szomjazott. Törvénytelen bíróság elé állították, felségsértéssel vádolták

öket, hamis tanukat béreltek, nyíltan jutalmat ígértek annak, aki Rákóczi ellen vall...

— A magyarok nemes elméje azonban nem szenvedheti az igazságtalanságot, a haza szabad fiai súlyosabb dolognak tartják a szolgaságot, mint a keserű halált. Hogy kiszabadítsák nemzetüket a járomból: felajánlják életüket, vagyonukat, utolsó csepp vérüket. És hogy a fölkelésre nem elbizakodottságuk, önzésük vagy dicsőségszomjuk ösztönzi őket, hanem csak a szörnyű kényszerűség, annak Isten és a szent angyalok a tanui...

Huszonegy pont, — egy óriási pöröly huszonegyszer sújtott le Leopoldra... Már az elsőnél megrengett és megingott minden, ami eddig szilárd és állandó volt; az ötödik-hatodiknál málladozni és omladozni kezdett az önérzete; mikor pedig huszonegyedszer csap le a szörnyű kalapács: ez már felesleges erőfeszítés, csak törmelékszilánkokat röpít szerteszét.

A császárnak eszébe jutott, hogy mikor megkoronázták Szent István koronájával, akkor ő ünnepi meghatottságban megfogadta, hogy szerető apja lesz ennek a népnek... Mi történt a magyarokkal, hogy a düh és kétségbeesés hangjai törnek ki belőlük? Akik így beszélnek, azok már leszámoltak mindennel és mindenkivel, multtal és jövővel, azok életüket és becsületüket föltették egyetlen elhatározásukra.

Vajjon mit csináltak a miniszterei ezzel a néppel? Neki mindig azt jelentették, hogy a

magyar nép elégedett, csak egypár Thököly-féle úri szélkakas nyugtalankodik. Pedig hát nyilvánvaló, hogy az országban havashegyek magasságáig halmozódott fel a fájdalom és a keserűség.

Van egyáltalában olyan birodalom, vagy császárság, amelyet ilyen áron érdemes fenn tartani?!

2.

A kabinet ajtaján már ismételten kaparsztak... Ki az? Mit akarnak?

A szolgálattevő kamarás alázatos suttogással jelenti, hogy Kollonich kardinális úr és Wratislaw gróf úr várakoznak az előszobában. Igen fontos jelentenivalójuk van.

Kollonich?! Wratislaw?! Éppen jókor! Ők is azok közül valók, akik olyan vakbuzgóan szították ezt a szörnyű tüzet! Jöjjenek, jöjjenek! A császár kaján megkönnyebbülést érzett. Pontról pontra a fejükre fogja olvasni Rákóczi manifesztumát és ők pontról pontra felelni tartoznak!

A két úr behajlongott az ajtón, az arcuk sugárzott, mintha nagy boldogság érte volna őket. Úgy jöttek, mint a győztes hadvezérek.

— Felséges uram, — mondta az érsek — éppen most kaptuk kézhez a rebellisek manifesztumát!

— És annak ön örül?

— Úgy hisszük, minden császárhű embernek örömnapja a mai. Mert a kiáltvány, melyet vádiratnak szánt a szerzője, egész Európa szemében elégtételt fog szolgáltatni felséged kormányának.

Leopold jobbnak látta, ha egyelőre eltitkolja, hogy már ismeri az írást. Kérdően tekintett hol a papra, hol a másokra.

Megszólalt Wratislaw. Az ő szokott gavaléros könnyedségével. A legsúlyosabb államügyeket is játszva szokta elintézni. A császárra, aki maga tépelődő és nehéz természetű úr volt, rendszerint nagy hatással volt ez a hajlékonyság és rugalmasság.

— A manifesztum legsúlyosabb vádpontja az, — szólt mosolyogva a kancellár — hogy a kormány „a törvényfolyását osztrák módon alakítja át“. A magyarok eddig mindig arról panaszkodtak, hogy ők a birodalom mostoha gyermekei, az osztrákok kedvéért elnyomják őket, a kiáltványban azonban elismerik, hogy felséged osztrák módon akarja őket kormányozni, tehát úgy kíván velük bánni, mint leg hívebb és legkedveltebb alattvalóival. Ez a beismerés ki fogja nyitni Európa szemét!

A bíboros, akit minden magyar kérdés szenvedélyesen érdekelt, elkapta a kancellár elől a szót:

— Azt mondja Rákóczi: a fölkelés oka az uralkodó törvénysértése. De hiszen tudjuk, mit értenek ők törvényen: a nemesek adómen-

tességét és a köznép rabszolgaságát. Az uralkodónak, aki hajlandó megvédeni az ilyen törvényeket, nagyon kellene gyűlölnie a saját népét. Akárhogyan csúrik-csavarják is a lázadók az igazságot, minden becsületes ember be fogja látni, hogy ebben a harcban Felséged a magyar nép érdekeit védi, a rebellisek pedig néhány nemesi család elavult előjogait.

— Van arcuk fölhánytorgatni azt is, — mondta a kancellár — hogy a kormány nem állít magyar embereket a hadsereg élére! Nagy kötelességmulasztás lenne, ha fölfegyverznék azt a nemzetet, mely száz esztendő folyamán ötször lázadt fel törvényes ura ellen, Felséged a kereszténység legfőbb védőura. A kereszténységet nemcsak a pogány, hanem a pogánnyal cimboráló eretnekek részéről is fenyegeti veszedelem.

Most megszólalt a császár:

— Panaszuk, hogy a töröktől visszafoglalt magyarországi birtokokat nem adták vissza régi tulajdonosaiknak?!

— A panasz alapja a közjogban való járatlanság, — magyarázta Kollonich. — A magyarok maguk sohasem tudták volna visszavívni ezeket a területeket. Felséged nem az ő erejükkel, tehát nem mint magyar király, hanem a birodalom erejével, azaz mint német császár győzte le a törököt. Ez azt jelenti, hogy a felséges német császár meghódította Magyarországot, nem a magyaroktól, hanem a pogány-

tól, az országot tehát a hódítás jogán bírja. Nagyon természetes, hogy a földbirtokot azoknak adományozza, akik leghívebben ragaszkodnak az uralkodóházhoz és a kereszténységhez.

Wratislaw, aki maga is kapott már magyarországi uradalmat, kiegészítette:

— És akiket nem kell attól féltetni, hogy a törökkel vagy a protestánsokkal cimborálnak.

De a nyomor! A magyarországi nagy nyomor!

— Igen, — vetette oda könnyedén a kancellár — a manifestum arról is beszél, pedig erről jobb lett volna hallgatnia. Mert amíg Rákócziék adómentességet élveznek, addig nem lehet szó egészséges gazdasági politikáról és a szerencsétlen ország nem is heverheti ki a török hódoltság következményeit.

— A manifestum, — vette át megint a szót Kollonich, — a manifestum felpanaszolja, hogy Rákóczit ártatlanul üldözték és vádolták meg felségsértéssel. Ez furesza logikai ugrás, mert hiszen azóta Rákóczi már fegyvert fogott az uralkodója ellen és maga igazolta a felségsértés vádját.

— Ebben az ügyben csak egy igazságtalanságot vethetünk magunknak a szemünkre: hogy nem fogadtuk meg Kinsky gróf tanácsát, aki mindig sürgette, hogy ártalmatlanná kell tenni az egész Rákóczi-családot. Ha ez megtörtént volna, akkor sok gondot, sok pénzt és sok vért takarított volna meg felséged.

— Köszönöm, uraim, — mondta szünet után a császár — önök híven teljesítették kötelességüket és reménylem, segítségünkre lesznek, hogy ezt a legújabb veszedelmet is elháríthassuk a birodalomtól.

Kollonich és Wratislaw lojális meghatottsággal kezét csókoltak uruknak.

A császár pedig becsöngette komornyikját: „Jöjjenek a muzsikuskok!” Mert azt a nyomasztó érzést, mely az urak felvilágosítása után is visszamaradt benne, csak egy olasz pásztortal tudja enyhíteni és feloldani.

KURUC INTERMEZZÓ.

A fejedelem és a halál.

Besötétedett és hideg eső szemergett. A táborig vissza még három órai lovaglás... A fejedelem megállította lovát egy tanyai ház előtt:

— Itt meghálunk!

Nyolc lovas palotás, két vadász és Leo nevű vizslája volt vele. Szívesség volt a házban, de ennivaló semmi. A palotások tehát megint lóra kaptak és elszéledtek a sötétségben, elemózsiát keresni. Addig a jágerek megvetették a fejedelem ágyát: derékalja szalma, lepedője lópokróc, vánkosa nyereg, takarója pedig a nagyúr köpenyege.

Egész délután vaddisznó kondát nyomoztak Csenger és Tatárfalva között. Óvatosan, lövésre kész puskával osontak a vad nyomában és sejtelmük sem volt arról, hogy reájuk meg egy császári gránátos csapat vadászik, óvatosan és lövésre kész puskával.

Ez Szatmár ostroma idején történt. Rákóczi öreg ágyúkkal törette a falakat, időközönként pedig vadászkirándulásokat tett a kö-

zeli erdőségekben. Hívei akadémuskodtak, köztudomású volt, hogy a Haditanács legszívesebben bérgyilkosság útján intézné el az egész nemzeti fölkelést, Rákócziiban azonban sokkal nagyobb volt a vadászszenvedély, mint az élet szeretete.

A szatmári ostromzár egyébként nem volt valami szoros; a németek ki-kiszállingóztak a városból takarmányozni és a kuruc porták vagy elcsípték őket, vagy nem. De még szatmári polgárok is kijártak az ostromlók táborába, hogy híreket vigyenek a németek dolgáról.

A szobában, ahol megágyaztak, áporodott volt a levegő. A fejedelem maga nyitotta ki az ablakot. Leo ekkor halkán és haragosan morogni kezdett. Emberek jártak a ház körül! Nem a parasztgazda, az künn ült a konyhán és vele egyébként is megbarátkozott már Leo.

A fejedelem a dolmánya zsebében felhúzta pisztolya sárkányát és a nyitott ablakba lépett. A szobában homály volt, de a felhők közül már kisütött a hold. Egyszerre egy tollas kalap árnyképe bukkant föl előtte. Német katonatiszt! Ott állott az alacsony ablak alatt, pisztolyát Rákóczi szívének irányította és a fejedelem látta a homályból kivillanó fehér fogsorát, amint nevetve szólt:

— Hercegem, régóta járok már ön után, eddig mindig hiába, de most az egyszer a kezemen van. Adja meg magát kegyelemre!

A német nemcsak egész délután, hanem

már hetek óta egy ragadozó állat ravaszságával és szívósságával, láthatatlanul és ugrásra készen osont Rákóczi nyomában. Most végül kezében volt a fejedelem és vele a nagy karrier, amelyre annyira vágyódott. A császár kétségkívül bárósítani fogja Rákóczi elfogóját és birtokot adományoz neki...

— És mi lesz a sorsom, ha megadom magamat? — kérdezte a fejedelem, hogy időt nyerjen.

— Ó, tisztességes hadifogság! — biztatta a tiszt.

A fejedelem a biztató hangjából kiérezte, hogy ellenfele élve szeretné elfogni és ezzel már fölénybe is került.

— Ön azt mondja, tisztességes hadifogság —?

A következő pillanatban kihúzta kezét a dolmánya zsebéből és a tiszt képébe sütötte pisztolyát. Az egy másodpercig mozdulatlanul állott, arca, mely az imént még hófehér volt a holdvilágban, fekete álarcot kapott a vértől, azután holtan a hátára vágódott.

A ház környéke ekkor már nyüzsgött a császári gránátosoktól. A fejedelem visszaskökött az ablaktól és két vadászával eltorlaszolta magát a hátsó kamrában. A gránátosok puskatussal betörték az ajtót, a kurucok azonban közéjük puskáztak, néhány ember elesett és mivel a németek nem tudtak a sötétségben eligazodni, kihátráltak megint az udvarba.

Odakünn rövid tanácskozás után elhatá-

rozták, hogy fölgyújtják a házat és kipörkölik a kurucokat. Ha kizavarja őket a füst, a tüzfény mellett egyenként lelőhetik őket. Rákóczi holttestéért is szép jutalmat várhatnak.

A nádtető már lobogó lánggal égett, mikor vágtatva jöttek a fejedelem palotásai. A puskalövések zaja hozta vissza őket.

Dühös elszántsággal rohanták meg a gránátosokat, az égő ház tüzfénye mellett ádáz dulakodás támadt, végül is levágták az összes németeket. Néhányan meg akarták magukat adni, de a megvadult kurucok nem kegyelmeztek senkinek.

Szepesvár meghódol.

Rákóczi Ferenc fejedelem Emlékirataiból:

„A különböző események közt Trencsényi Mátyás tette volt a legkülönösebb, megérdemli hogy megemlítsem.

Ő Csáky Mihály gróf szolgálja volt, mesterségére himzőmester s urával együtt Szepesvárba szorult, melyet német őrség védett. Katona nem volt soha, nem is volt benne katonai szellem vagy hivatás, a külseje legalább nem mutatta. De értésére esvén, hogy az egész ország fegyvert fogott a szabadság védelmére: ily példa által lelkesítette, azon gondolkozott, mikép kényszeríthetné a hely parancsnokát, habár élete veszélyeztetésével is, hogy feladja a várat, melyet a népsereg már ostromolt volt.

Föltevé tehát magában, hogy megöli a parancsnokot, vagy legalább súlyosan megsebesíti, mely esetben — nem lévén a várban sebész, kivel magát gyógyíttathatná — kénytelen lenne magát megadni. Így eltökélve, mint-hogy a vár meredek sziklán épült, kötelekkel ellátá magát, s egy helyet keresett, ahol leereszkedhessék és így kikerülje büntetését.

Meghatározván e merényletre a napot, karddal oldalán, mint egyébkor, meglátogatta a parancsnokot, sőt vivén kezében, hogy szeme közé szórja. Mit meg is tévén, kirántá kardját és több sebet ejtett rajta.

A zajra kiszaladt a parancsnok felesége, s mindenfelől kezdtek összefutkosni. Trencsényi azonban a kiszemelt helyen — hol már előbb megerősíté kötelét — leereszkedett és a várat körültáboroló néphez csatlakozék. Vakmerő tettének megvala kívánt sikere, mert a parancsnok kevés nap múlva, sebészek hiányában nem gyógyíttathatván sebeit, föladá a várat, azon föltétellel, hogy csapatával szabadon elvonulhasson.“

Hadi voluntérok.

A Morva folyó partján, egy útszéli csárdában két dán katona borozgatott csendesen. A segédc csapatokkal jöttek az országba, melyeket jó pénzért a dán király küldött a császárnak. Egyiknek vörös volt a kabátja, má-

siknak kék, de mindketten fiatalok és lensző-kék voltak. Őrjáratokat vezettek különböző irányokból és mikor az imént véletlenül egymásra akadtak a nádasban, igen megörültek a találkozásnak. A legénység künn a csárda előtt rostokolt a lovak mellett.

A vöröskabátos: Te a hármasonnál szolgálatsz? Mikor jöttetek?

A kékkabátos: Három nappal ezelőtt léptük át a magyar határt, de Bécsben már a mult héten voltunk.

A vörös: Hová való vagy te?

A kék: Sverdrupi.

A vörös: Sverdrup Himmerlandban van? Ott nekem rokonaim élnek, Monrádék. Ismered őket?

A kék: Na hát ez nagyszerű! Az én édesanyám Monrád leány!

A vörös: Akkor mi rokonok vagyunk. Erre már iszunk egyet!

A kék: Jó ám a magyar bor. Drágán mérik?

A vörös: A kuruc helyeken ingyen. Ha megszomjazol, kivered egy hordó fenekét. Kár, hogy lovaink nem isznak bort, nekik is jutna.

A kék: Ilyen úri élet van itt?

A vörös: Itt minden nagyban megy, barátom! Ha szalonnát akarsz pirítani, akkor felgyújtasz egy házat. A lovadat templomba kötöd be. Az én Idunám már nem is adja fehér

cipón alól. De most azt mondd meg nekem, ott-hon mi az ujság?

A kék: Nagyon szépen búcsúztattak minket. A király úr szemlét tartott az ezred fölött és beszédet mondott.

A vörös: Miket mondott?

A kék: Azért küld minket Magyarországba, hogy messzi földön becsületet szerezzünk a dán névnek... És tanuljuk meg jól a hadi tudományt, hogy egykor majd, ha szólít a dán haza, derekasan megálljuk a helyünket.

A vörös: Azt nem mondta, mennyit fizet néki a császár a ti bőrötökért?

A kék: Azt nem. De a leányok sírtak és még a lovainkat is felvirágozták. Igaz, te, azt mondják, nagyon szépek a magyar asszonyok?

A vörös: Hát szépek.

A kék: És elég barátságosak?

A vörös: Hogy barátságosak-e vagy nem, azt itt nem kérdezzük. Mi parancsolunk, ők pedig engedelmeskednek.

A kék: Úri nők is —?

A vörös: Azok egy kicsit többet visítanak, de ha muszáj nekik, akkor muszáj!

A kék: Szeretnék valamit kérdezni... Igaz, hogy itt asszonyokat és gyerekeket is kell ölni?

A vörös: A császári marsall megköveteli. Azt tartja, másképp nem lehet megfékezni ezt a fene népet. De így se lehet.

A kék: No de asszonyokat —! Ezt én nem tudom elképzelni... Ha az otthonvalókra gondolk...

A vörös: Gyerek vagy! Te az édesanyádra és a húgodra gondolsz... De ezek itt egészen másfélék... Nem dán asszonyok...

A kék: Te is öltél már?

A vörös: Ez tulajdonképpen a legénység dolga...

A kék: Nem útalatos mégis?

A vörös: Eleinte az, de hamar meg lehet szokni. Vannak, akik vad kedvteléssel csinálják... különösen a fiatalokat és szépeket...

A kék: A fiatalokat és szépeket? Azokat is?

A vöröskabátos nem felel, csak különösen mosolyog és hirtelen felhajtja poharát.

Kívülről lárma hallatszik, mintha lovak ágaskodnának és emberek futkosnának... Azután ordítás és gyors egymásutánban néhány puskalövés...

A vöröskabátos sápadtan fölkel és magára szíjazza a pallosát. A kék némán utánozza minden mozdulatát.

— Valami történik! — hebegi.

Mindketten mereven nézik az ajtót. Az most hirtelen kivágódik és négy-öt puska mellel mered be rajta. Minden puska mellett egy-egy vadképű, szurtos legény... Kurucok! A kék-kabátos azt hiszi, ő most álmodik.

— Letenni a fegyvert! — ordítja valaki németül.

A vöröskabátos szó nélkül engedelmeskedik; tudja, hogy egy másodpernyi késedelem az életébe kerül; a kékkabátos követi a példáját.

Most egy magyar főtiszt ront be az ajtón. Pompás és ijesztő alak. Párdubőrét aranylánc fogja össze a mellén, az öklében daruorrú baltát forgat. A szeme úgy szikrázik, mint az eleven parázs.

— Hej, ti, miféle náció vagytok? — kiáltja németül.

— Dán vértések, — mondja halkan a vöröskabátos.

— A dánok tegnap harminc magyar asszonyt és gyereket égettek meg Sikérfalván!

A tiszték nem felelnek. A magyar a csákányával az asztalra vág.

— Mi történik azzal, aki Dánországban asszonyokat gyilkol?

Azok ketten most is hallgatnak. A kuruc vonagló ajkán fehér tajték buborékol.

— Ti dánok, mit kerestek Magyarországon? Mért jöttetek ide? — ordítja bősziúten.

— Volontérok vagyunk, kérem, katonáskodást jöttünk tanulni...

— Tanulni jöttetek? Hát akkor most meg fogjátok tanulni, milyen a katonai akasztás!

Sarkon fordult és szemben találta magát egy farkasbőrös főlegénnyel.

— A mestergerendára velük! — adta ki a parancsot.

Már ment is kifelé.

— És mi légyen a többi dán rabbal, Ocskay brigadéros uram? — kérdezte az altiszt.
A brigadéros rábömbölt:

— Hát azok még élnek, ti mulyák?!

A kékkabátos fiú még most is azt hiszi, ő álmodik...

„Ausztiai irrupció.“

A pirosan lángoló alkonyi égbolt alatt fekete árnyéklovasok vonulnak az osztrák határ felé. A merre a szem ellát, mindenfelől jönnek és mind egy irányban loholnak, mohón és csökönyösen, mint a vándorhangyák. Fölöttük beláthatatlan varjúcsapatok, mintha fekete hópelyhek kavarnának a levegőben; a seregek nyomán farkascsoordák kullognak.

A császáriak fölégették a védtelen Pápát és Tatát, Heister marsall asszonyok és gyermekek vérével itatja a magyar rögöt... „Tanulják meg a rebellisek, hogy nem gyerekjáték a háború!“ A kormány úgy tesz, mintha nem tudna ezekről az égetésekről és mészárlásokról; ha majd megelégedte, akkor meg fogja tagadni és el fogja csapni a vén hóhért. Ők így szokták.

Egynap azonban Rákóczi fejedelem kiadta a parancsot: „Menjetek rá Ausztriára, tanulják meg ők is, hogy nem gyerekjáték a háború!“

Kuruc sorkatonaság kevés volt a bécsi végeken, Bottyán tábornok hát lóra ültette két vármegye nemességét. Szabad prédálás, nemes atyámiai, — ezúttal dúlni és rabolni hazafikötelesség!

Kaján örömmel kaptak lóra fiatalok és öregek, — de sok mindenért kellett megfizetniök! A vérért, mely posványossá tette a vesztőhelyek környékét; a szederindás omladékrakásokért, amelyek egykor virító magyar falvak helyén emelkedtek; a fölperzselt kastélyokért és kunyhókért; a kifosztott csűrökért; az elhajtott csikókért; az öngyilkosságba kergetett asszonyokért; talán egy botütésért, egy megbecstelenítő szóért.

Nekik, a határmegyéknek, bőven kijutott mindezekből. Hiszen az idegen úgy uraszkodott itt, mintha a magyar föld az ő öröklött tulajdona volna. A rongyos plundrájú is, ha általjött a határon, magyarok közt mindjárt hatalmas embernek érezte magát.

A mokány lovak lóbáló fejjel poroszkáltak az osztrák határ felé... És egyszerre mosolyogni kezdett körülöttük a komor anyaföld: ez már a béke és jólét országa volt. Szép házak, virágzó kertek, gazdag csűrök, zöld vetések mindenfelé. A németek dehogy is sejtik, hogy útban vannak az apokaliptikus lovasok.

Tudják, hogyan tudnák, hogy a szomszédban háborús világ van. Vasárnapi kocsmázáskor, citerapengés mellett el is mesélik egy-

másnak, hány embert vágtak le a „miéink“, hány falut gyújtottak fel. Heister uram nem érti a tréfát, mondják némi borzongással és sok elismeréssel. A török idők óta különben is megszokott dolog, hogy kergetik és ölik a magyarokat; azoknak talán ez a rendeltetésük, mint az erdei vadnak. Lehet, hogy meg is szokták már.

De hogy a polgárháború véres réme eljöhethetne az ő pirostornyú, fehérházú falvaikba, arra még sohasem gondoltak. Olyasmit hittek, hogy az olyan, mint a marhavész: emberekre nem ragad át.

És váratlanul egy vérfagyasztó, idegen hang üvöltött bele a husvéti áhítatba, a föld pedig megdobbant a vágtató lovasok paripái alatt. Anyától lett emberek ezek, vagy ördögök? A szemükben gyűlölet, a szívükben bosszúvágy, az öklükben halál... Oly vadidegenek, mintha nem is a szomszédországból, hanem Ázsia ezermérföldes pusztáiból törtek volna elő. Trombitáik megfagyasztják az emberekben a vért, még lovaik is úgy nyerítenek, mintha nem is zabbal, szénával, hanem vérrel és emberhússal élnének.

A visszhang hosszan görgeti a vészlövészeket, városról városra, várról várra; a falvakban jajgatnak és vinnyognak a lármaharangok; a tavaszt megdermeszti a fagyos rémület; amerre a magyarok járnak, gomolygó füst, lobogó tüzláng, halálordítás kíséri őket.

Husvét hétfőjén Leopold császár a bécsi Szent István templomban hallgatta a szentmisét. A székesegyház titokzatos homályában ezer viaszgyertya sziporkázott; a magas bolt-hajtások alatt zengő vihart támasztott az orgona.

A császár a fájdalomtól megtört szívvel térdepelt az oltár előtt. Megtört szívvel, mert szörnyű dolgok történnek a birodalmában. Tulajdon veje, Miksa Emánuel bajor választó, fegyveres kézzel tört be Ausztriába, miként a vadkan az Úr szőlejébe és lovasságával ma már Linz városa alatt áll. Őt még a rebellis Rákóczinál is jobban, a megcsalatkozott rokon keserűségével, átkozza a császár. A hadidicsőség, mit Buda és Belgrád alatt szerzett, fejébe szállt az elektornak és most sváb királyságot akar magának kihasítani a szentbirodalom testéből. Böszíti a gonosz rágalom is, mely arról szól, hogy fiát, a spanyol korona örökösét, bécsi méreg ölte meg.

A császár arról is tud, hogy a magyar lázadók Miksa Emánuelét akarják királyukká koronázni. Titkos megállapodás van köztük, hogy a magyar és bajor hadak Bécs falai alatt fognak egyesülni. A császár már gondolt arra, hogy menekülnie kellene Bécsből, de nem tud hová menni, a római szentbirodalom urának nincs hová lehajtania fejét.

A bajor herceg háta mögött XIV. Lajos francia király áll; Rákóczinak is ő a rossz szelleme. Emberi elme gyöngye annak megérté-

séhez, miért késik a Gondviselés ennyi gonoszság megtorlásával?

Egész Magyarország fegyverben áll törvényes ura ellen, az Udvari Haditanács pedig, bár kocsiderékszámra írja a rendeleteket, nem bír a rebellisekkel. Heister marsall minduntalan jelenti, hogy most már megsemmisítő csapást fog mérni, de a valóságban egyebet sem tesz, minthogy ügyefogyottan fel-alá topog az országban és céltalan gyorsmenetekkel csigázza a hadseregét.

És mi van a híres Savoyai herceggel? Eugen az Imperiumban ül és egyebet sem tesz, mint pénzt követel. Katonái rongyokban járnak és éhen halnak, főtisztjei pedig csapatosan elhagyják a hadseregét, mert levegőből nem lehet megélniök. A savoyai keserű, szinte már goromba hangon ír a császárnak...

Pénz kellene, mindig csak pénz, — de honnan vegye? Az állami pénztárak mindig üresek. Hárommillió kölcönt vettek föl Rákóczi birtokaira, — de hol van az már! Nemrégiben a császár százezer forintot kért a bécsi bankároktól, de azok csak nyomorult ötezret tudtak kiizzadni.

Miért nincs soha pénze a császárnak és miért van mindig a francia királynak? A francia katonák finom posztóban járnak, úri csizmát és köpenyeget viselnek, húst esznek, bort isznak, lovaik kövérek és fényesszőrűek...

Szégyenletes dolog, hogy a külföldi kormányok nem is titkolják, mennyire rokonszenveznek a magyar rebellisekkel. Többen a német fejedelmek közül kereken kijelentették, hogy nem adnak segédcsapatokat a magyarok ellen. A lengyelek, törökök és franciák követeket tartanak Rákóczi udvarában, mintha nem is lázadó jobbágy, hanem uralkodó király volna. Hová jutunk, ha így züllenek a fejedelmi udvarok erkölcei?

A porosz követ kéretlen jótanácsokkal alkalmatlankodik a császárnak, hogy kössön békét Rákóczival. Rákóczinak megkegyelmezhet, de békét nem köthet a tulajdon alattvalójával... Még a császár angol és holland szövetségesei is fölötte gyanúsán viselkednek. Mylord Stepney, Anna királyné rezidense, a szerdai fogadáson angol arcátlansággal a szemébe mondta a császárnak, hogy a magyaroknak joguk van a szabad és alkotmányos élethez. Persze, az eretnekek egymáshoz szítanak!

Leopold olyankor nem válaszol semmit, de minden életműködése egyetlen elhatározásba görcsösödik: nem — és nem! Lázadó jobbágypai előtt ő nem alázkodik meg és nem hívja össze a magyar országgyűlést. Rákóczival ő nem tárgyal békéről, legföljebb csak kegyelemről. A protestánsok telhetetlenségének ő nem áldozza föl a katolikus szentegyház érdekeit. Nem és nem! Ha meghasad a föld, ha fejére szakad az égbolt, ő akkor is nemet fog

mondani! Mert érzi, hogy ez a Nem az ő ereje, az ő méltósága, ez az ő császársága!

*

Ite missa est! — Ófelsége, az udvari emberek és testőrök nyüzsgő felhőjében kilépett a homályos templomból. Az Óriáskapu küszöbén egy pillanatra megvakította a tavaszi verőfény.

De azután kínosan visszahökkent: rút és ijesztő képek cikáztak előtte vad zűrzavarban. Mi ez? Szekerek, állatok, emberek lepik el a teret; dühösképű férfiak, sírángozó asszonyok, gyerekeket és batyukat hurcolnak, teheneket és kecskéket terelnek; és valamennyinek arcát eltorzítja a rémület közös vonása és valamennyinek tekintete olyan üres, mintha megvakította volna a pokol tüze.

A testőrök sorfalat vontak a császár elé, de alig bírtak a megvadult tömeggel. A palotakapitány sápadtan jelentette:

— Az ellenség betört a bécsi külvárosokba.

— Az ellenség? A bajor?

— Nem, Béri Balogh Ádám a magyarjainal... Rabolnak, gyujtogatnak, ölik a népet.

— Ezt is! Még ezt is meg kell érnem!

— Felséged itt teljes biztonságban van, annyi csapatunk azonban nincsen, hogy meg tudnók védeni a külvárosokat.

A császár, szokása ellenére elkezdett kiáltozni:

— Megvert engem Isten a generálisaimmal és a minisztereimmal!

Hirtelen elindult, sietve, szinte rohanva, a testőrei mellette szaladtak. Nem a várkastélyba ment, hanem a Wien folyóra rúgó bástyára. A saroktoronyra vezető kölépcsőnél egy kézlegyintéssel visszaparancsolta a gárdistákat, maga fölment a lépcsőn, csak a kapitány maradt a sarkában.

Ott fenn három úr állt: Kollonich, Mannsfeld és Wratislaw. A mellvédnek dőlve a folyón túl elterülő Weissgärber külváros felé figyeltek. Mélyen meghajoltak a császár előtt és mivel az nem szólt, ők is némák maradtak és vele együtt néztek a távolba.

Úgy sejtették, hogy a külvárosokban szörnyű dolgok történhetnek. Hallani azonban csak szaggatott trombitahangokat és egy távoli vészharang kétségbeesett jajgatását lehetett. Látni pedig csak egy-egy fekete füstfelhőt, mely itt is, ott is robbanásszerűen belevágtatott a kék égbe. Mannsfeld, akinek jó szeme volt, egyes lovasokat is látott, akik felbukkantak a házak közt, hogy a következő pillanatban megint eltűnjenek az utcasarkon.

Megszólalt Kollonich. Halkan mondta:

— Sankt Marx ég!

— Favorita ég! — tette hozzá Wratislaw.

— Schönbrunn ég!

- A hidak égnek!
- A malmok égnek!
- Simmering ég!
- Ebersdorf ég!
- Meidling ég!
- Ober-Laa ég!
- Altmannsdorf ég!
- Schwechat ég!

Valahányszor újabb égést jelentettek, a császár mindig azt mondta magában: Nem! És ha azt mondták volna: A Burg ég, Szent István ég, az egész birodalom ég, — ő akkor is azt mondta volna! És ha meghasad a föld és beomlik az ég: — nem!

Egy gránátostiszt kereste Mannsfeld grófot. Levelet adott át neki. Mannsfeld távolabb vonult a császártól és felbontotta. Leopold gyanakodva nézte.

— Megint rossz hír? — kérdezte.

Mannsfeld mosolygott:

— Semmiség, felséges uram, a rendes zsoldkimutatás.

Zsebébe gyűrte a levelet. A császár tudta, hogy hazudik. Szerette volna elvenni a levelet, de úgy érezte, ezt mégsem teheti egy aranygyapjas vitézzel.

A levelet futár hozta a stájer kormányzóktól. Grác jelenti, hogy a kurucok betörték az országba, eddig hetvenkét helységet fölégettek, ezerszámra szedik a rabokat és tízezerszámra hajtják el a lábasjószágot.

Vajjon mit szolt volna a császár, mit szoltak volna a miniszterek, ha valaki megmagyarázta volna nekik, hogy a vad lovasok, akik oly barbár módon pusztítanak az országban, tulajdonképpen egy eljövendő felvilágosodott kor előfutárjai, amennyiben a népek önrendelkezési jogáért harcolnak?

Forgách Simon levele.

Forgách Simon tábornok, Ocskay László brigadérossal együtt betört Alsó-Ausztriába és ott elfoglalta Zistersdorf városát. A megerősített helyet a Bayreuth-dragonosok és a fölfegyverzett polgárok védték, még pedig igen vitézül. A kurucok, miután véres rohammal a város urai lettek, első fúriájukban minden élő lelket legyilkoltak. Azután kirabolták és fölégették Zistersdorfot.

A bécsi udvart igen felháborította az eset és Széchényi Pál kalocsai érsek levelet írt Forgáchnak, aki valamikor József ifjabb király kedves embere volt és szemrehányásokkal illette a zistersdorfi vérfürdő miatt.

A tábornok válaszolt az érseknek és leveleiben a többek közt a következőket írta:

„Csudálja a felséges udvar, hogy az elkeseredett magyar nemzet, midőn ostrommal vitézül megvesz egy helyet: személyválogatás nélkül — megvakulván olyankor akármely

ostromló nemzet is! — senkit sem kímél? És nem veszi szívére az udvar az olyan tiranizmusokat, aminőket öfelsége ármádiája elkövetett a magyar és karvai sáncokban, hol parolával hitegetvén szegény, tudatlan népünket, azután parasztját, asszonyát, gyermekét mind kardra vetették? A miskolci, szikszói etc. égetéseket elhallgatván, — bár ott még a szegény koldusokat is kardra hányták, nemkülönben a szegény egyháziakat és kolduló barátokat, — de hogy micsoda égetéseket tett a császári ármádia: megmutatják a faluk, amerre járt! Ebből is kilátszik, hogy fáj az udvarnak, ha Ausztriát vagy Morvát bántjuk: de nem érzi a mi szegény országunk pusztulását és romlását... Nagyságod ne sírjon, mert Szent Péter sírása sem lágyítaná meg a bécsi minisztérium szívét a magyarok ellen!“

Midőn Széchényi érsek bemutatta ezt az írást az udvarnak, ott tisztába jöttek vele, hogy Forgách Simon, aki nemrégiben mint József király bizalmi embere állott Rákóczi zászlója alá, immár a szívében kuruc lett.

Nyitra fölmentése.

A nehéz útegek, melyekkel Starhemberg Guidó gróf Nyitra fellegvárát bombázta, szinte szakadatlanul morogtak. A tábornagy a hadiszálláson volt és az asztalra terített tér-

kép fölé hajolt. A bányavárosok részletes mappája volt. Mert Nyitra után sorra kerülnek a bányavárosok. Nyitra legföljebb két napig ha tarthatja még magát. A bányák elvesztése nagyon fog fájni Rákóczinak, mert onnan kapja az aranyát és a kuruc sereg a kardpengéit. A híres Fringia-szablyákat.

Belépett az adjutáns, látható izgalomban volt. Mi ez? Parlamentert küldtek? — Nem, még nem, de Pálffy János őexcellenciája jött meg Óvárról. Szállást kért, hogy kimosakodjék az út porából, azután rögtön itt lesz.

Hiszen a nyitraiak sem fognak sokáig késni. Az egész Felvidéken nincs olyan kuruc erő, mely keresztül tudná húzni Guidó úr számításait. Ő tudja, neki könnyebben megadják magukat a magyar várak, mint a többi császári tábornoknak, mert róla köztudomású, hogy meg szokta tartani szavát. Starhemberg, mint nagytehetségű hadvezér, veszedelmesebb ellenfele volt a kurucságnak, mint akármelyik generális, de azért mégis bizonyos népszerűsége volt a magyarok körében, mert „úriembernek“ ismerték. Nem tűrte meg a felesleges dúlást és nem harcolt a magyar aszszonyok és gyermekek ellen, mint Heister vagy Rabutin.

Pálffy János bejelentés nélkül lépett a szobába.

— Honnan jössz? — kérdezte Starhemberg.

— Egyenesen Óvárról, váltott lovakkal. Van egypár bizalmas dolog, amit személyesen kell veled megbeszélnem. Mindenekelőtt a Steinvillék dolgát!

— Igaz, mi van azzal az ezreddel? Már két napja várom őket. Hol a pokolban késnek?

— Csakugyan közel járnak a pokolhoz. Ne is várd őket, Steinville ezred nincs többé! Ocskay László meglepte őket hajnali álmukban, nagyrészüket felkoncolták, a többi a Miava vizébe veszett. A baj az Áldólyuk mellett történt.

— Szörnyű szerencsétlenség! Ez volt talán a császár legkülönb ezrede! Válogatott legények és drága lovak... És Ocskay László?! Meg fogom üzenni annak a gaz pribéknek, hogy felköttetem, ha a kezembe kerül.

— Inkább azt üzennéd neki, hogy generálist csinálsz belőle, ha elfogatja magát.

Starhemberg meglepetten nézett a barátjára, jó ideig hallgatásba merült, majd csendesen kérdezte:

— Azt hiszed, lehet?

— Nem bírja az sokáig a kuruckodást. Az egész ember csupa önhittség, pedig Rákóczi táborában csalánnal csiklandozzák a hiúságát. Ott generális lehet minden gróf, de egy Ocskay nem. Pedig ő tudja magáról, hogy többet ér a legtöbb grófnál. De még mennyire tudja!

— Ha így vélekedel, tégy próbát vele.

Meg kellett szakítaniok beszélgetésüket, mert belépett az adjutáns. Levél jött, császári pecséttel. Bécsi futár hozta — cito, citissime!

A marsall elolvasta és dühösen az asztalra dobta.

— Ettől aztán meg lehet bolondulni! Legokosabb volna, ha most föbe lőném magamat!

— Mi baj?

— Nyitra a markomban van. Se kenyerük, se municiójuk. Két napig sem bírják már. És most itt a császár parancsa, rögtön hagyjam abba az ostromot és gyorsmenetekkel cafoljak Bécs alá, mert Ausztria és Stájerország lángban áll, ott van Vak Bottyán.

— Vak Bottyán Ausztriában? Tyüh, a vén róka, engem ugyan szépen falnak állított!

— Falnak?

— A mult héten egyszerre három hidat vert a kis Dunán. Olyan sürgös volt neki, hogy éjjeli fáklyafény mellett dolgoztatott. Biztosra vettem, hogy a Szigetség ellen készülődik és ami feles emberem és ágyum volt, azt mind oda küldtem.

— Ebergényit is lóvá tette! Vele elhitette, hogy Sopron ellen indul. Ki is hirdette a fölkelő nemeseknek, hogy szabad prédát enged Sopronban.

— És míg mi a Szigetségben és Sopronban lessük, addig ő porrá égeti Ausztriát!

— Az ausztriai dúlása pedig arra való, hogy engem innen eldirigáljon és fölmentse Nyitrát és a bányavárosokat!

— Abba hagyod az ostromot?

— Tehetek egyebet? Császári parancs! Pedig eleve tudom, hogy mire Bécsbe érek, ott már hült helyét lelem a kurucnak.

— Fölégetni egy országot — mégis pogány dolog!

— Az! Egyszersmind válasz arra a pogányságra, amit ti műveltetek Tatán és Pápán. Heister és Rabutin sohasem fogják megtanulni, hogy nemcsak a magyar zsidelyfedél, de a német is tüzet fog, ha kanócot vetnek belé.

A marsall az adjutánsához fordult:

— Az ostromot abbahagyjuk, Ausztriába masirozunk. Hajnalra útra készen legyen minden csapat. És Armeebefehl! kell kiadni: aki gyujtogat, azt felakasztatom!

Az ezüst fokos.

A gumpoldskircheni úton fegyverek csillogtak a tavaszi verőfényben. Egy császári dragonyos svadron vonult a szőlők közt. A csapat élén két tiszt lovagolt; az egyik öreg, kövér és rezesarcú, a másik fiatal, előkelő és szép, akár egy arkangyal. Mindketten kapitányok.

Az öreg: Hercegséged mióta szolgál?

A fiatal: Ó, három napja csak! Nem is akartam katona lenni, de keresztapám, a római király, kívánta...

Az öreg: Ha ő felsége a keresztapja, akkor csodálom, hogy csak svadront kapott, nem ezredet.

A fiatal: Keresztapám azt akarja, hogy alulról kezdjem. Ezredet talán a születésnapomra kapok, ha már beletanultam kicsit a mesterségbe.

Az öreg: Én szívesen megtanítom arra, amit magam tudok. Már kiutalták ugyan a kegydíjamat, de ha ön akarja, egy-két hétig megmaradhatok még a svadronnál, aztán mindennap kirukkolhatunk, hogy ön megtanulja nálunk a dörgést.

A fiatal: Nagyon lekötelez, kapitány úr. Természetesen nem fogadhatom el ingyen.

Az öreg: Kérem, arról még ráérünk beszélni. Ha majd elmegyek a csapattól, itt marad Pillich őrmester, mindig rá tessék figyelni, akkor nem lesz semmi baj.

A fiatal: Kapitány úr mióta szolgál?

Az öreg: Harmincöt esztendő óta. Tovább már nem érdemes nyúznom magamat, többre úgysem vihetem, nem vagyok nemesember.

A fiatal: Persze, persze!

Az öreg: És hogy őszinte legyek, vén legény vagyok már, fáraszt a sok alarm. A múlt héten négy éjjeli rukkolásunk volt.

A fiatal: A kurucok miatt?

Az öreg: A zsidók állandóan itt lapanganak Bécs körül, mint a legyek a mészárszéken.

A fiatal: Milyen katonák azok tulajdonképpen?

Az öreg: A rendes battagliához nem sokat értenek, de hihetetlenül szívósak, ha tízszer szétugrasztjuk őket, tizenegyedszer is összetalálkoznak megint, aztán ők mennek át támadásba. Az a baj: sohasem akarják elhinni, hogy megvertük őket. És valami furcsa tudományuk van, hogy a mi országunkban is jobban ismerik a járást, mint mi magunk.

A fiatal: Azt hallottam, vannak köztük nagyon vitéz emberek?

Az öreg: A vitézség nem nagy dolog; hóbortos legény, aki nem bánja az életét, mindenütt akad. A kuruc tisztek közt azonban vannak ördögi módon ügyes fráterek, igazi mesterei az emberölésnek.

A fiatal: Bezerédy Imre is olyan lehet. Róla sokat írnak a francia és angol ujságok. Találkozott már vele?

Az öreg: Nem és nem is töröm magamat az ilyen szerencse után. Neki megvan az a cudar szokása, hogy a front előtt párviadalra hívja a császári tiszteket. Eddig már levágott valami hatvanat.

A fiatal: Hatvanat?!

Az öreg: Most már nem is annyira a fokosával, mint inkább a hírével öli az embereket. Aki szemben áll vele, abban megbénul a lélek. Senki sem hiszi ma már, hogy le tudja győzni a pokol fiát, aki pedig nem hisz magában, az már el is vészett.

A fiatal: Csodálom, hogy akad még ember, aki kiáll vele!

Az öreg: Muszáj kiállani — a legénységünk miatt. Ezek a gazemberek tudják, hogy Bezerédy csak tisztekkel vív és úgy örülnek az ilyen viadalnak, mint a bécsi nép a bikahajszáknak. Ha nem állana ki senki, végleg oda lenne a tiszti becsület.

A fiatal: Az hírlik róla, hogy testét nem fogja a fegyver. De ez ostobaság, én nem hiszem.

Az öreg: Pillich őrmester látta vívni Kőszeg alatt. Azt mondja, termetre kicsi, de gyors és erős, mint a mennykőcsapás.

A beszélgetés abbamaradt, a svadron csendben tovább vonult. Később egy drago-nyos jött szembe az úton. Az előreugrasztott patrul küldte vissza.

— Kurucok! — jelentette.

— Nyavalya beléjük! — morogta az öreg. — Honnan veszik magukat most egyszerre? Sokan vannak?

— Kevesen; huszan, legföljebb huszonöt.

— Akkor hát nincs baj!

— De szeretném, ha megütköznénk velük! — kiáltotta kipirult arccal a fiatal kapitány.

— Meglássuk, mit lehet tennünk.

A fehér porfelhőből, mely gyorsan közeledett az úton, csakugyan lófejek és sastollas kuruc-kalpagok ütköztek ki.

— Egyenesen reánk jönnek!

Most azonban hirtelen megállapodtak a magyarok. Csapatjukból két lovas kivált és lépésben közeledett a császáriak felé. Egy párdücbőrös főtszt és egy trombitás.

Ezek nem akarnak megvívni, talán meg fogják magukat adni, — okoskodott a kövér kapitány.

A kuruc trombita szilajul fölnyerített, mint a réztorkú ménló, felferve a szőlőhegyek visszhangját, azután hangos szóval megszólalt a párdücbőrös:

— Van-e a tiszt urak közt, aki a front előtt meg akar velem vívni, a császár öfelsége tiszteletére?

Gyalázatos rossz németséggel beszélt. Csend... A két kapitány összenézett. Az öreg azt gondolta magában, ez tulajdonképpen nem az én dolgom, én már nem is vagyok igazi kapitány, hanem kegydíjas családapa. A fiatal úr észrevette, hogy a dragonyosok mind őt nézik.

— A császár tiszteletére! — rikoltotta gúnyos hangon a magyar.

A fiatal úr előreterelte a lovát és kihúzta

tokjából csontnyelű pisztolyát. — Gyerünk! — bízatta önmagát, — különben rajtunk a gyalázat!

A kuruc tiszt kihívó udvariassággal emelte meg a süvegét.

— Szabad tudnom, kit tiszteljek nagybecsű személyében?

— Herceg Eggenberg Ulrik vagyok! — mondta a német és saját nevének régi és nemes csengése forróságot öntött a szívébe.

— Én Bezerédy Imre vagyok! — mondta a másik, megnyomván nevének minden betűjét.

Hiszen sejtette, hogy ő az, sőt tudta is, de a rettenetes név mégis olyan kegyetlen erővel lökte mellbe a fiatal herceget, mint az öklelő bika. Hatvan tisztet megölt!

Most tehát csak arról lehet szó, hogy becsülettel meg kell halni. Nem félt, valóban nem félt, de szerette volna, ha mindennek vége lenne már... Lövésre emelte pisztolyát... Szürke ködbe nézett, a köd sebesen örvénylett és a tölcsérében fehér érefoltok villantak meg... Egyebet nem látott. Belelőtt a ködbe...

Hirtelen szörnyű ütést érzett a balhomlokán, a tűzkígyók óriás raja pattant ki a sötétségből és ficáncolva, szanaszét vágatva betöltötte az eget és földet, az egész mindenséget. Csak hogy vége már! És azzal belesiklott a puha semmibe.

— Fejlövést kapott! — mondta a kövér kapitány.

Pillich őrmester nyeregből ugrott és a gyepon elnyúló test fölé hajolt.

— Már meghalt! — kiáltotta vissza.

A kurucok megfordultak és visszaügettek oda, ahonnan jöttek. A trombitás kantáron maga után ugratta a herceg telivér hátasát.

— Utánuk menjünk? — kérdezte Pillich.

— Mi a fenének? — csattant föl mérgesen a kapitány. — Ezekkel a pinzgauai dromedárokkal soha sem érjük utól a huszárlovakat!

*

Körmenden újabban horvát határőrezred volt állomáson. Parancsnokuk báró Orsich ezredes volt, akinek nagy híre volt a hadseregben, óriás ereje és mindent merő vakmerősége miatt. Azt beszélték róla, hogy föl emeli a katonalovat, mint a macskát.

Egy nap jelentették, hogy magyar lovaság száguldoz a határban. Orsich azonnal nyeregbe ültette a granicsárjait, hogy rajtuk üssön.

— A Bezerédy ezrede, — mondta az adjutáns, mikor már farkasszemet nézett a két csapat.

Bezerédy?! Orsich bárón nagy izgalom vett erőt, a vadász izgalma, aki végre-valahára fegyvere elé kapja a régóta nyomozott királyi vadat. Már a hazájában is sokat hallott az európai hírű vitézről, csodálattal és férfi-irigységgel gondolt reá és nem volt for-

róbb vágya, mint hogy összemérje vele a fegyverét.

Hatalmas lován a front elé ugratott és harsgó hangon kiáltotta:

— Bezerédy, hol vagy? Ha van szíved, állj ki és vívjál meg velem!

A magyar hadsorból nyalka lovas léptetett ki. Zömök kis férfi volt, barnapiros arca körül bronzsínű oroszlánsörény lobogott, könnyű sárgája úgy mozgott alatta, mintha ő is a gazdája fejével gondolkoznék. Lovas és ló viselkedése oly egyszerű, könnyed és természetes volt, hogy Orsich önkéntelenül is azt morogta:

— Lovagolni, azt tudnak!

Góliát és Dávid! — mondták innen is, túl is.

A bajvívók kilőtték pisztolyaikat, de egyikük sem sebesült meg. Ami főleg a jól idomított paripák érdeme volt, amelyek valószínűleg rezgős táncot lejtettek a pisztoly csöve előtt. Azután összevillant a két acélpenge, a hosszú német pallos és a hajlott magyar szablya. Kurucok és határőrök visszafojtott lélekzettel figyelték a harcot.

Orsich bátor és erős volt, mint a vadbivaly. Bezerédy vakmerő és villámgyors, mint a párdúc. Egyszerre — a granicsárok diadalmasan felüvöltöttek, a magyarok pedig ijedten szisszentek — Bezerédy pengéje tövében eltört! Vége a harcnak!

Orsich élve akarta elfogni ellenfelét és vasmarkával vállonragadta, hogy magához

rántsa a nyeregbe. Milyen isteneknek való tréfa lesz, ha a híres emberölőt a térdén viszi be a városba, mint az ölbevaló gyereket!

Ekkor a magyar csapatból fölrikoltott egy halálraijectedt hang:

— A fokost, az ezüstoffokost, vitézlő uram! Odaakasztottam a nyeregkápára!

Bezerédy tisztiszolgája volt az ijedt magyar...

A fokos! A brigadéros tapogató keze megérezte és megragadta az ezüstoffokos hideg nyelét — a következő pillanatban egy villámgyors és rettenetes erejű ütés fültövön találta és nyeregből dobta az óriást.

Orsich estében sem bocsátotta el, hanem magával rántotta Bezerédyt. A párdúc azonban előbb pattant talpra, mint a bika, egy gyors fogással kicsavarta a másik ökléből a pалlost, a penge megvillant a napsugárban, — most már a magyarok üvöltöttek fel ujjongva és a horvátok szisszentek ijedten, — Orsich báró feje levált hatalmas törzséről.

Bezerédy felszökött a halott lovára és a kardhegyre tűzött fejet magasra emelve, peckesen visszavágatott az ezredéhez. A sárgája üres nyereggel futott utána.

„Retorzió“.

Heister Szigbert marsall az íróasztala mellett állva hallgatta Ebergényi tábornok jelentését. Nem ültette le, inkább maga is állva

maradt, nem kedvelte a magyar generálisait és sejtette, hogy azok őt szívéből utálják. Nem magyar hazafiságból, hanem, mert komisz embernek tartották az öreg németet.

Ebergényi: Jelentem továbbá, hogy négy katonánk érkezett vissza kuruc fogságból, mind a négynek levágták fülét, orrát.

Heister: Szégyen és gyalázat! Ez a juscium legdurvább megsértése!

Ebergényi: Bátor vagyok emlékeztetni, hogy előzetesen excellenciád csonkíttatott meg négy kuruc huszárt Galántán.

Heister: Én igenis példát statuáltam Galántán, mert meg kellett torolnom a rebelliseknek azt az embertelenségét, hogy kardélre hányták az egész eperjesi garnizont!

Ebergényi: A rebellisek akkoriban azt az üzenetet küldték, hogy az eperjesi vérengzés retorzió, amiért excellenciád levágatta a nagyszombati csata összes magyar hadifoglyait, azokat is, akik szabad elvonulás fejében tették le a fegyvert.

A marsall arca céklavörös volt, ami annak a jele, hogy megint kerülgeti őt egyik epileptikus dührohama.

Heister: Kikérem magamnak, hogy a tábornok úr párhuzamot vonjon köztem és a kurucok közt! Amit én teszek és amit ők tesznek, az nem mindegy! Én a császár felséges személyét képviselem ebben az országban, ők pedig piszkos rebellisek.

Ebergényi: Excellenciádnak természetesen igaza van. Bátor vagyok azonban emlékébe idézni, hogy a császári kormány a szövetséges hatalmak sürgetése következtében szerződéssel kötelezte magát, hogy a rebellis hadsereggel mint hadviselő féllel fog bánni. Erről annakidején hivatalos értesítést is kaptunk a Hadi-tanáctól.

Heister: Nekem fecseghetnek a bécsiek, amit akarnak, én jobban tudom, mit kell tennem. Soha sem fogom elismerni, hogy a lázadók kolomposai katonatisztek volnának. Nekem ők csak kóborló zsiványok.

Ebergényi: Ismerem excellenciád felfogását. Bottyán Jánost is, midőn levelet írt neki excellenciád, nem tábornoknak, hanem „a rebellisek egyik korifeusának“ méltóztatott címezni.

Heister: Igenis, úgy címeztem! Lesheti az a félszemű paraszt, míg én tábornoknak nevezem.

Ebergényi: A levélben azt ígérte excellenciád Bottyánnak, hogy máglyán fogja megégettetni, ha fogságba kerül.

Heister: Meg is teszem! Szavamra mondom: megteszem! De honnan tudja ön, tábornok úr, hogy mit írtam Bottyánnak? Fecsegett az adjutánsom?

Ebergényi: Nem az adjutánstól tudom, hanem a válaszból, amely excellenciád levelére érkezett és amelyet a tábori postával együtt fel

kellett bontanom. A levél különben itt van az iratok közt.

Heister: A félszemű paraszt írt? Tud az egyáltalában írni?

Ebergényi: Bottyán János most éppen lakodalmát üli Forgách Juliánna grófnővel, helyette Bercsényi gróf válaszolt. Arról értesíti excellenciádat, hogy mindazt, amivel excellenciád magyar főtiszteket megfenyeget, ő a valóságban fogja megcselekedni excellenciád fivérével, Heister Hannibál altábornagy úrral.

Heister: Az én fivéremmel? Miféle ostobaság ez? Mi köze neki Hannibálhoz?

Ebergényi: Éppen most akartam előterjeszteni az egervári csatáról érkezett jelentést. Egervár alatt Heister Hannibál úr szemben állott Bottyán Jánossal. Az ütközet szerencsétlenül folyt le a mieinkre nézve. Háromezer emberünk elesett, huszónhét császári zászló az ellenség kezébe került.

Heister: És mi van Hannibállal?

Ebergényi: Futásközben utólérte és lováról rántotta Bezerédy brigadéros. Most Bottyán tábornok — bocsánat! — most a rebellis korifeus hadifogságában van... Itt a jelentés. És itt van Bercsényi gróf levele is.

Heister: Arra nem vagyok kíváncsi.

De azért mégis belepillantott. A szeme rögtön megakadt Bercsényi egy mondásán, melyet valaki — vajjon kiesoda? — vörös ceruzával jelölt meg. A mondat így szólt:

„Lőn már a legnagyobb fenevad is a legkisebb férgek eledele.“

Ebergényi, hosszú szünet után: Elmehe-
tek, kérem?

Heister: El.

Bornemisza strázsamester.

— Ki a legkeményebb a huszárstrázsamesterek közül? — kérdezte Bottyán generális.

— Az én ezredemben Bornemisza János, — mondta gondolkodás nélkül galántai Balogh István őbester.

— Esze van-e? — kérdezte tovább a tábornok.

— Ami furfang belefér egy huszárfejbe, az megvan benne.

— Hadd lám azt az embert!

Az öreg apó végigmustrálta az őrmestert, aki cövekké merevedve és mord pofával állott előtte. A szemle kielégítő lehetett, mert csendesen bólintott.

— Strázsamester Bornemisza, járatos kend ezen a vidéken?

— Éppen hogy ebből a megyéből való vagyok, jelentem alássan!

— Akkor válogassa ki kend azt a húszt legényt és azt a húszt lovat, akinek virtusában legjobban megbízik, mert portyázó útra fog menni.

— Igenis értem, vitéz generális uram.

— A német a Vág partján áll. Kend átmegy a folyóvizen és az ellenség hátába kerül. Hogyan csinálja, az már a kend dolga.

— Igenis értem, vitéz generális uram.

— Az lesz a dolga kendnek, hogy körül fog szaglászni, milyen világ van túl a Vágon. Mennyi az emberük, mennyi az ágyújuk, van-e elegendő futrásuk, készülődnek-e valamire.

— Igenis értem.

— Láthatlanba járjon kend, mint bolha a kutya szőriben. A kardját meg ne vérezze kend, ha csak nem érdemes. A néppel azért szót váltson kend, hadd tudják meg az emberek, hogy rajtuk a szemünk. Most pedig menjen kend Isten hírével!

*

Másnap reggel a pozsony-nagyszombati úton úri hintó döcögött. A kocsiban terebélyes termetű német generális ült. Igen becses lehetett a személye, mert huszonöt vasas német őrizte lóháton. A legények pipáztak és beszélgettek; hat mérföldnyire voltak a front mögött, nem volt mitől tartaniok.

Az út bozótos berken kanyarodott keresztül. Itt vad ordítózással rájuk csaptak a kurucok. Két legény a kardjával elvágta a hámosok istrángját, a többiek nekiestek a vasasoknak. Mire azok észbekaptak, az eszkört fele már az út porában kapálódzott. Följegyezték, hogy huszár Fekete Mihály négy németet vágott nyeregből. Néhányan megfutottak volna, de a

fürge huszárlovak hamar elérték a nehéz vasaslovakat. Húsz ember halott volt, a többi kegyelemre megadta magát.

Ez Bornemisza strázsamester portyázásának az eredménye volt. Az éjszaka nagyjában kiszimatoltak mindent, amire Bottyán generális kíváncsi lehetett, és most, hogy üres kézzel ne menjenek haza, elfogták a hintót.

Huszár Végh János kinyitotta a koci ajtaját. A bennülő tábornok rásütötte a pisztolyát, János azonban a csákányával parírozott, úgy hogy a golyó csak a kalpagját fúrta keresztül, megvérezvén kissé a homlokát is. Végh ekkor mérgesen kiráncigálta a lövöldöző urat és keményen pofonütötte. Ez a pofon azóta beletartozik a magyar huszárság leltárába. És beletartozik az arany zsebóra is, melyet Végh János, fájdalomdíjul a megvérezett homlokáért, elkobzott a generálistól.

Bornemisza vallatóra fogta a tábornokot, hogy ki legyen, de az konokul hallgatott. A strázsamester észrevett egy cselédlibériás öreget, aki szepegve állt a generális háta mögött. Kinézte belőle, hogy vallani fog, ha alkalmas módon kérdezik. A mellének szegezte tehát a mordályát és ráordított, hogy meghalsz, ebadta németje, ha rögtön meg nem mondd, ki a gazdád!

— Gróf Starhemberg Miksa táborszer-nagy úr öexcellenciája! — mondta szepegve az öreg.

Ez tehát hasznos fogás volt.

*

A hazatérés a foglyokkal nem folyt le símán. A falvakban, amelyeken keresztül kellett menniök, mindenütt császáriak voltak kvártélyon. Szerencsére vagy részegek voltak, vagy azon igyekeztek, hogy leigyák magukat. Hogy eltúlozták volna a szolgálati buzgalmat, azzal egyébként sem lehetett őket vádolni.

Vizkelet község nagyutcáján kislánnyal találkoztak a huszárok, a leányzó nagy boroskancsót cipelt.

— Kinek viszed azt, lelkem?

— A német hadnagy úrnak, aki kvártélyon van nálunk.

Húsz embernek úgyis kevés lett volna a bor, Bornemisza tehát, megfelelkezvén a maga nevérol, fölajtotta a kancsót. Háborúban különben is az az igazság, hogy ami a vezérnek jó, az a seregének is hasznára van. Legényei úgy gondolták, hogy jó volna elfogni azt a német hadnagyot, de a strázsameszter tekintettel volt Starhemberg táborszerenyagra és kimondta a szentenciát, hogy aki medvére vadászik, az ne lövöldözzön nyulakra.

A Dudvág hídját gránátosok őrizték, Bornemiszáék nekifoháskodtak és lóhoz kötözött rabjaikkal együtt szerencsésen keresztülvágták magukat. Mire azonban a Vágvonálhoz közeledtek, a szétvert gránátosok már rájuk csődítették az egész németséget, kiki tudta

már, hogy kutya van a kertben, sőt annak is híre ment, hogy fogságba hurcolják a főgenerálist. Mindenfelől csapatok loholtak a Vághoz és mire Bornemiszáék odaértek, már több száz puska rekesztette el őket a folyóvíztől. A németek égtek a vágytól, hogy megmentseék a fővezérüket.

A strázsamester ekkor a szablya hegyét nekiszegezte Starhemberg szívének és azt mondta:

— Ha élve nem tudom hazavinni kegyelmes uramat, akkor az a régula, hogy le muszáj szúrnom. Ezt pediglen nem szívesen tenném. Azért jó volna, ha tetszenék ráparancsolni az embereire, hogy táguljanak előlünk.

A táborszernagy a benne felgyülemlett mérget ráeresztette a saját katonáira és haragosan rájuk kiáltott, hogy ne merészeljenek löni, hanem hordják el magukat és adjanak helyet a kurucoknak.

Bornemiszáék foglyaikkal, a parton ácsorgó császáriak nagy bánatára, bántatlanul átladikáztak a vízen.

*

Bottyán generális a lovagias katona udvariasságával fogadta Miksa grófot.

Estére lakomát adott a tiszteletére. A táborszernagy kissé elcsodálkozott, mikor a díszesen megterített asztal mellett, Bottyán tábornok főtisztjei között, ott látta Bornemiszta strázsamestert és a húsz huszárt, vala-

mennyien megborotválva, parádés dolmányban, a nagy tisztességtől peckesen.

A magyar vezér úgy gondolkozott, hogy nem lehet a legényeket kirekeszteni arról a lakomáról, amelynek ők a szerzői. Hiszen az egész kuruc fölkelésnek is az volt egyik indító oka, hogy az asztalon, melyet a magyar terített meg, egyedül lakmározott a német.

Csobánci asszonyok.

Rabutin de Bussy gróf hadserege kemény télen a befagyott Balaton partjáról Győr felé masírozott, hogy Starhemberg Guidó seregével egyesüljön. A marsallt mérhetetlenül felbőszítette a dunántúli nép „makacs gonoszsága“; a parasztság ugyanis mindenütt kifutott előle a nádasokba és erdőkbe, előbb azonban elásta gabonáját és elégette takarmányát, nehogy elrekvirálja a német.

Midőn tépett serege elvonult Csobánc hegye alatt, odafenn, a régi lovagvár ormán, Rákóczi piros zászlaját csattogtatta a fagyos szél.

— Harminc hajdú őrzi csak azt az ócska bagolyfészket, — mondta Kreutz tábornok, ugyanaz a Kreutz, akit csak nemrégiben váltottak ki magyar hadifogságból. — Azt jelentik a fürkészők, hogy sok kuructiszt felesége van a várban. Odamentették a pénzüket és értékes holmijukat. Talán érdemes volna en-

nek a végére járni? Ha excellenciád adna nekem ötszáz embert...

— Adok ezret! — mondta Rabutin de Bussy.

— Ötszáz is elég volna. Az erődítmény teljesen elavult, még várárai sincsenek.

— Vigyen ezret!

Ezer, prédára éhes katona megmászta a meredek hegyet. Odafenn hangos szóval ráparancsoltak a várőrségre, hogy azonnal nyisson kaput. Azonnal! A falról puskázni kezdték őket. Katonát alig lehetett látni odafenn, csak izgatottan sipítózó asszonyokat.

— Létrákat a falnak! Petárdát a kapunak! — vezényelte Kreutz.

Felülről hatalmas fatörzseket hengerítettek és lesöpörték az embereket a lábtókról. Kreutz méregbe jött.

— Miféle ostobaság ez? Hiszen ez nem is komoly vár, tíz perc alatt szét kell rúgnunk! Tiszturak előre!

Megint a létrákhoz kergette az embereket, ezúttal karddal a kezében. Felülről patakokban csobogott a forró víz és jégverésként hullottak a kődarabok. A legénység megint visszahőkölt.

Időközben felrobbant a petárda, a rozsdás vasalású kapu beszakadt. A gránátosok diadalüvöltéssel rohantak befelé. De a harminc árva hajdú ott várta őket seregbotóval az alacsony bolthajtás alatt és az ostromlók visszatántorodtak.

Kreutz toporzékolt dühében.

— Élve megégetek mindenkit, aki a várban van! — üvöltötte, — Isten engem úgy segítjen!

Ebben a pillanatban homlokon találta egy puskagolyó és rapportra vitte ahhoz az Istenhez, akinek nevét belekeverte ebbe a mészárlásba.

A katonák egy része abbahagyta az ostromot. Hiába kommandíroztak és káromkodtak a tisztek: a legények kezdtek lefelé ballagni a lejtőn. Mindig többen, végül az egész csapat visszavonulóban volt.

De ekkor megrengett a hegy a malomkönyi szikladaraboktól, amelyek nagy szökésekben vágtattak a visszavonuló sereg közé, véres utcákat zúzva az embertömegbe. A visszavonulásból vad futás lett, a katonák ész nélkül rohantak a völgybe.

Rabutin tábornagy, aki alulról nézte a várostromot, nyeregbe ült és hideg hangon kiadta a parancsot az indulásra. Magában megállapította, hogy ez a Kreutz mindig ügyefogyott ember volt.

A sereg némán masírozott tovább a borús téli ég alatt. A hegylejtőn háromszázötven halott feküdt. Köztük a tábornok és vagy ötven császári főtiszt. A tisztek közül sokan, a dús zsákmány reményében önként csatlakoztak a vállalkozáshoz.

Odafenn pedig, a Rákóczi-zászló alatt, harminc férfi és száz női hang zengedezte az Úr dicséretét.

Kurucles.

A Szent Orbán-testvérek budai szövetsége tavaszi kirándulást rendezett a hegyekbe. A cél a Sauwinkel nevű erdőrészt volt, amelyet azért neveztek így, mivel a vagyonos budai polgárok ott makkoltatták a disznókondáikat. Egy későbbi, pallérozottabb kor majd el fogja hagyni a név előtt a triviális S betűt, hogy költői Auwinkel, magyarul Zugliget legyen belőle.

A szövetség elnöke, a gazdag Brandl úr, megjelent a maga személyében, ami nagy tisztesség volt a fiataloknak. Sőt magával hozta a feleségét, a leányát és Bakar főhadnagyot is, aki félig-meddig már vőlegénye volt Brandl Borbálának.

Mikor már a hegyek közt jártak, egy öreg kanással találkoztak, aki mozdulatlanul állott az erdőszélen és mereven nézte őket. Cifra szűrűt viselt a vállán, magas mozsársüveget a fején, zsírban kifőtt kurta inge, pász-tordivat szerint, télen-nyáron csupaszon hagyta a derekát. Lábán bocskor volt, mert kanászembernek nem dukál csizma.

Mivel a kiránduló társaság azon vitatkozott, hogy melyik a legrövidebb út a Királyforráshoz, Brandl kérdést intézett az öreghez

és az mindjárt vállakozott reá, hogy elvezeti az uraságokat oda, mivel magának is arrafele volna dolga.

Nekivágtak tehát az erdőnek. Egészen más irányban vitte őket, mint gondolták volna. Dehát az ilyen erdei embereknek megvannak a maguk külön útjaik. Bakar főhadnagy útközben fuvolán játszott, valaki gitáron kísérté, a többiek meg énekeltek. Kakuk és vadgalamb szólt az erdőben. Az idő gyönyörű volt.

Egy erdei tisztásra értek, a kanász ekkor megállott, megvárta, míg valamennyien köréje gyülekeznek, sőt magához kurjantotta azokat is, akik virágszedés közben elmaradoztak.

— Mi lesz most? — kérdezte nevetve Brandl úr és valamennyien kíváncsian nézték az öreget.

Az pedig a szájába tolta a két ujját és éleset füttyentett, mire köröskörül megelevenedtek a bokrok és fegyveres emberek pattantak ki a föld alól. Csakugyan a föld alól, mert az erdő talajába ásott, fahasábokkal kibélelt vermekből ugráltak elő. Vadképű legények voltak, tölesérszájú puskákat és mordályokat szegeztek a megrémült embereknek.

— Aki ellenáll: halál fia!

Eszük ágában sem volt ellenállni. Katona csak egy volt a társaságban: Bakar főhadnagy, ő első szóra leoldotta a kardját, sőt a fuvoláját is odanyujtotta.

— Mit akarnak tőlünk? — kérdezte Brandl úr szepegve.

A kérdésre egy tekintélyes bajszú, farkasbőrös ember válaszolt, aki hosszúszárú pipát tartott a kezében.

— Én Gál Márton vagyok, a voluntér kuruc-hajdúk hadnagya. Rákóczi fejedelem nevében elfogom az uraságokat!

Kurucok a budai hegyekben? Erről eddig senki sem tudott.

— Mi békés polgárok vagyunk, kérem, — mondta Brandl úr igen szelíd hangon, — nekünk semmi közünk a háborúhoz.

A szabad hajdúk hadnagya füsselfhőt fujt Brandl úr arcába. Azt mondta:

— Kegyelmetek békés polgárok, a várfalról szeretik nézni, hogyan kergetődzik a kuruc a labanccal. Semmi közük a háborúhoz, csak zabot szállítanak a hadseregnek és morva posztóval kereskednek. Ha Heister marsall győz, akkor kegyelmetek Te Deumot énekelnek, ha meg a kuruc van felül, akkor vivát Rákóczi! Hát kedves atyámfiak, ha nektek nincs is közötök a háborúhoz, a háborúnak van köze hozzátok. Benne vagytok a nemzeti főzőüstben, mint a rákok és velünk együtt ti is pirosra fogtok főni. Aki nem a vérével, az a pénzével szolgálja a háborút!

Brandl úr most már tudta, miről van itt szó! A kurucok glédába állították a társaságot, Gál uram pedig a szeme közé nézett mindeniknek és a mellette lépkedő íródeáknak diktálta, mennyire sarcolja. Bakar főhadnagyt azonban külön állította, őt el fogja kül-

deni a fejedelem hadiszállására, hátha a német kiváltja egy rab kuruc vitézzel.

Brandlt egyébként háromszáz forintig sarcolták, a feleségét és leányát egyenkint százig. Az pedig irgalmatlan sok pénz volt.

— Az asszonyainkkal mi bajuk? — kérdezte Brandl, akit felháborodása bátorrá tett. — Ellenük csak nem viselnek háborút?

— Eddig nem viseltünk, — mondta Gál uram, miközben nagy füstmacskát eresztett a pipájából, — de Heister uram új módit kezdett, összefogatta a dunántúli kuruc főtisztek feleségeit. Azóta a fehérnépek is hadviselő felek.

Valahányszor Gál Márton zavarba jött, mennyi váltságot követeljen egy-egy burger-től, mindig kisegítette a vén kanász, aki idekalauzolta a budaiakat. Bár a társaság egyik tagja sem emlékezett reá, ő csodálatosképpen mindenkit jól ismert.

— Ez itt a fiatal Wittigschlag, apjaura cserzővarga a Vizivárosban, van két háza. Ez meg kocsmáros a bécsi kapu mellett, szöleje van a Sashegyen.

Az íródeák mindent pontosan rovásra vett, a főösszeg körülbelül kétezer forintra rúgott. Brandl úr igen megrémült, mikor Gál Márton megmondta neki, hogy a pénzt neki magának kell előteremtenie. Ő azután hajtsa be a többin a rájuk eső részt. Végül azonban — mit is tehetett volna egyebet? — mégis rászánta magát, hogy a fiát be-

küldje a városba. Előbb erősen a lelkére kötötte, a világért se lármázza fel a katonaságot, mert Gál uram vigyázói a város kapuja előtt lappanganak és ha árulást szimatolnak, akkor jaj a túszoznak!

Gál Mártonnak sikerült az üzletet zökkenés nélkül lebonyolítania. Brandl úrnak azonban sok baja lett a kirándulásból. Az Orbán-testvérek többnyire fiatalkorúak voltak, apáik nem akartak értük fizetni, azt mondták, az elnök rizikójára engedték ki őket a városból. Ebből ádáz pereskedés és visszavonás lett Budavárában.

A zabos zsák.

Érsekújvár, a császáriak legerősebb és legmodernebb erőssége, jó ideig nyílvás volt a kurucok testében. A szabadságharc második esztendejének vége felé az odavaló plébános a magyarok kezére juttatta. A postamesterrel, a tiszttartóval és a harmincadossal összeszövetkezvén, együtt megdolgozták és Rákóczi hűségére térítették a császári zászlók alatt szolgáló magyar hajdúságot.

Érsekújvár ettől fogva a szabadság megvívhatatlan fellegrája lett, ahol éberen örködött a kuruc, ahol vitézi énekek és legendába való kalandok termettek és ahonnan nem egyszer véres fejjel takarodott el a próbálkozó ellenség.

Megtörtént, hogy sürgősen élelmezni kel-

lett a várat. Az utak azonban a téli esőzéstől gyalázatos rossz karban voltak, előrelátható volt, hogy a megrakott szekerek meg fognak fenekleni útközben.

— Minden lovas vegyen egy tele zsákot a nyerge elé, azután előre! — parancsolta a fejedelem.

Potoczki lengyel dragonyosai sorakoztak előtte. Volt becsületük a kuruc táborban, mert nemrégiben vitézül verekedtek a némettel.

Mikor az első lovasnak fölkinálták a zabos zsákot, megvetően visszautasította.

— Én lengyel nemes vagyok, nem vállalkozok szolgának való munkát!

A többi dragonyos helyeslően morgott. Mind nemesemberek voltak, verekedésre születtek, nem zsákhordásra.

A fejedelem rászólt a parasztleányekre, akik a zsákok mellett dolgoztak:

— Hogyan merészeltek így megbántani egy lengyel nemest? Hiszen vagyunk itt magyarok elegenden!

Az első zsákot a maga nyergébe vette. Ekkor az összes magyar tábornokok és mágánások, akik körülötte voltak, megrakodtak eleséggel és takarmánnyal.

Még el sem indulhattak, mikor Vay Ádám báró, az udvari főkapitány, sietve közeledett.

— Megérkezett a spanyol király külön követe, kihallgatást kér, — jelentette.

— Mi jót hozott vajjon? — érdeklődött Rákóczi.

— Az aranygyapjasrend jelvényeit kell átnyujtania.

A dragonyosok felkapták a fejüket, mozgólódás és haragos feleselgetés támadt köztük. Szidták bajtársukat, aki elsőnek tagadta meg az engedelmességet. Az pedig gondolt egyet, lengyeles könnyedséggel a fejedelem mellé ugratott, hajadonfőtt, mélyen meghajolt nyergében és vérvörös arccal mondta:

— Kérem azt a zsákot!

„AZ EGÉSZ.”

1.

Hórihorgas fiatal palotástiszt állott a fejedelem gyöngyösi szállása előtt. Az imént sorra mustrálta a kiállított strázsákat és most, mielőtt visszabujt volna a pipafüstös örszobába, a fejedelem ablakait figyelte. Szabályját keresztbe fogta a szétterpesztett két combján, hosszúsörényű fejét hátra vetette.

Az idő éjfélre járt, az ablakok sötétek voltak, csak az erkélyszoba ólomkarikás üvegrostélyán hullámozott valami vörös fény. Kandallótűz? Valaki még ébren van odafönn a sötét szobában; valaki most fát vet a hamvadó tűzre és attól erőre kap a vörös fény. Nyár van ugyan, de bolond nyár, kutya hideg és szeles, este jól esik hallgatni a tűz pattogását.

A hadnagy úgy vélte, összefüggés lehet a nagyúr virrasztása és a külországi futár közt, aki későn este, lenyargalt lovon, fülig porosan jelentkezett a palotakommandónál. Vajon miféle hírt hozott Rákóczinak? Jót, rosszat? Valami nagy öröme nem telhet az ujság-

ban, mert akkor nem virrasztana egyedül a félhomályban. Akinek oka van vigadni, az gyertyákat gyújt, embereket hivat.

A fejedelem csakugyan egyedül ült a kandalló mellett. Még a komornyikját is elküldte. Mikor már elhamvadt a tűz, maga vetett hasábokat a parázsra. A vörös fény alulról világította meg széles, kerek arcát. Szeme helyén csak két fekete folt látszott. Olyan volt az arca, mint egy áttüzesedett világító álarc. Az is volt: álarc, idegen ábrázat, mely alig jellemezte Rákóczi egyéniségét. Miként ősi és maguk közt házasodó nemzetségek sarjadékai sok esetben, miként a Bourbonok és Habsburgok, ő is örökölt arcot viselt, melynek vonásait valamelyik hetedik ükapjának lelke formálta és gyúrta meg végérvényesen. Az a hetedik ős nem Rákóczi, hanem Zrínyi volt. Olyan erősfajta volt az a horvát, hogy egy csepp a véreből több nemzedékre átformált egy-egy család.

Rossz, rettenetesen rossz hírt hoztak az este! Szövetségesei, az egyesült francia és bajor hadseregek, Hochstädt mellett megsemmisítő vereséget szenvedtek. „Megsemmisítőt” — így szól a jelentés!

Pedig az egész kuruc fölkelést tulajdonképpen a francia és bajor segítségben bízva, indították meg. Főleg Miksa Emánuelben, a vitéz bajor elektorban, hittek a magyarok! Az volt a szándéka, hogy keresztül vágja magát Ausztrián és Bécs alatt egye-

sül Rákóczi-val. A terv szerint, melyhez a francia király is hozzájárult, együttes erővel elfoglalják Bécs-et, békére kényszerítik Leopoldot — és magyar királlyá koronázzák Miksa Emánuel-t!

A bajor választónak, aki híres katona volt, az lett a veszte, hogy szembe került korának két lángeszű hadvezérével, Savoyai Eugennel és Marlborough-val. Eugen valamikor kedvelt embere volt Miksa Emánuel-nek. Az elektor maga mellett tartotta a harcmeszkőn, kioktatta a sztratégiából, ellátta pénzzel és valósággal kényszerítette a császárt, hogy nevezze ki generálisnak. No hiszen, a tanuló szépen megfizetett mesterének!

Azonban a két herceg, az angol és a savoyai, csakugyan megmentette az Ausztriai Ház-at. Különös, az a fenséges Ház hány-szor volt már úgy, hogy összeomlása elkerülhetetlennek látszott! A döntő pillanatban azonban egy szerencsés véletlen mindig megmentette. De vajjon csakugyan a véletlen játéka ez? Van egyáltalában véletlen a világtörténelemben? És véletlen az, hogy most a hochstädti csatatér hulladombjai közt fekszenek Rákóczi tervei és reményei?

A felelősség, melyet magára vett, mikor kibontotta a Pro Libertate-zászlókat, most ezermázsás súllyal nehezedett a szívére... Mi lesz most már az ő szerencsétlen népével? Megint kezdődik a nagy magyar éjszaka, mely időközönként évtizedekre, vagy ki tudja? —

ezúttal talán megint egy századra, arktikus fagyba és sötétségbe borítja ezt az országot? Vagy van még menekülés?

Gondolkodott... Ilyenkor, ha — mint maga mondta — egyedül volt Istenével, agya olyan pontosan és szinte világítóan dolgozott, mint egy szabatosan szerkesztett gép egymásbakapó fogaskerekei. Az egész kuruc táborban ő volt az az ember, akinek feje és szíve a legpéldásabb rendben volt. Ő volt az, aki mindig emelt fővel fogadta a sorscsapásokat és a legsúlyosabb csapás után is rögtön talpra tudott állani.

Miről van szó? Meg kell menteni, ha valami még menthető. Végiggondolta a hochstädti csata után beállott helyzetet és megértette, hogy ami eddig volt, az elveszett. Legjobban teszi, ha végleg hátat fordít az óriás rommezőnek és új alapot keres, amelyen fölépítheti nemzete jövőjét.

Hát igen: a kurucos csodavárás ideje lejárt. Le kell tenniök arról a reményről, hogy idegenből hozzák nekik a kész szabadságot, mint a szépen díszített lakodalmas tortát, bajorok és franciák, vagy — miként sokan a javíthatatlan álomlátók közül remélték — angolok és hollandok. A fejedelem tisztában volt vele: csak az a magyaré, amit a maga erejével ki tud verekedni a sorstól!

A kandalló párkányán álló kis tábori óra halk csilingeléssel jelentette az éjfél... Tehát mit kell tenni? Jó békét kötni. Békét,

mely külföldi kormányok kezessége mellett biztosítja a magyar törvények uralmát. Erre pedig csak akkor lesz hajlandó a császár, ha azt kell hinnie, hogy Rákóczit csak évekig tartó harc, óriási vér- és pénzáldozat árán, a dinasztia tekintélyének elnyűvésével tudja leverni.

Valami nyeresége mindenesetre marad a nemzetnek: ha el is veszti a háborút, a maga és Európa szemében visszavívja a katonai becsületét. Az pedig nem nyegle parádé, hanem országépítő erő. Mert a népek, ha nem is vallják be, a valóságban nem a gondolataik súlya, hanem az ökölcspásaik súlya szerint becsülik egymást. Bécs pedig, miután meggyőződött, hogy az aléltnak és védtelennek hitt magyarságnak oroszláncok és tigrisfogai vannak, meg fogja gondolni, mielőtt újból belekap.

Folytatni a harcot!

Kik azok, akikre számíthat a nemzet? A homályba borult szobában, a parázs vörös fénye mellett, felvonultak a kurucság nagyjai. Rákóczi élesen a szemük közé nézett, beletekintett a szívükbe és a lelkükbe és mérlegelte, mit várhat tőlük a magyarság.

2.

Bercsényi Miklós a legfényesebb egyéniség köztük. Az ő és Rákóczi vérmérséklete közt az a különbség, hogy a fejedelmet a magyar

nép iránt érzett határtalan szeretete avatta szabadsághőssé, Bercsényinek azonban az elnyomók ellen érzett féktelen gyűlölete adta kezébe a fegyvert. A székesi gróf jobban tudott gyűlölni, mint szeretni.

Ami igaz, az igaz: habozás nélkül beledobta a maga gazdag, szép életét a szabadság lobogó máglyatüzébe. És törhetetlen hűséggel, a hontalanságtól és szegénységtől sem riadva vissza, ragaszkodik barátjához és fejedelmi urához. De azért mégis ő szerezte Rákóczinak a legnagyobb csalódást és kiábrándulást. Mert amilyen fényes és borotvaéles logikájú szónok volt, amilyen erélyesen és ellenmondást nem tűrő fölénytel elnökölt a tanácsasztal mellett, olyan habozó és töprengő Bercsényi a cselekvésben. Mint annyi más híres magyar, ő is a bírálatban éli ki fényes észbeli képességeit, de a gyors és határozott cselekvés, a pillanatnyi előnyök ösztönös megragadásának adománya nem adatott meg neki. Mester volt Bécs zsarnokságának ledöntésében, de megbénult, mikor fel kellett építenie a magyar szabadságot.

Büszke, szeszélyes és indulatos oligarcha. Gyöngébbekkel kiméretlen gúnyolódással érezteti a maga fölényét. Mindenfelől ellenségeket támaszt magának, bizonyos emberekre olyan hatással van, mint bikára a vörös posztó és a fejedelem gyakran tépelődik magában, hogy a kár, melyet Bercsényi a nemzeti ügynek okoz, nem nagyobb-e, mint a haszon?

Ezt a nagyeszű embert, a kuruc közvélemény nádorjelöltjét, gögös indulatossága néhanapján szörnyű tapintatlanságokra ragadja. Midőn Hamel-Bruyninx holland követ, akkor még a magyarság igaz barátja, arra intette az urakat, hogy a béke kedvéért mérsekeljék követeléseiket, Bercsényi gróf megvetően odavágta neki:

— Nem sajt ez, hollandus uram, hanem szabadság!

— Ha az urak csakugyan annyira szeretik a szabadságot, — adta vissza nyugodtan a szabad sajtkereskedők követe, — akkor ajánlom, vágják le mentéikről az aranyláncokat és ékköves gombokat és azok árából fizessék a katonáikat. Mi hollandok, ólomgombokkal a kabátunkon harcoltuk ki a szabadságunkat, de a katonáinkat arannyal fizettük.

A lecke a magyar urak szivárványos pompájának szólt, mely groteszk ellentétben volt az ország fakó nyomorúságával.

Bercsényi személyes bátorságához, melynek különben Buda ostromakor fényes tanuságát is adta, nem férhet szó; mint hadvezér azonban túlóvatos és tétovázó.

A nemzeti hadsereg tábornokai, az egy Bottyán Jánost kivéve, mindannyian főuri nemzetségek ivadékai. Nagyobb részük azelőtt sohasem katonáskodott, ez meg is látszik a hadviselésükön, mert az ellenség előtt többnyire kapkodó műkedvelők módjára viselkednek. Amilyen nagyszerű a legénység, olyan

gyöngye a vezérkar. „Oroszlánok hadserege, melyet szarvasok vezetnek!”

A fejedelem tisztán látta a helyzetet, de azért minden főnemest, aki fölesküdt a kuruc zászlóra, tábornokká tett. Ez nem az arisztokratikus előítéleteknek adott engedmény volt, hanem józan politikai megfontolás eredménye. A szabadságharcot, mely szimpla parasztlázadásnak indult, a külföldön is ismert nevű Esterházyak, Forgáchok, Károlyiak, Andrássyak, Csákyak avatták egyetemes nemzeti fölkeléssé és európai kérdéssé. Hogy annyi dúsgazdag nagyúr fegyvert fogott a császár ellen, az gondolkodóba ejtette az európai udvarokat és alaposan megingatta a bécsi politika bölcsességébe vetett hitet. De a magyar nép is az urak csatlakozásában látta a siker legbiztatóbb és leglelkesítőbb zálogát.

A mágnás-generálisok hűsége ellen soha sem lehetett panasz, egymással azonban örökké torzsalkodtak és versenyeztek, egyikük sem akart alábbvaló lenni a másiknál, szolgálati lanyhaságuk és önfejűségük pedig olykor felháborította Rákóczit. Gyakran gondolt arra, hogy ezek az urak nem is a szabadság katonái, csak lázadó oligarchák; forradalmi szellemük abban éli ki magát, hogy túlteszik magukat minden korláton és féken.

A kuruc tábornokok közül Forgách Simon és Esterházy Antal, mint magasrangú császári főtisztok tértek át Rákóczi hűségére. Ők, amióta kiszabadultak a császári hadsereg fe-

gyelmének vasketrecéből, a kuruc sereg legnehezebben fegyelmezhető főtisztjei lettek. Forgáchot talán bántotta is, hogy neki, a csaták tüzeiben edzett lovassági generálisnak, főispánokból és ítélőmesterekből rögtönzött sztratégák küldenek parancsokat.

Megengedte magának, hogy közvetlenül a koroncói csata előtt, a farkasszemet néző két ellenséges arcvonal között, barátságos tereferére fogta Viard császári ezredest, aki neki régi kedves pajtása volt. Ennek az lett a következménye, hogy midőn később támadáshoz fuvatott, lovassága megtagadta az engedelmességet, mert híre ment a legények közt, hogy generálisuk eladta őket a németnek és vágóhídra készül őket vinni. A koroncói ütközet szégyenszemre elveszett.

Esterházy Antalról, amióta kiesett a császári hadsereg gépezetéből, kitudódott, hogy szinte betegesen irtózik minden kezdeményezéstől és személyes felelősségtől. Cselekedni csak parancsra tud, de parancsolni egyáltalában nem. Annyira befolyásolható, hogy nagyszájú fiatal tisztjei ítéletében is jobban megbízik, mint a magáéban. Később Érsekújvár kommandánsa lesz, akkor majd olyan véget nem érő dinomdánom és eszemiszom fog kerekedni a várban, hogy az élelmi készleteket idő előtt fölélük, mi által komoly veszedelembé jut Érsekújvár.

Az Andrásy-testvérek? Ők, mint egy brutálisan anyagiás társadalom fiai, személyes

bravurokban, hatalmaskodásokban és vad korhelykedésben lelik kedvüket. Andrásy István generális egyszer majd el fogja táncolni Lőcse városát, amely gyászos alkalommal a lőcsei német rőfösök és mesteremberek jóval katonásabban fognak viselkedni, mint a tábornok.

Tehetlenség dolgában Csáky Mihály tábornokkal csak Pekry Lőrinc generális vetekedik. Csákynek, aki egyébként Bercsényi sógora, megvan legalább az a jó tulajdonsága, hogy szerény és derék úriember, míg Pekry sok bajt és bosszúságot szerez a fejedelemlnek az örökös cselszövéseivel és civódásaival. Pekry fényes orátor és ennek köszönheti hatalmát. Erdélyben első ember, bár ott sem kedvelik, de mindenütt rettegnek tőle. A fejedelemlnek tervei vannak Erdéllyel, azért kesztyűs kézzel kell bánnia Pekryvel.

Károlyi Sándor főispánból lett generális. Azelőtt nem katonáskodott, hacsak a dolhai csetepatét, ahol szétugrasztotta Esze Tamás parasztjait, nem akarjuk katonai tettnek elfogadni. Ő a Tiszántúlról sorozta kurucait, katonái féktelenül szilaj legények voltak, valahányszor átaljöttek a Dunán, a magyar falvak népe éppannyira félt „a mieinktől“, mint az ellenségtől.

A Thököly-féle régi főtisztekkel együtt, akik a kardja alatt szolgáltak (és akikről Rákóczi azt tartotta, hogy inkább haramiák, mint katonák), azt az elvet vallotta, hogy kerülni

kell minden döntő összecsapást, az ellenséges haderőt „magyar módon“, azaz örökös portyázásokkal, csipkedésekkel és rajtaütésekkel kell kimeríteni és megemésztetni.

Legjobb, ajánlgatták neki a vén thökölyánusok, ha biztos távolságban táborozunk a némettől, hogy ne kelljen embereinket örködéssel fárasztanunk; mikor aztán jól kipihentük magunkat, több napi járóföldről hirtelen neki támadunk az ellenségnek. Ha megszalad, akkor nagy erővel üldözni és vágni kell; ha azonban helyt áll, akkor sietve vissza kell megint vonulnunk, hogy megvárjuk a kedvező alkalmat, mikor Isten nekünk szánta a győzelmet.

Ezt a „Thököly-taktikát“ azonban csak katonai pályája elején követte Károlyi; mint ébereszű férfi neki feküdt a tanulásnak és el is sajátította a katonai mesterségből mindazt, ami egyáltalában megtanulható. Magá mellé vette egyik atyafiát, a jeles Bagossy császári ezredest, az beavatta a haditudományok alapelveibe. Rákóczi mindig úgy vélekedett, hogy Károlyiban megvannak a jó hadvezér összes kellékei és a háború vége felé csakugyan ő lesz majd a kuruc tábornoki kar legképzettebb tagja.

A fejedelemnek csak *egyik* generálisával nem volt soha baja: a félszemű Bottyán János-sal, akit évődve „elefántképűnek“ nevezett. Az öreg mindig megbízhatónak, ébernek, fíradhatatlannak mutatta magát. Amellett el-

képzeltetetlenül vakmerő és hadicselekben kifogyhatatlan. Fegyelmet tartott a csapatai közt és mivel nem felejtette el, hogy maga is a nép fia, igen emberségesen bánt a szegénységgel. A parasztok rajongva szerették, Após-nak, Jótevő Jánosnak hívták és önként özlöttek a zászlai alá.

Azonban olyan lángeszű hadvezért, aki megsemmisítő győzelemre tudta volna felhasználni a zűrzavart és pánikot, mely a fölkelés elején Bécsben erőt vett, nem adott a sors a kuruc hadseregnek. A fejedelem ezt jól tudta, eléggé fájlalta is.

Kitűnő alvezérek nagy számmal vitézkednek a nemzeti hadseregben. Brigadérosok és ezredek, akik néhány ezer ember előtt lovagolva, mindent merő bátorsággal, pusztázó őseiktől örökölt furfanggal és ösztönös tájékozódó képességgel, betörték az ellenség legbelőbb otthonába és miután a rabokkal és prédával megrakott szekerek tízezreit és az állatcsordák beláthatatlan tömegét hajszozták hazájukba: megfoghatatlan módon elkerülték az üldözésükre siető seregeket, nyom nélkül eltűntek, hogy aztán zavart és pánikot terjesztve, lármaharangok zúgása és vészlövészek dörgése közepett váratlanul megjelenjenek megint az ausztriai és stájer országutakon. Némelyik csapatvezér neve, Ocskayé, béri Balogh Ádámé és főleg Bezerédy Imréé, bejárta egész Európát, fényt árasztva a kuruc hadseregbe.

De azért ezeknek a hősöknek túlnyomó része sem tudta meglátni a nemzeti fölkelést, mint egészet; ők is leginkább csak részletemberek voltak. A másodrendű csillagok járását ugyancsak a magánérdek, a szenvedély, legjobban esetben a hírszomj irányította. Mindegyik lefoglalt magának egy helyet a kuruc naprendszerben, a kozmikus eseményeket pedig aszerint ítélte meg, hogy azok mennyiben kedveznek neki, vagy hátráltatják az érvényesülését.

Ha egyiküket kudarc érte, — a fejedelem ezt nem egyszer megdöbbenve tapasztalta! — mindig akadt valaki, aki örült ennek, hogy annál fényesebben ragyogjon az ő híre. Bezerédy Imre, a hősök hőse, bámulatba ejtette a világot vitézi kalandjaival, de személyes sértésnek vette, ha bajtársai közül valamelyik hírnévre tett szert. Annyira összeférhetetlen volt, hogy tisztársai egyízben bejelentették a fővezényletnek, nem akarnak vele egy hadsorban szolgálni. Csak nagynehezen lehetett őket észre téríteni.

A magyarság élet-halál harcát vívta, a kuruc vezéreknek azonban néhanapján több bajuk volt egymással, mint az ellenséggel. Senki sem tudta, mit hoz a holnap, nem fog-e a mohácsinál is véresebb fürgeteg végigpusztítani az országon, a főtisztek legfőbb gondja mégis a személyes érvényesülésük maradt. Rákóczinak olykor az volt a benyomása, mintha egy süllyedő hajó meghibbant eszű

utasai azon civakodnának, kié legyen a földé-
zeten a legkényelmesebb hely.

Mi volt ez? Miért viselkedtek oly szánal-
masan ennek az egykor oly vitéz, eszes és
büszke népnek vezérei, mikor tanuságot kel-
lett tenniök a történelem ítélőszéke előtt? A
fejedelem olybá vette, hogy ez a százötvenéves
török uralom következménye. A hódító moca-
rat és pusztaságot csinált az országból és siva-
tagot a magyar lélekből. Árpád nemzete föl-
vette egy gyűlölt uraság szolgálóinak tulaj-
donságait. Büszkesége hiúsággá züllött, eszes-
sége furfanggá, vitézsége vadsággá. A szul-
tán cselédszobájában szűk látókörű, kicsi-
nyes és összeférhetetlen lett a nemzet. Isten
felséges templomát összetörte és bemocskolta a
pogány.

Rákóczi, miután tisztába jött azzal, amit
régóta sejtett, csak annál forróbb szánakozás-
sal óhajtott segíteni a nemzetén. Mert milyen
népet szeressen az ember, ha nem azt, amely
a legboldogtalanabb a világon? Azt vallotta, a
bécsi udvar és kormány kötelessége lett volna,
hogy kiemelje a porból a magyarságot, hogy
művelté, önérzetessé és fegyelmezetté tegye.
De hiszen azoknak kisebb gondjuk is nagyobb
volt annál! Soha iskolát nem állítottak az or-
szágban. Egyetlen egyet sem! Az udvarban és
a hadseregben sanda szemmel nézték a magya-
rokat. Nem gyógyították a pogány ütötte sebe-
ket, hanem undorodtak tőlük. A nemzet hibáit
és gyöngéit nem javítani, hanem büntetni

akarták. A kormány körülbelül annyiba vette ezt a szerencsétlen népet, mint egy veszedelmes dúvadcsordát, mely a birodalomban gárázdálkodik. Időközönként hajtóvadászatot tartottak reá és díjat tűztek ki azoknak, akik legsikeresebben irtották.

Ha erre gondolt a fejedelem, akkor fogcsikorgató harag lobbant ki a szívéből. Ezért, igen, ezért kellett a fringiáját német vérben fürösztenie!

3.

Eszébe jutott, hogy mikor előkészítették a nemzeti fölkelést, az összeesküvők egyebet sem kívántak tőle, mint azt, hogy adja oda nevét a vállalathoz. Úgymondták: szükség van a Rákóczi névnek az egész országot besugárzó népszerűségére, de a munkát majd maguk fogják végezni. Talán maga a fejedelem is így gondolta?

Egynap azonban annak tudatára ébredt, hogy a szabadságharc egész óriási terhét és felelősségét egyedül neki kell viselnie. A vérző és mérhetetlenül felbőszített bécsi udvar Rákóczi ellen tajtézkzik és agyarkodik, a háború tüzes kohójába beugrott nemzetet Rákóczinak kell oltalmaznia és mentenie. Egy történelmi fordulat grandiózus órájában, mikor százezrek üvöltöttek fogcsikorgató gyűlölettel vagy valóságos fanatizmussal az ő nevét: rettenetesen egyedül volt.

Egyedül volt, mert övé volt az országban az egyetlen agyvelő, mely magába tudta fogni és át tudta élni „az egészet“. Társai részlet-emberek voltak. Mint kutyák a vágóhidon, kaptak maguknak a nemzeti ügyből egy-egy csontot, azon buzgón elrágódtak, egyebekkel nem sokat törődtek.

És ő ebből a lesujtó tapasztalásból levonta a Rákóczihoz méltó következtetést; megértette, hogy úgy kell bánnia a magyarjaival, mint apa a gyermekeivel. Alkalmat adni nekik, hogy érvényesítsék nagyszerű jótulajdonságaikat; megakadályozni, hogy az éretlenségükkel kárt tegyenek egymásban és a nemzeti ügyben; a komoly munkát azonban magának kell végeznie, az igazi felelősséget Isten és a nemzet előtt egyedül kell viselnie.

És csakugyan ő, aki „az egészet“ látta: szervezte, vezette és vívta végig a harcot. Ő adta vissza a magyarságnak önbizalmát és hitét, ő csinált nemzetet a népből, hadsereget a tömegből. Az ország és a külföld tudatában nyolc esztendeig Rákóczi mellében fog dobogni a nemzet szíve.

Sokért, talán mindenért kárpótolta a kisemberek viselkedése. Ő akkor fedezte föl a magyar népet, hiszen mindezideig csak az úri osztályt ismerte. Fölfedezte azt a népet, mely a maga páratlan áldozatkészségével, hihetetlen szivósságával és minden sorscsapást kibíró hűségével ragaszkodott vezéréhez, akinek fenn-

költ alakja a magasságba vonzotta a földhöz ragadt lelkeket.

Hogy mivé lehet a magyar parasztlegényt nevelni, azt a fejedelem megmutatta ma délután a külföldi vendégeinek.

Ma ülte huszonnyolcadik születésnapját és Ottlyk udvarmester uram, megadván a módját, hetvenkét fogásos ebédet tálaltatott. Ott volt a francia, a bajor, a lengyel és a török követ; de Széchenyi Pál kalocsai érsek vezetése mellett ott voltak a Bécsből érkezett császári békebiztosok is.

Óriás meglepetés volt és a bécsi urakban meghűlt a vér, mikor ebéd után eldefiliroztatta előttük palotás ezredeit. A legények egyenruhája és fegyverzete kifogástalan volt, pompás lovakon ültek és mivel jól tudták, miről van szó, nyílegyenes sorokban, keményen és marconán vonultak el haduruk előtt. Ami a kiképzésből talán még hiányzott, azt bőven kipótolta a magyar virtus. A fölkelők szilaj rajából tegnapi-mára reguláris hadsereg lett.

Mylord Stepney, a bolond ánglius, (bolond, mert mindennap hideg vízben fürdött és csupaszon sütkérezett a napon) együtt érkezett a bécsi urakkal és azt mondta: „Ezek Európa legszebb gárdaezredei!” A holland Bruyninx pedig úgy vélekedett, hogyha ezeknek a legényeknek kard helyett seprőnyelet adnak a kezökbe, akkor is félelmetes katonák benyomását teszik.

Széchenyi érsek megmutatta Vay udvari főkapitánynak a levelet, melyet azon melegben a főlabanc Pálffy János grófnak írt: „Az Istenért, ne késlekedjenek kegyelmetek, minél inkább halogatják a kuruc mozgalom lecsillapítását, annál nagyobb lesz a veszedelem, mert ezek naponként mind jobban rendbe veszik magukat, regimenteket állítanak, fizetik hadaikat, német, francia instruktorok vannak köztük.“

Rákóczi halkán elnevette magát a homályban, mikor arra a benyomásra gondolt, melyet gárdistái tettek. Hiszen nem is volt gyerek dolgot, míg idáig jutott velük! Mikor kibontotta a zászlait, az ország még olyan pusztaság volt, aminőnek a kivonuló török visszahagyta. Sivatatag nemcsak a szó földrajzi, hanem lelki értelmében is. A bécsi kormány ugyan nem sokat szántott-vetett azóta, azt leginkább csak a magyarországi adópénzek érdekelték.

Mindent előlről és alulról kellett kezdeni. De ahol Rákóczi rendszeres, a dolgok lényegét rögtön felismerő szelleme volt munkában, ott hamarosan elrendeződött a káosz, az erők megszabott törvények szerint működtek. Mert bizonyos, hogy Rákóczi Ferenc volt minden idők egyik legnagyobb szervező tehetsége.

Állami pénztárt alapított és megszabta annak bevételeit. A reguláris csapatoknak zsoldot fizetett, ezzel szemben szigorúan tiltotta a dúlást és fosztogatást. A háború költ-

ségeit a „Rákóczi-kongónak“ kellett viselnie. Ennek a magában véve értéktelen rézpénznek a nép bizalma adta meg becsét. Igaz, egyszer majd felelni fog érte valaki; ha megnyerjük a háborút, akkor a legyőzött Bécs; ha elveszítjük, akkor a jó Isten.

Hadseregét magyar módon ruházta és vezényelte, de francia mintára szervezte. Minden fegyvernemnek inspektorokat rendelt, akik időközönként szemléket tartottak. Fegyvergyárakat alapított a bányavárosokban, ágyúkat öntetett, egyenruházó intézeteket, csizmagyárakat, puskapormalmokat, munició- és élelmiszerraktárakat állított az országban.

Az egész gigantikus és bonyolult gépezetnek minden rugóját és csavarját ismerte, számon tartotta. Mindenről akart tudni, a huszárok kürtjeleiről éppúgy, mint a tábori malmok üzemképességéről, a legénység vásárnapi istentiszteletéről, a dunai naszádok tarackjairól, a reguláris hajduk új vezényszavairól, az udvari muzsikus cigányok dolmánypitykéiről, a tüzérségi lovak szerszámáról, a várkastélyok élelmezéséről, a vármegei biztosok heti jelentéseiről, szóval: mindenről! Ismerni akarta a százezer parányt és pikkelyt, melyekből egy hadsereg óriás teste összerakódik. Mindent maga irányított, maga ellenőrzött, mert meggyőződött arról, hogy egész munka csak az, amit maga végez.

... A kandalló párkányán ketyegő óra egyet ütött...

Becsöngette a komornyikot, hogy lehú-
zassa a csizmáit. Aludni ment. Most már nyu-
godtabb volt. A hochstädti csatát ugyan elvesz-
tette, de megtalálta önmagát. Tudta, mit kell
tennie. Előre, mindig előre azon az úton, me-
lyen a nemzetet elindította. Előre, Istenében
és népében bizakodva!

BŰNBOCSÁNAT VAGY BÉKE?

1.

Ezt a tessék-lássék békeértekezletet, melyen Széchenyi Pál képviselte az udvart, Leopold császár angol és holland szövetségesei kényszerítették ki.

A tengeri hatalmak mindenképpen megakarták békíteni a magyarokat, hogy a császár teljes erejével a közös ellenségre, XIV. Lajos királyra vethesse magát. De nemcsak politikai megfontolások, érzelmi okok is szerepeltek. A protestáns államok közvéleménye jobban vonzódott Rákóczihoz, akinek nevéhez a vallásszabadság hagyományai tapadtak, mint a császárhoz, akiben a katolikus gondolat előharcosát látták.

Lord Stepney, az angol és Bruyninx, a holland követ nem is titkolták, mennyire fáj nekik, hogy kormányaikat „az európai egyensúly érdekei“ arra kényszerítik, hogy vállvetve harcoljanak a császárral. Különösen Stepney, a bolond ánglius, utálta a németeket és lelkesedett a magyarokért. A magyarokat

gyakran szerették azok, akik az ellenségeikkel szövetkeztek.

A békeértekezlet sikerében egyelőre csak a brit és holland hitt; Rákóczi és Széchenyi tudták, hogy a megegyezésből nem lehet semmi. Bécs egyelőre még ott tart, hogy azokról a föltételekről kíván tárgyalni, melyek mellett a császár bűnbocsánatot adhatna lázadó alattvalóinak; a kuruc urak pedig azokról a biztosítékokról óhajtanának értekezni, melyekkel megköthetnék a bécsi kormány kezét úgy, hogy a jövőben ne élhessen vissza a hatalmával. Uralkodó és nép még olyan távol voltak egymástól, mintha külön csillagokban laktának.

Egyelőre tehát csak fegyverszünetről lehetne szó, hogy időt nyerjenek a béketárgyalások előkészítéséhez. De ezt is megnehezítette, hogy a Széchenyi kíséretében levő német urak a saját hatalmuktól megkótyagosodott győztesekként viselkedtek. Pedig éppen akkor a nemzeti fölkelés úgy söpörte ki az országból az idegeneket, mint a megáradt patak a száraz harasztot.

A kalocsai érsek a katonai díszszemlén arra kérte a fejedelmet, fogadja őt külön kihallgatáson. Rákóczi másnap délre rendelte magához.

Tisztában volt vele, hogy ennek a beszélgetésnek sem lesz kézzelfogható eredménye. De nem is kívánatos, hogy legyen! Amíg a bécsiek ennyire önhittek, addig egyáltalában nem szabad békéről tárgyalni.

Az udvarnál megszokták, hogy a magyarokkal félvállról beszéljenek, mint afféle alsóbbrendű néptörzsszel, amelyet egy nagyhatalom önmegalázkodás nélkül nem fogadhat el egyenlő értékű félnek. Nem csoda, hogy így van: egy nép, amelynek egyik felét mindig föl lehet bérelni arra, hogy agyonverje a másik felét, nem számíthat ellenségei tiszteletére.

Valahányszor ez eszébe jutott a fejedelemnek, keserűen elmosolyodott; ilyenkor a bécsi labanc nagyurakra gondolt, akik aranyláncokra, uradalmakra, palotákra váltották fel a magyar nép becsületét...

2.

A hosszúszakállú Széchenyi érsek nagy-eszű és erősszívű férfi volt. Szíve a magyarsághoz, esze a dinasztiahoz vonzotta. Úgy vélekedett, hogy a nemzetnek szüksége van az Ausztriai Házra és becsületesen azon volt, hogy alattvalói hűségét összeegyeztesse magyar voltával. Ebben különbözött más labanc uraktól, azok nem voltak magyarok, csak udvaroncok.

Mivel Széchenyi alkalomadtán kínos igazságokat mondott az udvarnak csak úgy, mint a kuruc mozgalom vezetőinek: Bécsben és Magyarországon egyformán gyanus volt.

Mylord Stepneyék követelték, hogy az udvar Széchenyit tegye meg császári békebiztos-

nak; abban reménykedtek, hogy a magyarok egymás közt hamarabb megegyeznek, pedig hát a kurucok táborában igen megnehezítette az érsek helyzetét az a körülmény, hogy a nemzeti hadsereg kilencztized része kálvinista hiten volt.

A kurucok egyáltalában csak egy katolikus főpapról hitték el, hogy az ő emberük: ez Telkessy, egri püspök volt. Egyébként a katolikus főpapság nem tudott szabadulni attól a félelemtől, hogy az Ausztriai Ház trónvesztése a magyarországi katolicizmus összeomlását és a protestánsok végleges felülkerekedését jelentené.

A jezsuiták, akik valamikor igen pártolták Báthory Zsófia unokáját, mostanában a szószékről hirdették, hogy aki katolikus létére a fölkeléshez csatlakozik, az ipso facto egyházi átok alá kerül. Igaz azonban, hogy az alsó papságnak az a része, mely együtt élt a néppel, nem törődött ezzel, hanem lelkes és harcias híve maradt Rákóczinak.

3.

A kuruc fejedelem és a labanc érsek.

Az érsek: Csodálatomat fejezem ki nagyságodnak mindazért, amit a tegnapi katonai parádén láttam.

A fejedelem: Tetszettek a palotásaim?

Az érsek: Ilyen nagyszerű erő kifejtésre

csak olyan nép képes, mely megtalálta az Istentől neki rendelt vezért.

A fejedelem: Nagyságod Isten nevét említi... Csakugyan azt kell hinnem, az Úr eszközül választotta az én méltatlan személyemet, hogy fölébressze a magyarok lelkében a szabadságszeretetet, mely a rossznak megszőkéséből már-már veszendőbe ment.

Az érsek: Mint népét szerető magyar ember azt a tanácsot bátorkodom nagyságodnak adni, most már ragadja üstökön a jószerecsét és keresse a kormányval a megegyezést.

A fejedelem: Az érsek úr, ugyebár, császári tanácsos?

Az érsek: Az vagyok...

A fejedelem: Nem tartaná jónak, ha öfelségének adna hasonló tanácsot?

Az érsek: Minden bizonnyal... meg is teszem... sajnos, a viszony uralkodó és nemzet között nagyon megromlott.

A fejedelem: Ki rontotta meg?

Az érsek: Történtek hibák innen is, túl is... A király nem bízik a nemzetben, mert nem felejtette el a magyarországi sok pártoskodást és vérontást...

A fejedelem: A nemzet pedig nem felejtette el, hogy az ausztriai királyok többnyire olyan pásztorok voltak, akik juhaik gyapjával idegeneket ruháztak és zsírjukkal idegeneket hízlaltak.

Az érsek: Ezt én természetesen sohasem helyeseltém, bár emberileg meg tudom érteni,

hogy az udvar jobban vonzódik hű és szelídebb erkölcsű népeihez... Ha majd a magyar nemesi rend is tanubizonyságát adja hűségének —

A fejedelem: A mi nemzetünk csakugyan olyan tulajdonságokat vett föl, mint a rosszul nevelt gyermek... Ezért azonban egyedül csak az apát kell kárhozatni! Mert ugyan melyik ausztriai király alapított kollégiumokat, melyek az ifjúság erkölcsi nevelésére szolgálnának? Melyik állított akadémiákat, hogy ezt a nemzetet a tudományokban és szépművészetekben oktassa? Alkalmazták-e az udvarnál, vagy a hadseregnél a magyar ifjúságot, hogy elvonják a dorbézolástól? Iparkodtak-e a népet iparra és kereskedelemre szoktatni, hogy leszoktassák a henyeségről? Az érsek úr hallgat?

Az érsek: Sok keserűség, temérdek sok keserűség gyült össze a szívekben... Az igazság nagyobbik fele mindenesetre magyar részen van. Most azonban nem az igazságról van szó...

A fejedelem: Hanem miről?

Az érsek: A nemzet életéről! Annak sorát pedig nem merném kard élére vetni. Én jól tudom, hogy a nemzet színe-java ma nagyságod zászlaja alatt áll.

A fejedelem: Hiányos a színe-java, ha nincs közte az érsek úr.

Az érsek: Én is ott vagyok a magyarság

táborában, bár nem karddal, hanem együgyű magyar szívemmel tudom csak szolgálni.

A fejedelem: És mit mond az érsek úrnak a szíve?

Az érsek: Emlékeztet reá, hogy van a mi édes magyar fajtánknek egy ősi hibája: kész bármibe belekapni, de ha a való nem igazolja reményeit, akkor mindent megún és abbahagy megint. Pedig szörnyű lenne, ha ennek a háborúnak a nemzet állhatatlansága vetne véget! Akkor mi lennénk az a nép, mely nem tud megélni szabadság nélkül, de nem is képes kivívni a szabadságát.

A fejedelem: Jól tudom, hogy a bécsiek a magyarok ingatagságában bizakodnak, de megnyugtathatom nagyságodat: számításuk ezúttal hibás. Bizonyára sok az országban a megbízhatatlan, kapkodó szélkakas, de azok nem a nép, hanem a felsőbb osztályok fiai. Az úri renden levőket Bécs nevelte olyanoknak, a milyenek, a magyar paraszt azonban olyan, amilyennek Isten teremtetten. Ez a háború pedig a magyar nép szabadságharca! Ez a nép most olyan hihetetlen lelki nagyságot mutat, melyet le nem törhet, de meg sem hajthat a legnagyobb szerencsétlenség sem!

Az érsek: Legyen úgy, ahogyan nagyságod mondja! De azért mégis igazság, hogy semmiféle napsütés sem tart örökké. Ne várja meg nagyságod az alkonyt, hanem takarítsa be jóidőben a termését. Leopold császár istenfélő, nemes szívű úr...

A fejedelem: A császár úr szívében nincs is hiba.

Az érsek: Akkor tehát hol van?

A fejedelem: Abban, hogy *császár*. Leopold úr nem királyunk, hanem császárunk kíván lenni.

Az érsek: Leopold úr, rossz tanácsadókra hallgatva, túltette magát a magyar alkotmány némely rendelkezésein. Felhatalmazásom van annak kijelentésére, hogy ő szent felsége haladéktalanul össze fogja hívni az országgyűlést...

A fejedelem: Nagyságod félreért engem. Az alkotmányos formások megszegése nem elég ok arra, hogy fegyvert fogjunk. Nemzeti királyaink is tettek ilyet. Én most nem formákról, hanem a lényegről beszélek.

Az érsek: És mi a dolog lényege?

A fejedelem: Megmondom! Itt van egy hétszáz esztendőös királyság, melyet szent királyok alapítottak. A magyar királyság gondolatában óriás erők rejlenek és valahányszor ezek szabadon érvényesültek, a szent korona fénye besugározta Európát. Ezek az erők ma alsznak, de hibátlanul megvannak. Az ország Napkelet és Nyugat kapujában fekszik, ura két világrész összekötő útjának. A népe katonának született, amellet hű és szenvedőképességében tútesz Európa minden más fajtáján. Csak nekünk van olyan nyelvünk, amely világnyelv is, holt nyelv is, úgyhogy megaláz-

kodás nélkül elfogadhatják Kelet-Európa összes népei. A latin nyelvet értem!

Az érsek: Ezt mind elfogadom.

A fejedelem: Nagyságod el, de az udvar nem. Az udvar nem érti meg a magyar királyság gondolatát, az udvar lenézi és valósággal szégyenli magyar királyságát.

Az érsek: Ez talán túlzás, nagyuram...

A fejedelem: Szégyenli, ha mondom! Láttott nagyságod már olyan bécsi királyt, aki kedvét lelte volna a magyar katonában, a magyar szóban, a magyar lélekben? Még a mi országos címerünket sem viselik, amely pedig egykor dicső és hős királyok pajzsán ékeskedett és réme volt a kereszténység ellenségeinek. A szent koronánál többre tartják a császári koronát, melyet pedig csak kölcsönbe bírnak a választó-fejedelmek kegyelméből. Leopold úr a császári hatalmával akar rajtunk uralkodni. Mi a császári hatalom? Az ágyúk, s kardok ereje. Azonkívül semmi! Addig tart, amíg nagyobb erő nem ütközik belé. A magyar királyság azonban élő fa, ha török-tatár tízszer kivágja: tizenegyedszer is kihajt újból! Kihajt, mert gyökereit egy nemzet szívébe ereszti. Elhiszi nagyságod, hogy Bécs százötven éves török megszállás után még Bécs maradna? De Leopold úr azt, hogy mi magyarok akarunk maradni, nem érti meg, visszaélésnek tekinti, amelyet ideig-óráig eltűr, de megbocsátani sohasem fog. És tanácsosai mindent elkövetnek, hogy gyöngítsék és pusz-

títsák ezt a nemzetet. Olasz tekergőkre, vallón és dán kalandorokra építik a hatalmukat. És nem veszik észre, hogy a magyarsággal együtt a saját életüket, a saját jövőjüket irtják. Érsek uram, mondok kegyelmednek valamit! Ha lesz egy Habsburg, akinek szívében az a vágy él, hogy nagynak és erősnek lássa a magyar nemzetet, akkor nem kell békebiztos és nem kell béketrakta: én minden föltétel nélkül térdet hajtok előtte és lábához teszem kardomat. Azt se bánom, ha rossz király, ha zsarnok, azt se, ha felrúgja az alkotmányunkat: csak király legyen! Csak magyar király! Császárból azonban a legjámborabb szívű, a legigazságosabb sem kell. Mert a császárság igazsága, hogy Magyarország húsával kell felhízalni Ausztriát. Akarva sem tudna másképp tenni! Ez az, amiért én fegyvert fogtam!

A fejedelem váratlanul fölkelt, meghajtotta magát az érsek előtt és kiment a szobából. Nem volt már többet mit beszélni erről a dologról.

Széchenyi Pálnak a lépcsőn jutott csak eszébe, mit lehetett volna még mondania! Azt, hogy a trónon ülő uralkodóval csak kétféleképpen végezhetnek az alattvalói: vagy leütik a fejét, mint az angolok I. Károly királynak, vagy meghódolnak előtte. A fejét azonban nem képesek leütni az Ausztriai Háznak, tehát nincs egyéb hátra, mint őszintén megbékélni vele.

A legrosszabb, amitől Magyarországot

félteni lehet, a felemás állapot, a nyomorúságos középút harc és béke között, az örökös és kölcsönös bizalmatlanság, a lelkekben lapangó forradalom, mert ez, miként a választóvíz, kikezdi és előbb-utóbb megemésztí az uralkodóházat, de szétmarja a nemzet erejét is.

4.

Savoyai Eugen herceg a németországi harcterről váratlanul Bécsben termett. Lóháton tette meg a hosszú utat, harmad magával, adjutánsa és lovásza kíséretében. Titokban hagyta ott a hadseregét, az Udvari Haditanács sem tudott az utazásáról.

Bécsi palotájában éppen csak megfürdött és átöltözött. Otthona a Himmelpfort utcában volt, a Rákóczi-palota közelében; a herceg későbbi nagyszerű rezidenciája, a Belvedere, akkor még csak Hildebrandt mester agytekercseiben volt meg.

Alig hogy elkészült az öltözködésével, már hintóba vágta magát és elhajtatott a Haditanácshoz. Pedig gyöngé szervezetét nagyon kimerítette a hosszú lovaglás, igazán csak szívós akaratereje tartotta talpon.

Az elnök, Mannsfeld gróf, alig hitt a szemének, mikor megjelent előtte a marsall keszeg kis alakja. Tulajdonképpen számon is kellett volna tőle kérnie, a Haditanács engedelme nélkül hogyan hagyhatta ott a hadsere-

gét, a császár azonban olyan nagyra tartotta Eugent, hogy Mannsfeld ajánlatosabbnak vélte, ha nem köt bele. Ennyit mondott csak fanyar arccal:

— Fenséged Bécsben? Mily meglepetés!

A herceg utálta Mannsfeldet. A gróf viselte a császári hadsereg első méltóságát, pedig mint katona tehetségtelen és jelentéktelen volt, karrierjét nem is csatatereken, hanem előszobákban és boudirokban harcolta ki. Egyike volt azoknak a nagyuraknak, akik megszállják az állam első tisztségeit, maguk nem dolgoznak, de féltékenyen örködnek, hogy más ne ártsa magát az ő hatáskörükbe.

— Mondja, gróf, — kérdezte a herceg minden bevezetés nélkül, — tudja ön talán, mennyi a birodalom adóbevétele?

— Nem szolgálhatok vele, — szólt fagyosan Mannsfeld.

— Hónapok óta keresek valakit, aki erre a kérdésre válaszolni tudna, de eddig még nem találtam. Csak annyit sikerült kinyomoznom, hogy harminckét állami pénztár van, amelyek egymástól függetlenül dolgoznak. Azt hiszem, az adóbevételeket főleg arra fordítják, hogy a saját hivatalnokaikat fizessék.

— Érdekli ez Hercegségedet? — kérdezte Mannsfeld fölényes iróniával.

— Szeretném végre megtudni, kitől kérjek pénzt a hadseregemnek? Mert az én katonáim készek hősi halált halni a császárért, de éhen halni nem hajlandók a császárért sem.

A gróf elkomorodott. Úgy találta, hogy a Savoyai kifakadása közel jár a felségsértéshez.

— Erről még fogunk beszélni, — folytatta Eugen, — mert én kijelentem, hogy nem megyek vissza a hadsereghez, míg pénzt nem adnak. Most azonban azt szeretném tudni, mi ujság itthon?

— Csupa rossz ujság.

— A magyar lázadással még most sem végeztek?

— Sőt úgy látszik, most vagyunk csak a tánc kezdetén.

— Pedig nekem szükségem van arra a negyvenezer emberre, akit Magyarország ma leköt!

— Sajnos, nem lehet őket nélkülöznünk, Rákóczinak hetvenezer embere van, — szölt az elnök, akinek határozottan jól esett, hogy kellemetlenséget mondhat ennek az elbízott embernek.

— Hetvenezer katonája? — kérdezte a marsall, megnyomván a *katona* szót.

— Hetvenezer fanatikusa! Hihetetlen szívósság van azokban a gazemberekben! Pedig Heister marsall úr tüzzel-vassal dolgozik.

— Talán jobb lenne, ha nem tüzzel-vassal, hanem inkább fejjel dolgoznék. Egyáltalában kár volt azt az urat rászabadítani Magyarországra. Nem embernyúzó kell oda, hanem okos ember.

Mannsfeld magában felháborítónak találta, hogy a herceg ilyen hangon beszél egy császári marsallról.

— Mit tehet az okosság a fanatizmus ellen? — kérdezte kicsinylő vállvonogatással.

— A magyar fölkelést két ember csinálja; ha ártalmatlanná teszik azt a kettőt, akkor szétszalad a kuruc hadsereg. Ha másképp nem lehet, meg kell őket vásárolni!

— Megvásárolni Rákóczit és Bercsényit? Komolyan hiszi Fenséged, hogy ez lehetséges?

— Minden embert meg lehet vásárolni, kérdés persze, hogy miféle pénzzemmel. Mondja, kérem, Bercsényi grófné még Bécsben van?

— Itt van, kellő felügyelet alatt.

— Küldjék haza az urához. Bercsényi grófot pedig tegyék meg birodalmi hercegnek, adjanak neki százezer hold földet, tegyék meg nádorispánnak, vagy ha az öreg Esterházy miatt nem lehetséges, akkor legalább magyar kancellárnak. Miért nevet, kérem?

— Nevetek, mert meg vagyok róla győződve, hogy Hercegséged tréfál. A lázadót jutalmazzuk meg azzal, amit sohasem nyerhetne el, ha híven szolgálná a császárt? Hol marad akkor a morál, kérem?

— Nézze, kedves Mannsfeld gróf, — mondta szárazon a herceg, — előttem nem titok, hogy önök időközönként bérgyilkosokat szoktak Magyarországba küldeni. Tehát hagy-

juk a morált! Arról lehet csak szó, megéri-e Bercsényi ezt az árat, igen vagy nem. Szerintem megéri. Ezt önök is be fogják látni, de osztrák szokás szerint majd csak akkor, ha már késő lesz.

— Bocsánat, ha hercegséged éppen köti magát hozzá, akkor máris belátom, — mondta Mannsfeld. — De mi van Rákóczi herceggel? Neki is földbirtokot ígérjünk?

Ez kötekedés volt. A marsallal azonban, a birodalom legszabadabb szájú emberével, nem lehetett ilyen hangon beszélni.

— Ez olyan ostobaság volna, amelyre a császári kormányt sem tartom képesnek, tekintettel arra, hogy Rákóczinak több a földbirtoka, mint az egész Ausztriai Háznak. De vajjon az ő felesége is Bécsben van?

— Bécsben. Őt is hazaküldjük az urának?

— A hercegné nagyravágyó hölgy, tehát nem szabad az ura mellé eresztteni. Más valakit kell odaküldeni. Ismeri ön Batthyány Ádám-nét?

— A horvát bán özvegyét?

— Még mindig olyan csinos?

— Amennyire értek hozzá, szebb, mint volt az ura életében.

— Úgy emlékszem, Rákóczi éveken át rajongott érte. Nos, tehát vele kell lefegyvereztetni a pusztai Herkulest.

— Kérdés, vállalkozik-e Omphale szerepére? Tisztességes asszony hírében áll.

— Egy Strattmann számára nincs nagyobb tisztesség, mint a császárt szolgálni. Ha a Strattmann grófok kötelesek életüket feláldozni, akkor a Strattmann grófnéktól is követelhet a császár némi áldozatot.

— Én ugyan nem hiszek a sikerben, de ha Fenséged óhajtja, akkor majd intézkedni fogok.

— Ne intézkedjék, kérem! — Én hiszek a sikerben, azért magam fogok vele beszélni. Innen egyenesen hozzá megyek.

Savoyai Eugen azonban útközben meg gondolta magát, nem a szép grófnéhoz, hanem egyenesen a császárhoz ment. Tudta, hogy öfelsége őt a nap és éj bármely órájában fogadja.

Leopold urat azzal ijesztette meg, hogy egy papírlapot vett ki a zsebéből és huszonhárom pontot olvasott fel, amely pontok teljesítésétől függ a háború és vele a birodalom sorsa. Végül megtoldotta a pontjait egy huszonnegyedikkel: öfelsége mentse föl Mannsfeld grófot a Haditanács elnökségétől, máskülönben Savoyai Eugen kénytelen lesz lemondani összes tisztségeiről és kilépni a császári hadsereg kötelékéből.

Öfelsége tudta, hogy XIV. Lajos titokban marsallbotot és óriás életjáradékot ajánlott Savoyai Eugennek, ha francia szolgálatba lép, az audienciának tehát az lett az eredménye, hogy Mannsfeldet másnap legkegyelmesebben fölmentették az állásától.

5.

A remények, melyeket Eugen marsall Bercsényiné hazatéréséhez fűzött, füstbe mentek. A grófné, aki egyébként jóval idősebb volt az uránál, azelőtt némi aulikus hajlamokat mutatott és nem is helyeselte mindig Bercsényi bécsellenes politikáját. Bekövetkezett azonban az, amire a Savoyai herceg sem számított: a bécsi tartózkodás forradalmárt csinált Bercsényinéből. Mint tüzes háborúspárti érkezett haza, kurucabb volt még az uránál is.

Rákóczi fejedelem még Gyöngyösön táborozott, midőn egy nap megjelent nála a bécsi kísértő, a bájos és finom Nóra grófné személyében. Első pillantásra megállapította, hogy amióta nem látta ifjúkorának eszményképét, ingerlő szépséggé érett. Szépségének csábító kerettel szolgáltak a ruhák, melyeket a grófné külön erre az alkalomra varratott.

Batthyányné úgy emlékezett vissza hajdani imádójára, mint egy kedves és élhetetlen ifjúra, aki fölött neki korlátlan hatalom adott. Tíz percnyi beszélgetés után azonban meggyőződött, hogy a hajdani Rákóczi Ferkó nincs többé; a fiatal férfi, akivel ő most mosolyogva farkasszemet néz, acéllá keményedett a harcok tüzeiben. A sors gigantikus hatalmaival viaskodván, egészen egy szent rögeszme hatása alá került; ami azonkívül még van a világon, az alig érdekli; az élet szépsé-

geit és örömeit mellékeseknek és alárendelteknek ítéli.

Az özvegyasszony a birodalom legaulikusabb családjának gyermeke volt. A Strattmannokat a császári kegy emelte a homályos mélységből a fényes magaslatra, ő tehát az élet és a boldogság forrását a bécsi udvarban látta, az embereket ahhoz képest értékelte, milyen közelségben vannak az udvari bolygórendszer központi napjához és nem is tudta elképzelni, hogy valaki, különösen olyan dúsgazdag főnemes, mint Rákóczi, másképp vélekedjék erről. Mindig meg volt róla győződve, hogy barátját csak sértett hiúsága és gonosz emberek cselészövése tehetné lázadóvá.

Mikor kedves hévvel a császár nagy hatalmáról kezdett beszélni és arról, hogy Leopold úr atyai szíve mindent megért és megbocsát, a fejedelem szárazon vágott a szavába:

— Hagyjuk ezt, drága grófné, nem én rólam van szó, hanem egy népről, mely többet tűrt és szenvedett Dante Infernójának minden lakójánál. Nem megbocsájtás jár ennek a népnek, hanem igazság!

Batthyányénak eszébe jutott, amit Eugen marsall mondott neki Bécsben, — mert a Savoyai elég fontosnak ítélte az ügyet, hogy maga szolgáljon utasításokkal a szép követnek, — „ne vitatkozzék vele, hanem hódítsa meg!”

Tiszta és finomérzésű nő volt, de úgy gondolta, ha ezt a pompás férfit ki tudná men-

teni a felségsértés fertőjéből, az minden árat megérne. Fokról fokra, bájosan és valami leányos kis félszegséggel kezdett leszállni arról az istennői talapzatról, amelyre egykor az ifjú Rákóczi emelte.

Elkövette azonban azt a baklövést, hogy kiszalasztotta a száján Savoyai Eugen nevét és a fejedelem ennyiből is megértette, hogy barátnője ellenséges és veszedelmes hatalmak szolgálatába adta szép testét és lelkét. Tudta a marsallról, hogy bizonyos dolgokban éppolyan lelkiismeretlen, mint amilyen lángeszű, és a cinizmus, amellyel tűzbe küldte ezt a bájos gyermeket, akár egyikét az ő gránátos zászlóaljainak, lehűtötte a vérét és némi undorral töltötte el.

Hogy véget vessen a méltatlan játéknak, azt mondta:

— Drága grófné, mondja meg a Savoyai hercegnek, hogyha Rákóczi kardját akarja, magának kell érte fáradnia, mert hölgynek, a legbájosabbnak és legszebbnek sem adom oda.

Az özvegynek ekkor olyan fárasztó és reménytelen érzése támadt, mintha pusztá kézzel egy tükörsíma falú acéltornyot kellene ostromolnia. Végül is összecsomagolta szép új ruháit és gyűretlen erényét és visszautazott Bécsbe.

Midőn nemrégiben elhagyta a császárvárost, titokban könnyezett, hogy föl kell magát áldoznia a császárért; de most még in-

kább fájt neki, hogy áldozatkészsége kárba veszett.

Batthyány grófné magyarországi kirándulása azonban még sem volt egészen hiábavaló. Megnyert vele valamit, amire legkevésbé sem számított: megnyerte Savoyai Eugén barátságát.

A nagy marsall, akit kortársai mindeideig nőgyűlölőnek neveztek, soha semmiféle asszony iránt nem érzett olyan meleg és tartós vonzalmat, mint az eszes és kecses grófné iránt. Ez a barátság eltartott a haláláig.

Mikor véget ért az örökösödési háború és a herceg megint állandó bécsi lakos lett, a városszerte híres fakó-fogata minden áldott este ott várakozott a Batthyány-palota barokk kapuja előtt. Odafenn, ragyogó csillárok alatt, a bécsi társaság színe-java ülte körül a kártyasztalokat. A főasztalnál a háziasszony trónolt, jobbján a herceg. Osztás közben néha nagyfontosságú állami ügyek intéződtek el. A szép özvegyet, magyarországi útja óta, mind jobban kezdte érdekelni a politika, végül valóságos szenvedélyévé lett.

Eugenről akkoriban azt beszélték, hogy ő a birodalom „igazi császára”. Barátnője pedig Bécs leghatalmasabb, legirigyeltőbb, ha nem is legboldogabb asszonya volt.

Glück

MORS IMPERATOR.

1.

Karácsony után volt a kurucok első nagy csatája: a nagyszombati. A magyarok vereségével végződött.

Károlyi Sándor báró igazolva látta a maga taktikáját: nem szabad döntő ütközetbe bocsátkozni a némettel, hanem portyázásokkal és rajtaütésekkel, magyar módon kell „megemésztetni“. Azonban a fejedelem francia tisztjei, akik mindenképpen tehermentesíteni akarták XIV. Lajos megszorult haderejét, véres nagycsatát akartak vívatni.

Bercsényi Miklós joggal mondhatta: „A németet mi vertük meg, minket a konfuzió!“ A konfuzió akkor kezdődött, mikor Scharudi zászlóalja, mely szökevény németekből alakult, a csata folyamán visszapártolt a császárhoz és váratlanul sortűzet adott Nyárády kuruc ezredére.

A magyar hadsereg, melynek tábornokai nem voltak járatosak nagyobb tömegek mozgatásában, egymásba keveredett és önmagába

botlott. Pedig a kurucok csak száznyleven embert vesztek, míg a császáriak éppen tízszer annyit: ezernyolcszázat. Kínos volt persze, hogy Fierville d'Hérissy lovag, akit a Napkirály követségbe küldött Rákóczi fejedelméhez, a németek fogságába került.

Heister marsall, aki már biztosra vette, hogy elvesztette a csatát, egyszerre azon vette észre magát, hogy mint győztes áll a harctéren. Váratlan diadalát ocsmány vérfürdővel ünnepelte meg, melyet a kezére került kuruc foglyok közt rendezett.

A Nagyszombatnál zsákmányolt harminc kuruc zászlót fölküldte az udvarnak. A generalissimusz öccse, Heister Hannibál, Laxenburg várában mutatta be Leopoldnak a diadaljelvényeket. Midőn öfelsége belépett a galleriába, ahol a katonai küldöttség várakozott, harminc parádéba öltözött altiszt a padlóig hajtotta Rákóczi lobogóit.

Az udvari nép diadalmámorban volt, maga a császár azonban nem igen tudott örülni a nagy győzelemnek, melyet saját alattvalói fölött aratott. Ez csak olyan dicsőség volt, mintha a jobbkezével megvágta volna a balját. De azért Hannibál úrral azt üzenté a marsallnak, hogy igen meg van elégedve a buzgalmával és a csapatok magatartásával.

— Azt hiszi ön, hogy a rebellió ezzel véget ért? — kérdezte.

— Minden jel arra mutat, császári szent felség, hogy egészben véve eloltottuk a lázadás

tüzét. Most még az a feladat vár reánk, hogy eltiporjuk az itt-ott pislákoló zsarátnokot. Bízunk benne, hogy tavasszal ezt a munkát is el fogjuk végezni.

— Adja Isten! — fohászkodott a császár.

De ekkor egy krétafehér emberi arcot látott az ajtóban; a testőrség kapitánya volt...

— Történt valami?

— A szomszédos várakból vészlővéseket adnak, alighanem kurucok törtek át a határon. Jó volna, ha őfelsége haladéktalanul visszatérne Bécsbe...

A császár egy megsemmisítő pillantással mérte végig Heister Hannibált, azután hátat fordított neki és sietve készülődni kezdett az útra.

Igen, Rákóczi fejedelem rögtön a nagyszombati csatavesztés után néhány lovas brigádot vezényelt Ausztriába, hogy jeges vízzel öntse nyakon a bécsi diadalmámort, hogy lelket verjen a kurucaiba és hogy meggyőzze a világot rendületlen elszántságáról.

Mikor az udvari fogatok a lovas testőrök sorai közt sietve a császárváros felé dőögtek, mindenfelől durrogtak már a vészlővések és jajgattak a lármaharangok. Őfelsége a hintó ablakán keresztül láthatta, hogy a keleti szemhatáron fekete füstfelhők kavarnognak ég felé, „mert a kuruc ott vigyáz“.

Már közelről látták Szent István tornyát, mikor az országutat szegélyező füzesből kuruc lovasok ugrattak ki. Párhuzamosan ügettek a

császári hintóval, de ahhoz, hogy belekapjanak a testőrségbe, kevesen voltak, mindössze csak öten-hatan. Beérték hát azzal, hogy nyomon kísérjék a fényes káválkádót és arcátlan kurjantásokkal biztassák az udvari kocsisokat.

2.

Mylord Stepney, akit a császár magánkihallgatáson fogadott, brit fesztelenséggel mondta:

— Nem valószínű, hogy Felséged képes lesz fegyverrel leverni Magyarországot!

Ő is, a holland követ is, megint a régi békenótájukat nyúzták. Leopold úr nem ellenkezett velük, mert biztos volt benne, hogy meg egyezés úgysem lehet; a sok fecsegés és jegyzőkönyvszerkesztés csak arra való, hogy időt nyerjenek. Békét nem szabad kötni Rákóczi-val mindaddig, míg fegyverben áll Magyarország, különben befellegzett az Isten kegyelméből való császárságnak.

Márciusban úgy látszott, mintha az Úr-isten reá akarna pirítani az eretnek Stepneyre. Magyarországot igenis le lehet verni fegyverrel, legalább Heister szétugrasztotta Károlyi hadseregét. „Die Rebellenmacht auf das Haupt geschlagen!“ — jelentette a marsall.

Megint hálaadó istentiszteletet tartottak. Megint kuruc zászlókat hoztak. A császár el-

gondolkozva nézegette a diadaljeleket: ezúttal talán mégis végleges a győzelem? A Hadi-tanács küldötte jelentkezett.

— Jelentések érkeztek, hogy a kurucok megint betörték. Alsó-Ausztriában harminc falut égettek föl, az elővédjeik ebben a pillanatban már a bécsi lineák felé közelednek.

Miféle háború ez? Valahányszor megverik az ellenséget, tüstént megjelenik a győztes fővárosa előtt, zavart és rémületet keltve, megbolygatva a császári hadsereg felvonulását és kárörvendő kacagásra késztetve Európát.

A császár arca paprikavörös lett, öfelsege bömbölni kezdett:

— És Heister marsall? Hol van Heister marsall? A kurucok Bécs alatt állanak és Heister marsall, akit ellenük küldtem, nincs sehol!

— Ő excellenciája ismeretlen okokból visszavonult Bercsényi serege elől. A rebellisek időközben megszállták a Csallóközt és elfoglalták Modor, Bazin, Szent-György erődítményeit. A pozsonyi védelmi övön úgy törnek által, ahogy akarnak...

A jelentéstevő tábornok Ebergényi báró volt. Hű szolgája a császárnak, de volt annyira magyar, hogy Heistert szívéből útálta. Azért a jelentésében erősen hangsúlyozta a kurucok katonai sikereit.

Leopold úr szó nélkül az ablakhoz lépett. Odalenn parasztkocsikból egész tábor torlódott

össze, a szekereket falusiak lepték el, akik a kurucok elől a városba futottak.

Mikor azok odalenn megpillantották az imperátort, dühös és gúnyos káromlás és üvöltés hangzott fel, öklök emelkedtek a magas ablak felé és kaján kórus ismételte ütemesen ezt a szörnyű szót: Abdanken! Abdanken!

A császár álla alatt furesán nyüzsögtek a petyhüdt izmok...

Fakó arccal fordított hátat az ablaknak... Azt mondta:

— Heister marsallt megfosztom a kommandótól. Parancsolom, hagyja el haladéktalanul Magyarországot!

Ebergényi tábornok feszesen állott öfélése előtt, az arca kökemény és jéghideg volt, magában azonban ihajázott és tyuhajázott, hogy végre mégis csak nyakát szegte a vén német!

3.

Félórával a tábornok távozása után ájultan találták a császárt imazsámolya mellett a szőnyegen. Elhivatták az orvost, de mire az megjött, a beteg már visszanyerte eszméletét. A doktor eret vágatott az udvari borbélyal és nyugalmat ajánlott.

A császár azonban nem ért rá nyugodni, hanem behívatta a főkancellárt, aki az előszobában várakozott. Olyasmit képzelt, hogyha ő egy nap nem írna alá bizonyos számú aktát,

akkor megállana a birodalom óriási gépezete. Iszonyodva tudott csak arra gondolni, mi lesz majd, ha ő egyszer kidől a munkából.

A miniszter távozása után újból elájult. Az orvos magához térítette és a beteg most már beleegyezett, hogy ágyba fektessék. Időközben szaladva megjött Menegatti, a császár gyónatója. A jezsuita élt előjogával és bejelentés nélkül benyitott a hálósobába. Leopold úr sápadtan és nyitott szemmel feküdt ágyában és tépelődve bámulta a mennyezet stukkóját.

Menegatti olaszul köszöntötte és a császár feléje fordította szomorú tekintetét. Azt mondta:

— Lemondani! De hát miről mondjak le? Az Isten kegyelméről, vagy a teherről, melyet a vállamra rakott az Úr?

A jezsuita tudta, miről van szó.

— Bocsásson meg nekik Felséged, a szegények nem tudják, mit tesznek.

— Az a kérdés, kinek felelős az uralkodó: Istennek, vagy az embereknek? — kérdezte a császár.

— Engedjen meg Felséged, de ez nem kérdés. Az uralkodó Istennek, egyedül csak Istennek felelős! Ebben megegyeznek az összes egyházi és világi tudósok.

Leopold jó ideig hallgatott, majd egyszerre azt kérdezte:

— Mondja, atyám, rossz uralkodó vagyok én?

— Jó lélekkel mondhatom, sem az ókori, sem az újkori fejedelmek közt nem tudok egyet sem, aki annyira kötelességtudó, istenfélő és tiszta erkölcsű lett volna, mint ön, drága fiam.

Menegatti őszinte meggyőződéssel beszélt: nagyon szerette Leopoldot.

— Sok vért ontottam! Rettenetesen sok vért ontottam! — szólt elcsukló hangon az imperátor.

— Ez szomorú kötelessége az uralkodónak, — vigasztalta a jezsuita. — Felséged ezt a kötelességét mindenkor Isten akarata szerint teljesítette. Emlékszem, mikor az ifjú Rákóczi Bécsűjhelyen raboskodott, akkor én sokat könyörögtem Felségednek, kegyelmezzen meg neki. Nem számoltam azzal a körülménnyel, hogy Felséged az isteni bölcsesség sugallata szerint cselekszik és olyan utakon jár, amelyeket az én véges elmém nem ért meg. Ma már bevallom, jobb lett volna, ha ebben a kérdésben szabad folyást engedünk az igazságszolgáltatásnak. Rákóczit lefejezték volna, de életben maradtak volna sok ezren, akik azóta ennek a szörnyű háborúnak áldozatai lettek.

— Ön azt mondja, atyám, Isten a fejedelmek kötelességévé teszi a vérontást... Tud ön olyan helyet a Szentírásban, mely ezt megparancsolja?

— Nem volt rá szükség, hogy Isten ezt külön megparancsolja, ez magától következik a jó pásztor kötelességeiből.

— A vérontás?

— Ha farkasok támadják meg a nyáját, a jó pásztor nem fog habozni, hogy megvédje juhait, ha ki is kell ontania a fenevadak véréért. A kuruc eretnekek nem különbek a farkasoknál.

A császár elgondolkozott. Majd azt mondta:

— Bécsújhelyen négyen voltak: Zrínyi, Frangepán, Nádasdy és Bónis. Eperjesen hetvenketten...

— Őket nem Felséged, hanem a bíróság ítélte halálra. Összeesküvők voltak, gonosztevők, szent vallásunk és a birodalom ellenségei, farkasokként törtek a nyájra, joggal lakoltak és Felségednek nincs oka, hogy szemrehányásokat tegyen magának.

— Nem is teszek, — szólt a császár. — Én mindig csak a népeim javát akartam... Tudtán kívül nem vétkezhetik az ember, ugyebár? A minisztereim azt mondták: szükség van a vérontásra, a magyarok csak annak engedelmeskednek, akitől rettegnek. Még Kollonich is azt mondta, pedig ő érsek és kardinális. Tehát igaznak kell lennie. Egy-egy háborúban tízezrek életét is feláldozzuk a birodalom érdekében... Az uralkodó szomorú kötelessége, hogy vért ontson... tudom... Isten úgy rendelte... ,

Leopold, aki eddig fáradtan tépelődő hangon beszélt, most egyszerre fölsírt:

— De ha ez Isten akarata, akkor miért vannak olyan szörnyű éjszakáim és ki küldi

reám a véres látomásokat? Ha ez Isten akaratára, akkor miért hallom álmomban az eperjesi árvák sírángozását, miért fojtogat a magyar özvegyek átka?

Az én szegény uram nagyon beteg! — mondta magában a jezsuita. Hangosan pedig így szólt:

— Felséged mondta, hogy a miniszterei tanácsára cselekedett... A kiontott vérért tehát a miniszter urak feleljenek, ne Felséged!

— Igaz, — hagyta reá a császár. — Kollo-nich is azt mondja: az uralkodó cselekedeteiért a miniszterek felelősek. Ez úgy van az egész világon. De vajjon úgy van-e a túlvilágon is? Isten előtt is a miniszterek felelősek?

Kissé elgondolkozott ezen, majd azt mondta:

— Néha azt hiszem, a túlvilágon talán fordítva lesz és a császár felel a minisztereiért. Mert hiszen igaz, gyakran ellenemre is cselekedtek az urak, de mindig tudták, hogy ezzel titkos gondolataimat szolgálják. Övék volt a felelősség, enyém a haszon.

— A haszon nem a császáré, hanem a birodalomé volt, — mondta a szerzetes. — De úgy látom, Felséged gyöngélkedik. A sok munka, az állandó izgalmak... Talán jó lenne, ha egy-két hétre elvonulna Laxenburgba? A friss levegő...

Hirtelen eszébe jutott, hogy Bécs környékén most kurucok rajzanak...

— Nem, oda most nem lehet...

Zavart szünet után azt mondta Menegatti:

— Ha a császár vétkezett is, mert hiszen ő is ember, de megbánta és meggyóna bűneit és a szentegyház feloldozta. Nem óhajtja felséged a szent áldozás vigaszát?

— A halotti szentséget óhajtom!

A gyóntató és az orvos a betegágyánál töltötték az éjszakát.

A császár azt kívánta, Menegatti olvassa fel neki a Hegyi beszédet. A szerzetes elővette Máté evangéliumát és vontatott, színtelen, szinte személytelen hangon olvasott. Miként a katolikus papok általában, ő sem akarta a szent ígéket szóközi fogásokkal felcifrázni.

A császár lehúnyt szemmel feküdt és Menegatti már azt hitte, hogy közben elaludt. De most halk hangon megszólalt:

— A Hegyi beszédben benne van a mi szent vallásunk lelke. De nincs szó a vérontás kötelességéről. Sőt, aki ezt a beszédet elmondta, az olyan távol volt a vérengzéstől, mint a nap-sugár az éjjeli sötétségtől.

A szerzetes nem tudott erre mit mondani.

4.

Másnap reggel híre ment Bécs városában, hogy Leopold úr nagybeteg. A piacon már a temetési parádéről vitatkoztak, mikor az ud-

vari orvosok még ott tartottak, hogy egypár napi pihenés rendbe fogja hozni öfelségét.

József király vidéken járt a sólymaival, hívei azonban futárt küldtek utána és az ifjabb király lóhalálában viasszaguldott a városba. Egész nap a Burgban maradt és várta, mikor hivatja édesapja. Öt-hat bizalmasával ült együtt, komor hallgatásba merülten, gyötrelmesen feszülő idegekkel várva, de a császár nem hivatta.

Leopold azalatt lehúnyt pillákkal és nehezen lihegve feküdt ágyában. A szerzetes félhangon imádkozott. Az orvos mozdulatlanul, mint a szobor, állott az ágy fejénél.

Alkonyatkor nesz nélkül megnyílt a szomszéd szoba ajtaja. Karosgyertyatartóval a kezében belépett Eleonóra császárné. A gyertyatartót letette az asztalra, maga pedig letérdelt az ágy mellé.

Egyszer-kétszer halk és szelíd hangon szólt az urához.

— Én vagyok, édes Leopold. Itt vagyok ön mellett. Hallja, mit beszélek önhöz?

A császárné szerette volna megtudni a haldokló végső akaratát. Célszerűnek tartotta volna, ha felséges ura öreá bízna az örökös tartományokat, József király pedig, tekintettel ifjú korára, beérné egyelőre Magyarország kormányzásával...

Leopold úr azonban nem szólt, az arca olyan ünnepélyes és fennkölt, olyan igazán

császári kifejezést vett föl, mint olyankor, mikor külföldi uralkodók követeit fogadta. Lehet, hogy csakugyan egy hatalmas király követeit várta.

Két órával gyertyagyújtás után hörögni kezdett. Eleonóra elsápadt, mikor meghallotta ezt a rettenetes fűrészelő hangot, a páter pedig hangosan, szinte kiabálva mondta a haldoklók imádságát.

Ijesztő csend zuhant a szobára.

Már azt hitték, vége, mikor Leopold úr megszólalt. Halkan mondta Menegattinak:

— Zenét!

A szerzetes meghökkenve nézett a haldokló megtört szemébe, kétségei voltak, hogy jól értette-e, de azután elküldött a kvartettért. Tudta, hogy a zene szárnyakat ad a császár lelkének és úgy gondolta, ebben a súlyos órában szüksége lehet reá, hogy föléje emelkedjék élete és uralkodása emlékeinek.

Négy fehérparókás, feketeruhás kis muzsikuszik behajlongott az ajtón.

— A pastoralet! — suttogetta a császár.

Az akkordok szélesen és édes-panaszosan ömlöttek a beteg szívébe. Lehunyta szemét és arcán valami szelíd mosolyféle jelent meg. Igen, igen, csak egy szép dolog van a világon! Most már nem fáj Leopoldnak semmi, most már szabadnak és könnyűnek érzi magát... Igen, az élet tud szép is lenni, a halál is tud. A koronái, az országai, a hadseregei nem tud-

ták erről meggyőzni, csak a hegedű, a brácsa, a fuvola és a gordonka...

A pastorale véget ért, az olaszok összenéztek és mivel nem kaptak újabb parancsot, belekezdtek a császár kedvenc szinfóniájába.

Az orvos, aki valami gyanúsat tapasztalt, a császár mellére tette a fülét, majd kis tükröt tartott a szája elé.

— Ő szent felsége őseihez költözött! — jelentette fojtott hangon. A zene hirtelen ketté szakadt.

Ekkor megnyílt az ajtó és belépett az ifjabb király. Térdre ereszkedett és ő is imádságba merült. Később észre vette, hogy édesanyja az ágy tulsó oldaláról élesen kutató szemmel nézi őt...

De ekkor a jelenlevők rémületére megszólalt a halott. Lehúnyt szemmel, halkán, de érthető hangon mondta:

— Én mindig csak jót akartam, de —

Nem fejezte be. Elhallgatott. Most már örökre.

— Egy szentéletű férfi halálának voltunk tanui! — mondta a jezsuita és a kezében levő feszületet odatette a császár mellére.

Szent István tornyában megkondultak az összes harangok, érces hangzáport zúdítva az alvó város hegyes háztetőire.

A legények, akik hol leguggolva, hol magasra lendülő testtel rángatták a köteleket és

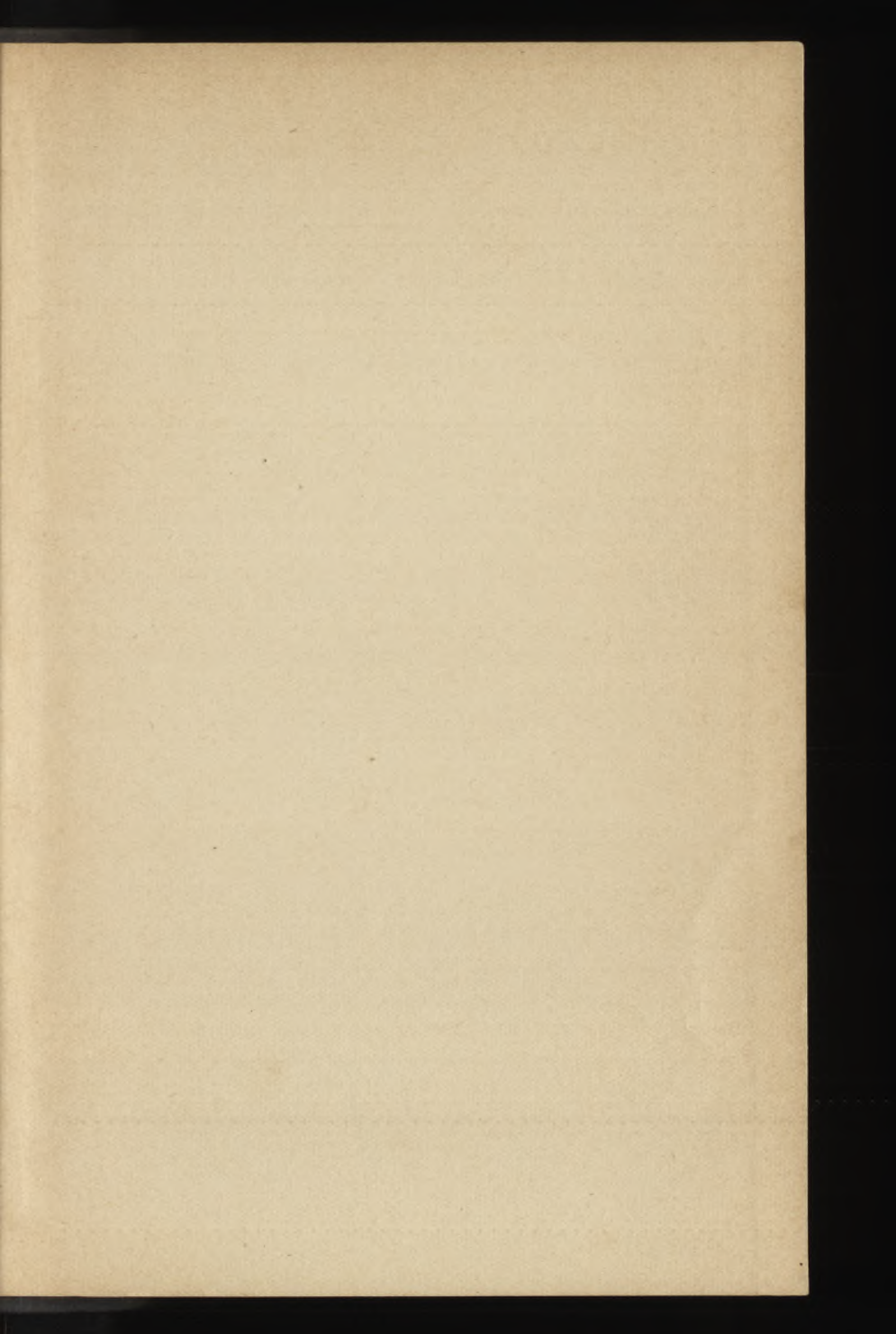
énekeltették a harangokat, a toronykamara keskeny ablakrésein keresztül távoli tüzeket láttak felvillanni az éjszakában.

— Kurucok járnak a falvakban! — mondogatták egymásnak.

VEGE AZ ELSŐ RÉSZNEK

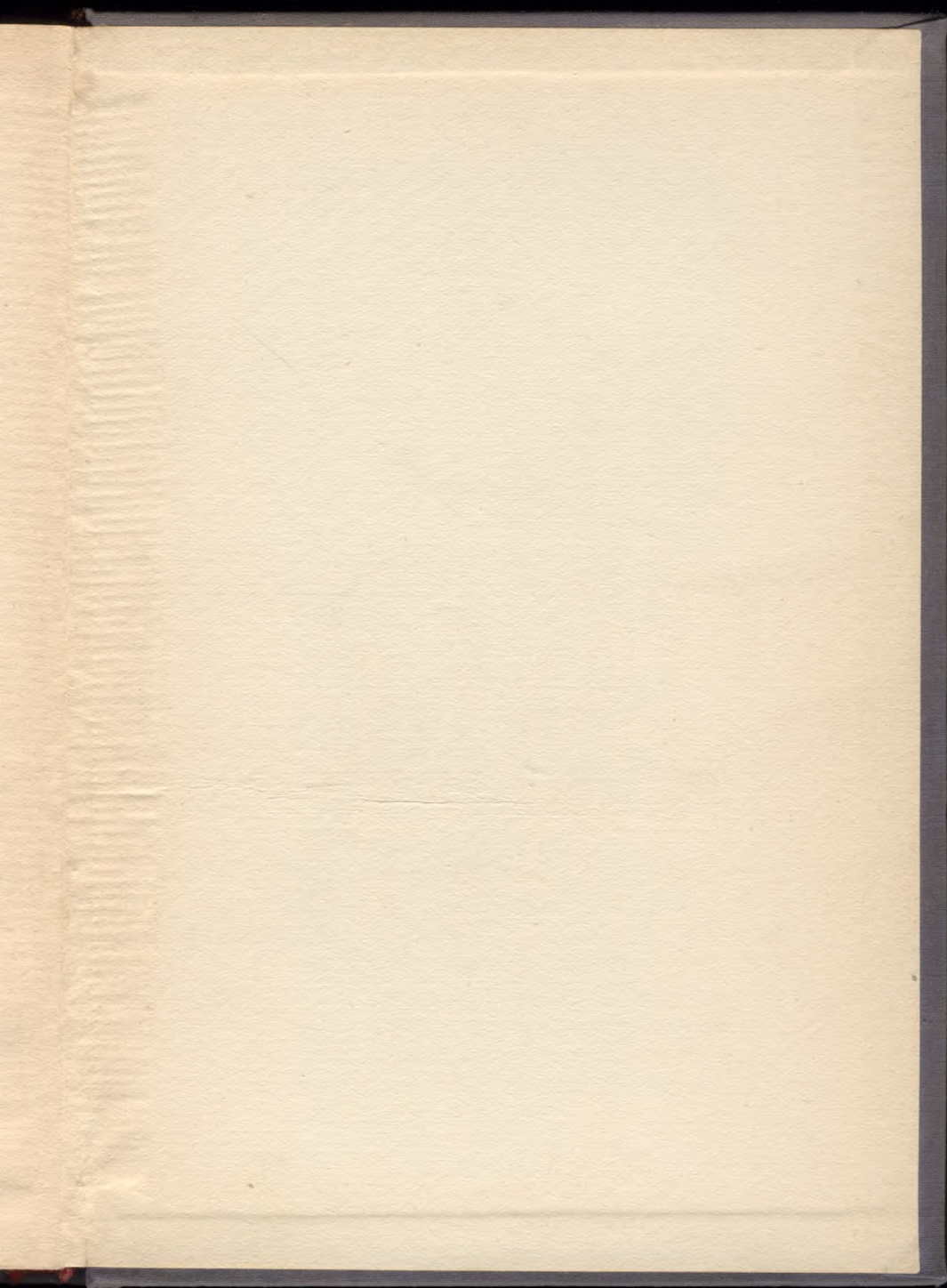

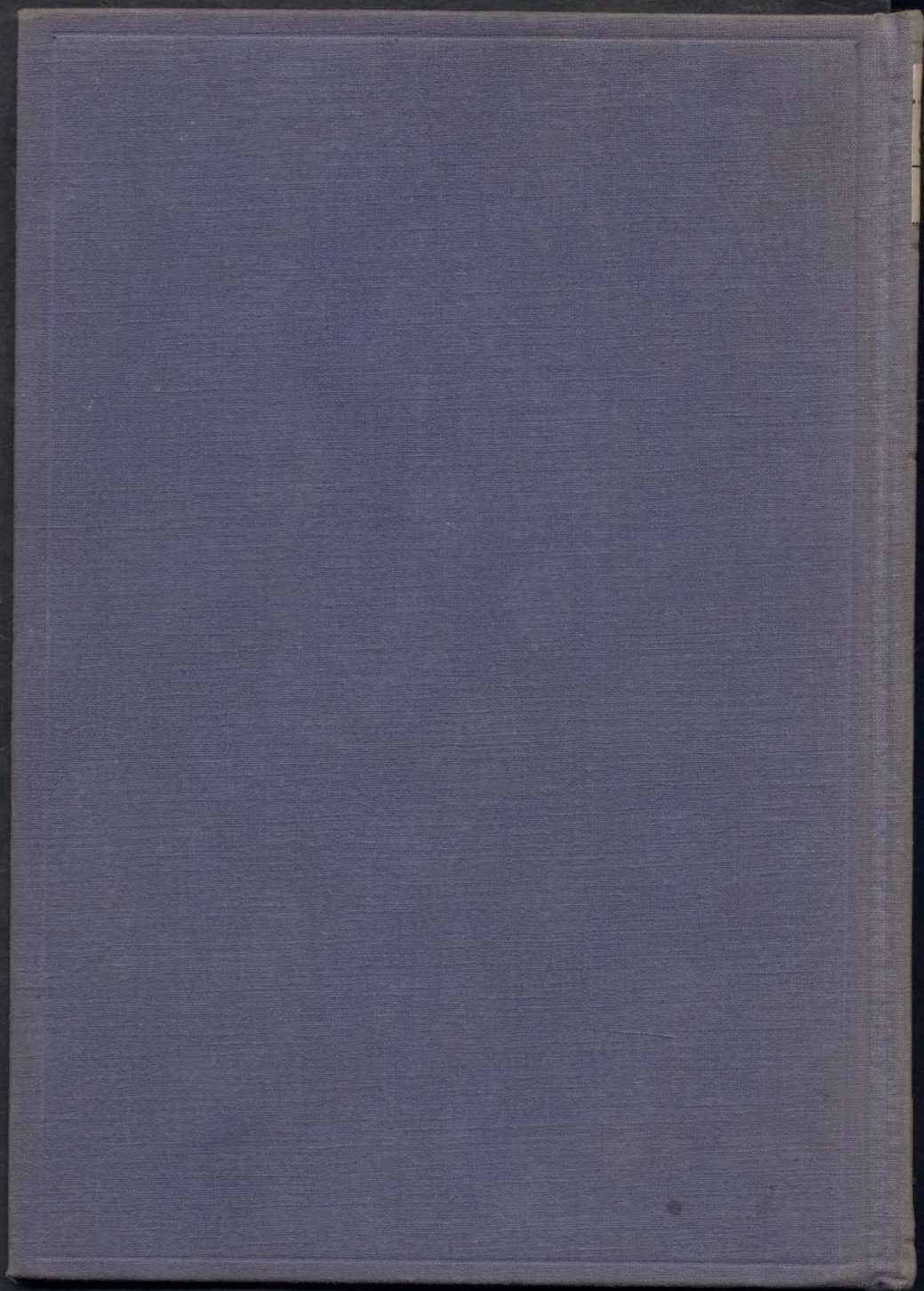

181

A.

57.744

OSZK

I.

HERCZEG
FERENC
PRO
LIBERTATE!
I.

57.744